

TƏRCÜMƏ MƏRKƏZİNİN KİTABLARI

Yasmina Mixayloviç

Xəzər dənizinin sahillərində

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ
NAZİRLƏR KABİNETİ YANINDA
TƏRCÜMƏ MƏRKƏZİ
BAKİ – 2015

Tərcümə: *Aynur Təbrizli*
Redaktor: *Mahir N. Qarayev*

Yasmina Mixayloviç

Xəzər dənizinin sahillərində.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında

Tərcümə Mərkəzi. Bakı: 2015. – 192 səh.

İSBN 978-9952-8263-7-1

© Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi,
Bakı-2015

**Milorad Paviç irsinin qoruyucusu,
yaxud
Yasmina Mixayloviçlə «qiyabi» görüşlər**

Bu sətirələrin müəllifi bir neçə il öncə Azərbaycan Respublikasının Serbiya Respublikasındakı səfirliyindən «Serbcə-Azərbaycanca lüğət» kitabı hazırlamaq barədə sifariş almışdı. Serb və Azərbaycan dillərini öyrənmək istəyən şəxslər üçün nəzərdə tutulmuş və bu sahədə ilk nəşr olan 7000 sözdən ibarət Lüğətin redaktorları – professor Kamal Abdullayev və serb yazıçısı, həmçinin bu ölkədə adı daha çox ədəbi tənqidçi kimi məşhur olan Yasmina Mixayloviç idi.

Özünü tanımadığım serb yazıçısıyla virtual ünsiyyətimiz ilk dəfə məhz bu münasibətlə, Lüğətin hazırlanması prosesində baş tutdu – mən kitabın müəllifi idim, xanım Yasmina isə serb dili üzrə redaktor.

Doğrusu, o zaman Belqraddakı redaktorumun adını ilk dəfə eşidirdim, üstəlik də, onun dünya şöhrətli serb yazıçısı, «Xəzər lüğəti» romanının müəllifi Milorad Paviçin xanımı olduğunu bilmirdim.

İş elə gətirdi ki, növbəti il Serbiyadakı səfirliyimizin təşəbbüsü ilə Milorad Paviçin adı çəkilən məşhur əsəri dilimizə çevrilərək Bakıda nəfis tərtibatla nəşr olundu. Mənim üçün maraqlı doğuran bir də o fakt oldu ki, kitabda görkəmli nasirin şəkli xanımıyla birgə verilmişdi.

Daha bir il ötdü və mən öz «əcnəbi» redaktorunun Azərbaycan hökumətinin dəvəti ilə rəsmi qonaq qismində Bakıya təşrif buyurduğunu eşitdim. Təəssüf ki, həmin vaxt özüm Bakıda deyildim. Ancaq bir müddət sonra biz «qiyabi» şəkildə yenidən görüşəsi olduq – Bakıdan qayıdıandan sonra öz unudulmaz səfər təəssüratlarını isti-isti qələmə alan Yasmina Mixayloviçin Azərbaycandan, Xəzər sahillərindən bəhs edən kitabı vasitəsilə. Və bu dəfə biz müəyyən mənada «yerlərimizi» dəyişməli olduq – belə ki, ilk kitabımın redaktoru olmuş Yasmina Mixayloviçin Bakıda nəşrə hazırlanan ilk kitabının tərcüməçisi olmaq şərəfi məhz mənim qismətimə düşdü.

Dilimizə çevirdiyim bu kitab barədə oxuculara hər hansı məlumat verməyə lüzum görmürəm – ilk növbədə o səbəbdən ki, Yasmina Mixayloviçin kitabı əlavə şərhə ehtiyac duymadan öz bərasində hər şeyi yerli-yataqlı danışan kitablardandır və əminəm ki, kitabla tanışlıqdan sonra hər bir oxucu maraqlandığı istənilən suala cavab tapa biləcək, hələ üstəlik müstəqil ölkəmizin, xalqımızın, sadə insanlarımızın bir əcnəbi xanımın (özü də yazıcının!) gözüylə necə göründüyünün canlı şahidi olacaq.

Ancaq müəllifin özü ilə tanışlığa, heç şübhəsiz ki, ehtiyac var, həm də güman edirəm ki, bu zəruri bir ehtiyacdır. Söhbət ondan gedir ki, Serbiyada yazıçı və ədəbi tənqidçi kimi tanınan Yasmina Mixayloviç, həm də əlahiddə bir funksiyanın daşıyıcısıdır – o, Belqrad şəhər bələdiyyəsi tərəfindən əsası qoyulmuş Milorad Paviç irsinin rəsmi mühafizəçisidir.

Cənubi Amerikada «Müasir dövrün ən mühüm yazıçısı» kimi qiymətləndirilən, fransız və ispan ədəbiyyat araşdırmaçılarının «XXI əsrin ilk kitabının müəllifi», Avstriya tədqiqatçılarının isə «Avropa modernizminin qərargah rəisi» adlandırdıqları Milorad Paviçin bilavasitə nüfuz məsələsi olan bu vəzifə heç də adi vəzifə deyil, əksinə, xüsusi məsuliyyət tələb edən son dərəcə çətin, eyni zamanda şərəfli bir işdir və mübaliğəsiz demək olar ki, Yasmina Mixayloviç bu vəzifəni daşımağa mənəvi haqqı çatan bəlkə də yeganə şəxsdir. Bu haqqı o, heç də dünya şöhrətli nasirin, Serbiya Elm və İncəsənət Akademiyasının həqiqi üzvü olmuş görkəmli bir alimin ömür-gün yoldaşı kimi birinci dərəcəli «qanuni varis» qismində əldə etməyib, zəngin Paviç irsinin fədakar tədqiqatçısı və bütün dünyada yorulmaz təbliğatçısı kimi göstərdiyi xidmətlə qazanıb. Təkcə elə bir faktı qeyd etmək kifayətdir ki, görkəmli sənətkarın vəfatından sonrakı qısa dövr ərzində (2009–2013-cü illərdə) Yasmina Mixayloviç təkbaşına onun kitablarının 60-dan artıq nəşrinin reallaşmasında bilavasitə icraçı olub. Bu kitablar

dünyanın bütün qitələrini əhatə etməklə Amerikada, Rusiyada, Koreyada, İndoneziyada, Fransada, Çində, Almaniyada, Gürcüstanda, Monqolustanda, Slovakiyada, Albaniyada, Türkiyədə, Yaponiyada, Bolqarıstanda, Çexiyada, İspaniyada, Azərbaycanca, Meksikada və digər ölkələrdə nəşr olunub.

Yasmina Mixayloviçin böyük yazıçıyla müştərək mövzularda işlədiyi müxtəlif hekayə və oçerkləri də var ki, oxucular onların bir qismi ilə bu kitabda tanış ola biləcəklər. Xanım müəllifin irihəcmli ən məşhur əsəri isə 2007-ci ildə yazdığı «Paris öpüşü» romanıdır. Roman bu yaxınlarda rus və ingilis dillərində çapdan çıxıb. Şübhə etmirik ki, Yasmina Mixayloviçin dilimizə ilk dəfə tərcümə olunan – Xəzər dənizinin doğma sahillərindən bəhs edən kitabını Azərbaycan oxucusu maraqla qarşılayacaq.

Aynur Təbrizli,

*«Serbcə – Azərbaycanca lüğət»in müəllifi,
Deusto (İspaniya) Universitetinin magistri*

XƏZƏR
DƏNİZİNİN
SAHİLLƏRİNDƏ

2012-ci ilin mayı, Bakı, Azərbaycan

Azərbaycanlıların «Xəzər» adlandırdıqları bir dəniz var. Bu, biz serblərin, eləcə də bütün dünyanın Kaspi kimi tanıdığı həmin dənizdir. İntəhası burda bir incə məsələ var: Bakıya qədəm basdığından andan hər şey göz qırpmındaca Xəzərə çevrilir; hər şey göz önündəcə qəfildən çevrilib Xəzər olur – Xəzər dənizi, Xəzər nefti, Xəzər bulvarı, Xəzər çimərlikləri, nəyə balığınun kürüsü qatılan Xəzər salata... hətta bu yerdə durmadan əsən, az qala, şəhərin milli atributuna çevrilmiş küləyin də adı Xəzərlə bağlıdır; yerlilər bu küləyi «xəzri» adlandırır, Bakı xəzrisi!

...Bütün qitələr üzrə nə az, nə çox – düz 36 dilə tərcümə olunmuş məşhur «Xəzər lüğəti»¹ kitabının müəllifi Milorad Paviçin dul arvadı kimi, hər halda, mənim hal-hazırda iki doğma vətənim var: Serbiya və Xəzəriyə². Serbiyada mən doğulmuşam, Xəzəriyə isə mənə vəsiyyət olunub.

Azərbaycan hökuməti və bu ölkənin ecazkar gözəlliyə malik birinci xanımı – UNESCO-nun sülhməramlı səfiri Mehriban Əliyeva tərəfindən rəhbərlik edilən Fondun rəsmi qonağı kimi mən Bakıda səkkiz unudulmaz gün keçirdim. «Avroviziya»

¹ Milorad Paviçin dünya şöhrətli bu məşhur romanı Azərbaycan Respublikasının Serbiyadakı səfirliyinin təşəbbüsü ilə 2011-ci ildə "Azərənşr" də çap olunub (red.).

² Müəllif «Xəzər» sözüne istinadən, kitabda bir neçə dəfə istifadə etdiyi bu adla (Khazaria – Xəzəriyə) Azərbaycanı nəzərdə tutur (red.).

mahnı müsabiqəsinə dəvət olunmuş biz dörd qadın – Serbiyanı təmsil edən nümayəndə heyətinin üzvləriydik və bu ölkəyə yüksək səviyyəli dövlət adamları və mötəbər şəxslər üçün nəzərdə tutulan bir həftəlik xüsusi dəvətlə şərtləndirilmişdik.

Bu o səfərlərdən idi ki, adətən belə səfərlər adamı büsbütün və həmişəlik dəyişdirir, insanın ovqatına rəngarəng çalarlar qatır, təkcə onun düşüncələrini deyil, sanki ruhunu da formalaşdırır. Bütün bunlardan başqa, mənəməncün bu səyahət həm də ziyarət xarakteri daşıyırdı: axı, mən *Xəzər sözlüyündəki* həmin o xəzərlərdən biri idim...

Bu yerdə kiçik bir haşiyə çıxıb, həm serbiyalı, həm də azərbaycanlı oxucularıma yaxın tariximizin tarixi bir faktını böyük məmnunluqla xatırlatmaq istəyirəm: 2011-ci ildə Azərbaycan hökuməti mənim doğma vətənimdə, əsaslı bərpa işləri apardıqları paytaxt Belqradın Taşmaydan parkında Milorad Paviçə gözəl bir abidə ucaltdı; hələ üstəlik abidənin medalı da hazırlanmışdı!

Əlavə edim ki, həmin ərəfədə Bakıda «Xəzər lüğəti»nin yubiley nəşri nəfis tərtibatla çap olundu. Belqradada abidənin təntənəli açılışı zamanı mən yadigar olaraq Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevə «Xəzər lüğəti» əlyazmasının ilkin surətini (faksimilesini)

təqdim etdim. Bu, mənim Milorad Paviçi öz yazıçısı kimi qəbul etmiş insanlara verməli olduğum və verə biləcəyim ən qiymətli hədiyyə idi!

...Nə qədər qəribə də olsa, əslində bu, Milorad Paviçin ölümündən, daha dəqiqi, fiziki yoxluğundan sonrakı taleyidir. Hər halda, mən belə deyərdim və buna müəyyən əsasım var. Belə ki, öz doğma ölkəsindən kənarında onu az qala bütün xalqlar, bütün dillər, dinlər, mədəniyyətlər özlərininki kimi qəbul edirlər. Paviçin bütün mədəni dünyanı sərhədsiz dolaşan müxtəlif kitablarının üç yüzdən çox nəşrinə baxmayaraq, əfsuslar olsun ki, Serbiyada ona hələ də inamsız yanaşanlar var; bu inamsızlıq onun sağlığında da vardı və bu gün də qalmaqda, özünü əsassız şəkildə sığortalamaqdadır.

Etiraf edirəm ki, Azərbaycanın bizim ölkəmizdəki – Serbiyadakı səfiri cənab Eldar Həsənov bir neçə il bundan əvvəl şəxsən təşrif buyurub belə bir abidənin ucaldılacağını xəbər verəndə mən bu ölkə haqqında heç nə bilmirdim. Yalnız uzaqdan-uzağa və çox dumanlı bir təsəvvür: keçmiş sovet məkanı, indi isə yəqin ki, kiçik bir İslam ölkəsi. Orta məktəb illərindən, coğrafiya fənnindən bir də o yadında qalmışdı ki, Bakı mühüm limandır. Təxminən bu kimi şeylər.

Cənab Həsənov o zaman özünəməxsus bir səmimiyyətlə bildirəndə ki, bəs mənim Azərbaycanda

həmişə ikinci evim var, doğrusu, bunu diplomatik ədəb-ərkan, şərqli nəzakəti, uzaqbaşı, xətri xoş etmək üçün söylənilən bir söz, nəcib jest hesab etmişdim. Lakin günlərin bir günü mən həqiqətən Bakıya gəldim və burada nəinki öz ikinci evimi tapdım, həm də, sözün həqiqi mənasında, sanki Xəzər şahzadəsinə çevrildim...

Belqıradada Azərbaycan səfirliyinin əməkdaşları həm doğum günü, həm də vəfatının ildönümündə Paviçin qəbrinin üstünə gül dəstəsi qoyub, məzarını ziyarət etdilər. Onlar məni kitabımın qiraətinə dəvət edir, bayram günlərində zəng vurub təbriklərini çatdırır, heç bir münasibətdə diqqətsiz qoymurdular. Mən təhsil müəssisələrinin, kilsələrin, abidələrin, parkların təmiri, təntənəli açılışları ilə bağlı neçə-neçə müqavilənin imzalanmasına şəxsən şahidlik etmişəm. Mən Serbcə-Azərbaycanca Bakıda nəşr olunan lüğət kitabının redaktoru olmuşam....

...Və indi rəsmi Azərbaycan hökumətinin rəsmi qonağı kimi yüksək səviyyədə qarşılandığıım Bakıdayam...

* * *

Azərbaycan – Türkiyə, Rusiya, İran, Türkmənistan, Gürcüstan və Ermənistanla həmsərhəddir. Əslində bu yer həm şərqdir, həm də qərb; eyni zamanda ayrılıqda hansısa biri deyil. Yəni, birbaşa nə Avropadır, nə də Asiya – amma elə hər ikisidir. Eynən o cür də nə sırf islam ölkəsidir, nə sırf xristian – hər ikisidir¹.

Mən azərbaycanlıları əvvəlcə koptlara – Əl Fayyum mumiyalı portretlərinə, sonra isə həqiqətdə kim olduqlarını bilmədiyim aromanianlara oxşatdım; onların iri, qara gözləri, dik, düz burunları, enli, gur qaşları var. Burada slavyan mənşəli mavigözlü adamlara da rast gəlmək mümkündür: Rusiyanın və Azərbaycan torpaqlarının içərilərinə qədər gələn Qafqazın əks-sədası. Qonşu İranın fars təsiri də yəqin ki, bütün bu qarışıqlığa əlavə olunmalıdır, ancaq mən bu haqda heç nə bilmədiyimə görə, yaxşı olar ki, susum. Rus dilini burada, demək olar ki, hamı bilir, amma azərbaycanlıların öz dili – Azərbaycan dili türk dilləri qrupuna aiddir. Onlar danışmaq zamanı çox vaxt özləri də hiss etmədən Azərbaycan dilini rus dilinə, yaxud da rus sözlərini öz sözlərinə qatır, sanki qarışıq dildə danışırlar. Amma biz serbcə nə

¹ Qeyd edək ki, müəllif Bakıda yalnız bir dəfə (həm də qısa müddətə) səfərdə olub və bunlar onun ilk təəssüratdan doğan sırf subyektiv fikirləridir (red.).

deyirdiksə, az-çox başa düşürdülər – heç şübhəsiz, serb dilinin qismən slavyan dillərinə aid olduğuna, qismən də bu dildəki alınma türk sözlərinə görə.

Hətta mən şər-şeytanı qovmaq üçün üç dəfə «tfu-tfu» deyəndə də, bizim «sahibəmiz» öz adətlərini yada salıb, bu oxşarlığa heyrətləndi.

Həqiqətən də Bakıda mən özümü öz evimdəki kimi hiss edirdim (cənab səfirin sözü yalnız etika xatirinə deyilmiş). Azərbaycanlılar mentalitet baxımından bizə çox oxşardılar, özü də, deyəsən, yunan və türklərdən daha çox bizimkinə uyğundur. Elə əhalinin sayı da. Bizimlə Kosovo arasında ərazi problemi mövcud olduğu kimi, oxşar problem onlarla qonşu Ermənistan arasında mövcuddur. Bu ölkə də, bizimki kimi, coşqun siyasi müzakirələrə, debatlarla açıqdır. Bəlkə, yeganə fərqimiz neftlə suyun fərqi, daha doğrusu, bizdə su nə qədər boldursa, Azərbaycanda da neft bir o qədər boldur. Amma gələcəkdə bunların hansı daha qiymətli, hansı daha vacib olacaq – mən bunu bilmirəm! Hər halda, hazırda onlar bütün dünyada bizdən fərqli belə bir üstünlüyə malikdir.

Bakıya səfərimiz hadisələrlə dolu bir səfər oldu. Mən proqramın bu qədər zəngin olacağını gözləməirdim – rəsmi və qeyri-rəsmi tədbirlər, diplomatik görüşlər, gəzintilər. Az qala dan yeri söküləndən ta günəş batana qədər. İstanbuldakı nəhəng hava limanının

izdihamlı qələbəliyində biz saatlarımızın əqrəblərini bir saat, oradan Bakıya üç saatlıq uçuş ərzində isə daha iki saat irəli çəkdik. «Avroviziya» mahnı müsabiqəsini izləyə bilən Mərkəzi Avropa sakinləri üçün bu müsabiqə Qrinviç vaxtı ilə saat 8-də, Serbiyada axşam saat 9-da, Bakıda isə gecə yarısı başlayır. Buna görə də möhtəşəm final gecəsi Bakı vaxtı ilə səhər saat dördüdə yekunlaşdı – dan yeri sökülməmişdən azca əvvəl. Günəş Xəzər dənizində üfüqdən boylanarkən sübh çağı burda çox gözəl olur. Qıyası, saatlar gərək üç saat qabağa çəkiləydi.

Təyyarədən enəndə hava hələ qaralmamışdı; günəşli, işıqlı bir gün idi və nə yaxşı ki, bu ecazkar ölkəyə mən belə bir xoş saatda endim, çünki göz önündəki mənzərəyə nadir hallarda rast gəlmək mümkündür. Türkiyənin tutqun, buludlu ərazisi və Qara dənizin tünd göy sularından, Gürcüstanın ucuz-bucaqsız dağ zolaqlarından sonra qarşımda tamam başqa bir dünya açıldı. Mars! Fəzada hər hansı uçuş-eniş xətti kimi qırmızı neon zolaqla naxışlanmış yüz kilometrərlə çılpaq dağlar. Dunay ölçüdə çayların daşlı yataqları çəmənsiz vadilərdən ilan kimi sürünərək keçir. Qürub günəşinin qırmızı işığında onlar mənə donmuş kimi görsəndilər; aşağıda isə dərin, dumduuru məcralarının sarı süası bərq vururdu. Mən onların üçünü görə bildim və üçü də heyrətamiz idi. Sonra

təyyarəmin pəncərəsindən görünən mənzərə yabarı torpaqlarla əvəz olundu. Sönmüş vulkanlı bozumtul-ağ səth, uçuş meydançasını andıran sıra dağlar. Və bu geoloji müstəvinin qurtaracağında (məhz qurtaracağında!) – ucsuz-bucaqsız lal sularıyla tünd mavi rəngli nəhəng gölə bənzəyən Kaspi dənizi!

Bakı aeroportunun binası başdan-başa «ulduz müharibələri», yaxud kosmik səyahətlərdən bəhs edən fantastik filmlərdəki tikililəri xatırladır. Tünd rəngli polad karkasdan inşa olunmuş şüşə şəbəkəli bu möhtəşəm bina əsl memarlıq möcüzəsi, sanki xalis Şərq sarayıdır.

Beləliklə, mənim ilk dəfə qonaq gəldiyim Bakı ilə – tanışlıqdan iki gün sonra yazdığım qeydə istinad etsəm, «gecəsi bir cür, gündüzü isə tamam ayrı cür olan, səhəri axşamından büsbütün fərqlənən» paytaxtla – ilk təmasım yarandı.

Düzünə qalsa, mən öz səyahətimə aydın bir məqsədlə – sırf ziyarət niyyətilə başlamışdım: Taşmaydanda mərhum ərim Milorad Paviçin abidəsi ətrafındakı gül ləklərinə basdırmaq üçün möhtəşəm Xəzəriyədən çınqıl daşlar yığımaq istəyirdim.

Paviçin büstü Bakıda düzəldilmiş, sonra Belqrada gətirilmişdi və indi mən abidənin «doğulduğu», necə deyərlər, Paviçin «daş varlıq» şəklində zühur etdiyi bir diyara təşrif buyurmuşdum!

Qoy sevgi, məhəbbət, ədəbiyyat, incəsənət,
fövqəltəbiilik, ölüm və ruh həmişəlik barışsın!

* * *

Onu da bilirdim ki, səfərimin məqsədi tamamilə fərqlidir: mən dünya miqyaslı böyük bir mədəniyyət tədbirinə – «Avroviziya» kimi beynəlxalq mahnı müsabiqəsinə ev sahibliyi edən bir şəhərə gəlmişəm, özü də həmin ölkə hökumətinin xüsusi qonağı qismində. Bu səbəbdən biznes-klasla uçağım da təsadüfi deyildi, üstəlik, hava limanında mənə VIP xidməti göstərilmiş, şəhərin ən gözəl mehmanxanasında yerləşdirilmişdim. Hələ orasını demirəm ki, bütün səfərim boyu mənim tam sərbəstliyim, həm də diplomatik toxunulmazlığım vardı; üç möhtəşəm «Avroviziya» gecəsinin üçünə də dəvətli idim və hamısında da məmnuniyyətlə iştirak etdim...

Özümlə dörd ziyafət paltarını, cürbəcür ayaqqabılar, bəzək əşyaları, hədiyyə olaraq Paviçin və özümün rus dilində nəşr olunmuş kitablarımı gətirmişdim... Amma təsəvvür belə etməzdim ki, Prezident Aparatı tərəfindən şəxsən bizimçün ayrılmış son dərəcə rahat, modern mikroavtobusla adı mənimçün bu qədər doğma olan Xəzərin ucsuz-bucaqsız sahillərini gəzəcəm, tarixi minilliklərlə ölçülən açıq səma altındakı

qayaüstü rəsmlər muzeyinə baş çəkəcəm, zərdüştlük məbədi Atəşgahı öz gözlərimlə görəcəm, Azərbaycanın elitar ailələrinə qonaq dəvət olunacam, şahzadələrə layiq hədiyyələrlə süslənəcəm... Hələ rəsmi və qeyri-rəsmi olmasından asılı olmayaraq hər biri son dərəcə səmimi keçən saysız-hesabsız tədbirləri, «Kristal Holl»da gecəyarısı keçirilən konsertlərin möhtəşəmliyini demirəm.

Axı qabaqcadan mən necə təsəvvür edə bilərdim ki, adicə gigiyenik ləvazimat almaq üçün aptekə gedəndə belə məni cangüdənlər müşayiət edəcək, «sehrli» mikroavtobusda qızardılmış ördəyin dadına baxacam (mehmanxanamızdakı bahalı yeməklər öz yerində, ancaq proqramın son dərəcə gərginliyi bəzən hətta ayaqüstü naharı, minimum qıdanı da namümkün edirdi; üstəlik, çaya daha çox üstünlük verilən bu diyarda sifariş etdiyim qəhvəni azından iyirmi dəqiqə gözləməli olurdum). Bir sözlə, ömrümdə ağıma gəlməzdi ki, bu gözəl məmləkətin qonağı olduğum qısa müddətdə bu qədər möcüzələrin şahidi olub, həyatımın unudulmaz dəqiqələrini, saatlarını yaşayacam...

Bakı – işıq və küləklər şəhəri

Bakı Parisə bənzəyir! Memarlıq xüsusiyyətlərinə, atmosferinə, bir də şəhərin rənginə görə...

Burada şübhəsiz İslam və Şərqi, qismən Sovet, bir az da Gürcüstan və Türkiyəyə xas memarlığın ümumi sintezi var. Gəzdiyim yerlərdə nələrsə mənə gah Maltanı, gah Yunanıstanı xatırladır. Müəyyən hiper-müasirlik hansı məqamdası Dubayda yada salır. Ancaq Bakı, sakinlərin dediyinə görə, mənim adlarını sadaladığım məkanların hər birindən fərqli şəhərdir. Azərbaycan isə bütövlükdə unikal bir ölkədir – heyvətəmiz coğrafi üstünlüyə və geoloji təbii sərvətlərə malik bənzərsiz bir ölkə!

Əgər mən Bakıya konkret tərifi verməli olsam, onu Avrasiyanın Parisi kimi qiymətləndirərdim. İlk baxış aldadıcı olur, deyirlər. Amma qəribədir, bu ilk təəssürat məni Bakıda qaldığım sonuncu günədək tərk etmədi. Memarlıq, fil sümüyü rəngində möhtəşəm binalar, bəzəkli divarlar, dəmirlə işlənmiş şəkəli eyvanlar, gözəl küçə fənərləri, dekorativ konstruksiyalar, saysız-hesabsız fəvvarələr, xüsusi cazibədarlığa malik dənizkənarı bulvar, şəhərin gecə həyatına dəbdəbə qatan parlaq işıqlar, Avropa və Amerikanın hər cür brend malları ilə dolu bahalı mağazaların işıqlı vitrinləri.

Şəhərin daxili ruhu, yüksək estetikə, yüksək zövq, yüksək mahiyyət – bu xüsusiyyətlərin heç biri son on ilin əsas sərvəti olan neft hasilatı sayəsində yaranmış iqtisadi sıçrayışla əlaqəli deyil, yaxud «Avroviziya» mahnı müsabiqəsi üçün aparılmış abadlaşdırma işlərinə, küçələrin gözəlləşdirilməsinə aid edilə bilməz. Bunların arxasında tarixi yüz illərlə, min illərlə ölçülən müxtəlif sivilizasiyaların mədəni təsiri, təhsil və maarifçiliyi, hazırda qoca Avropanın (Serbiya istisna olmaqla) xeyli illər qabaq itirdiyi hansısa optimizm, ruh yüksəkliyi durur.

Haqlı olaraq Bakını «küləklər şəhəri» adlandırırlar. Mən bunu çox eşitmişdim, indi isə gözümə görərdüm. Əslində, Bakı küləyi – fərqi yoxdur hansı külək olsun – elə şiddətli olur ki, görmək nədir, adama heç göz açmağa imkan vermir. Bu küləyi tam təsəvvür etmək üçün, icazə verin, sizə qıscaca izah edim: küləkli havada Bakıda saç düzəltdirib şəhərə çıxmağın heç bir mənası yoxdur! Saç düzəltmək bir yana, bəzən hətta piyada gəzmək də böyük risk tələb edir – külək adamı qanadlarına alıb quş kimi uçuşda bilər! İndi Bakıda çəkdirdiyim şəkilləri qarşıma düzüb tamaşa eləyəndə buna bir daha əmin oluram: şəkillərin heç birində üzüm görünmür, külək saçlarımı sifətimə dağıdıb, üzümü büsbütün örtüb. Küləkli havada dalğaların gətirdiyi qəribə rütubətin tutqun dumanını

da bura əlavə edəndə, Bakıda (bizlərdə olmayan) məhz Avropaya xas bir iqlimlə rastlaşırsan. Küləyin səngidiyi çox nadir hallarda isə uzaqlardan xam neftin qoxusu duyulur.

Bakı bir az da Belqrada – serblərin «ağ şəhər» adlandırdıqları paytaxtlarına oxşayır və hər iki şəhərin təmizliyi, rahatlığı, dincliyi, səliqə-sahmanı, gecə həyatının çəşqunluğu arasında xeyli uyğunluqlar tapmaq mümkündür.

Neftdən əldə edilən külli miqdarda pul vəsaiti şəhərin infrastrukturuna, köhnə binaların təzələnməsinə, abadlıq və quruculuq işlərinə, çox sürətlə aparılan tikintilərə, yeni parkların salınmasına, yeni yolların çəkilməsinə sərf olunur və bütün bunlar çox aydın nəzərə çarpır. Əgər mən Bakı haqqında, görmüş olduğum yerlər barədə təəssüratlarımı yekunlaşdırarsam, son qənaətim belə olardı: bu elə bir ölkədir ki, öz mədəni irsini təsirli tərzdə yaxşılaşdırır və durmadan inkişaf edir. Hər hansı avropalı, tutaq ki, isveçli kimi vasvası olan azərbaycanlı özünü ən yaxşı həyata layiq bilir və həmişə üstün olmaq istəyir; eyni qaydada ölkə özü də inkişaf etmiş ölkələri sürətlə haqlayır. Azərbaycanda köhnə, ya yeni dünya anlayışı, rus iddiası, Amerika rəhmsizliyi, Avropa sıxıntısı, zəngin Ərəb Əmirliyi parıltısı, yaxud Serbiya təkəbbürü yoxdur. Əsrlərlə imperiya tərkibində

yaşayan xalqlarda olduğu kimi, əlbəttə, onlar da müəyyən dərəcədə komplekslidir. Öz reytingini qaldırmaqda maraqlı olan ölkə və bunu bacaran xalq. Baxmayaraq ki, ölkənin neft kimi gəlirli sərvəti var, bununla belə, azərbaycanlılar heç nəyin onlara zəhmətsiz verilməyəcəyini bilirlər və yüksək həyat səviyyəsinin yalnız alın təri hesabına əldə edilməsindən agahdırlar.

* * *

Yuxarıda qeyd etdiyim kimi, bu ölkənin dahi rəhbəri sayılan dünya miqyaslı nəhəng siyasətçi Heydər Əliyevin adını daşıyan Bakı Beynəlxalq Hava Limanında təyyarədən enəndə mən bütün bunlardan xəbərsiz idim, şəhər haqqında da çox az şey bilirdim. Üstəlik bərk yorulmuşdum, burada vaxt da Serbiya vaxtından üç saat fərqlənirdi. Bizim nümayəndə heyətimizi birbaşa biznes-klasdan götürüb, mikroavtobusla hava limanının binasına böyük dövrə vuraraq, bir göz qırpımında girişdəki qırmızı xalça döşənmiş möhtəşəm saraya aparanda çaşıb qalmışdım. İçərisi mərmər döşəməli binada bərq vuran çilçıraqlar, hündür sütunlar, iri güzgülər, yumşaq, rahat dəri kreslolar... Fikirləşdim ki, yəqin mehmanxana hava limanına yaxın yerdədir (həm də bu qədər yaxın yerdə!). Formada olan çox nəzakətli qeydiyyatçılar

pasportlarımızı bizdən alanda isə əməlli-başlı təəccübləndim, ardınca isə heyrətim birə-beş artdı, çünki bizi büllur stəkanlarda ətirli çayla qarşıladılar, çamadanlarımızın bu yaraşığı «otelin» çıxışındakı skanerlərdən keçirilməsi də mənimçün gözlənilməz və qeyri-adi idi, sanki biz baqajımızı otaqlarımıza yox, küçəyə daşılmalı olduq. Hardan ağıma gəlsin ki, bu istiqanlı şəhərin qonaqpərvərliyi elə hava limanından, gözəl bir mehmanxana təsiri bağışlayan VIP salondan başlayıbmiş...

Bakıda qaldığım bütün bu səyahət müddətində belə şeylər, heç demə, hələ çox olacaqmış, şəxsi təsəvvürlərimin darmadağın olması, ümidlərimin yanlış çıxması tez-tez baş verəcəkmış. Mən qabaqcadan ürəyimə saldığım şübhələrin, içimdəki tərəddüd dolu fikirlərin öz-özünə necə əriyib yoxa çıxdığını hiss edirdim.

Əlbəttə, bu, heç də mehmanxana deyildi, sadəcə, aeroportun VIP binası idi və formal pasport yoxlanışından sonra Daxili İşlər Nazirliyindən olan (bu da mənim həyatımda ilk dəfə idi) bələdçimizlə şəhərin mərkəzinə doğru yola düşdük – Bakıya qədəm qoyduğum ilk gündən mənim mobil evimə çevrilən dəbdəbəli mikroavtobus Bakı gecəsinə üz tutdu.

Mən sosializm ənənələrinə sadıq adi, kasıb Şərq şəhəri gözləyirdim, əvəzində gur işıqlara qərq olmuş

gözəl bir paytaxtla rastlaşdım. Hələ heç vaxt bu sayaq işıqlanma görməmişdim – divarlar, fasadlar, uca göydələnlər, parklar, fəvvarə meydanları, yollar, qalalar, bir sözlə, hər yer və hər şey işıq içində üzürdü. Müasir Bakının simvolu olan üç alov qülləsi – qeyri-adi forma və ölçüyə malik bu nadir göydələnlər ayrı bir aləm idi. Hətta yol polislərinin çubuqları – jezlləri də işıq saçırdı. Biz hər tərəfdən işığı göz qamaşdıran nəhəng bir nəqliyyat tıxacına düşdük. «Avroviziya» mahnı müsabiqəsi iştirakçılarının qəbulu, deyəsən, şəhəri nəqliyyat tıxacının, dolama yolların, ayrı-ayrı maneələrin caynağına keçirmişdi. Gecəyarısının özünəməxsus qeyri-adi nizamsızlığı! Bahalı avtomobillər ucadan səs siqnalları verir, meqafonlar polislərin hiddətli çığırtısını ətrafa yayırdı. Bizim sürücümüz birtərəfli küçələrdə dövrə vuraraq kəsə yolla bizi mehmanxanaya çatdırmağa tələsirdi. Baxmayaraq ki, mehmanxana artıq göz önündəydi, necə deyərlər, əl uzatsaydın çatardı – di gəl, ona çatmaq heç cür mümkün olmurdu. Sizə deyim ki, avtomobil tıxacları artıq bütün meqapolislərin bəlasına, az qala, bir nömrəli probleminə çevrilib – XXI əsrdə A nöqtəsindən B nöqtəsinə gedib çatmaq qeyri-mümkün bir işə çevrilib.

Nəhayət, gəlib yetişirik. Bu da «Landmark» mehmanxanası. Mənim otağım bu göydələnin on altıncı

qatındadır (tezliklə öyrənəcəm ki, SPA mərkəzi doq-quzuncu, restoran iyirminci mərtəbədədir; konfrans zalları isə dörd mərtəbə yerin altında).

Bütün divarları şüşə şəbəkədən düzəldilmiş geniş odama yenicə qədəm basmışdım ki, mavi dənizin, alov saçı qüllələrin və memarlıq incisi olan ekstravaqant işıqlı «Kristal Holl»un möhtəşəm görüntülərindən heyrətə gəldim. Gözümlə gördüklərimə inanmağım gəlmirdi. Əsrarəngiz mənzərə məni bərk sarsıtmışdı. Əməlli-başlı çaşıb qalmış, heyrətdən yerimdəcə qurumuşdum.

İnana bilməsəm də, bu, bir nağılvarı gerçəklik idi: bəli, mən odlar yurdu və küləklər şəhərinin mərkəzində idim!

* * *

Buta – Azərbaycanın simvollarından biridir. Alov. Yanar odun mahiyyəti. Mənim üçün onun forması çılğın gözyaşına bənzəyir. Bu ölkədə bütün ornamentlər az-çox dərəcədə onun qalın bir vergülə bənzəyən forması ilə əlaqəlidir. Bu, bizim kəşmiri parçalarda gördüyümüz naxışdır.

Azərilərin mədəni irsində ekstravaqantlıq yoxdur. Hər şey normasında, hər şey gözəl, yüksək dərəcədə estetik və zərifdir.

Bakının rəmzi – adına İçərişəhər deyilən əski şəhərin girişindəki Qız qalasıdır. Qalanın sərt memarlıq nahamarlığı, formasının mistik gücü mənə Mikene binalarını xatırlatdı; burda qədim nə göürdümsə, hamısı məni geriyə – Mikeneyə aparırdı. Binanın fundamental möhkəmliyinə, daşların, qaya parçalarının etibarlılığına, qədimlərin, keçmişlərin ruhuna qarışmış dörd ünsür: torpaq, su, hava və od. Azərilər üçün beşinci element məhz təbiətin və mədəni irsin bir-birindən asılı şəkildə birgə mövcudluğu təşkil edir.

Adını yadda saxlaya bilmədiyimdən Ancelina adlandırdığım şəhər ovqatlı cavan qız – qəşəng bələdçimiz bizimlə rus, ingilis, yarı serb dilində danışır və məni frau Mixayloviç çağırırdı. Yəqin bu o səbəbdən idi ki, diplomatik postda işini başa vurub Almaniyadan, Bonndan təzəcə qayıtmışdı. Səsli-küylü nümayəndə heyətimiz Serbiyadan gəlmiş biz dörd qadınlardan ibarət idi. Bir də Ancelinanın özündən və üstəgəl, mikroavtobusumuzun istiqanlı sürücüsündən. Azərbaycanda, daha doğrusu, onların dilində mən Jasmina deyil, artıq Yasmina xanım olmuşdum, indi isə Xəzər torpağından xırda daşları toplayan frau Mixayloviçə çevrilmişdim.

* * *

Bakının qədim hissəsi – yerli sakinlərin İçərişəhər dediyi bu qərribə məkan özünün dar küçələri, daş divarları, qədim abidələri, sarayları, qüllələri, gen darvazaları, məscidləri ilə tam fərqli bir təəssürat doğurur. Burada hər izdən, hər nişanədən nəşə qalmışdı, hamısından bir az tapmaq olardı: bir az İslam, bir az Türkiyə, bir az Cənubi Qafqaz, hətta Balkanlar, Rodos, Malta, ola bilsin, bir az da Gürcüstan. Hərdən mənə lap Kannı, Nitsanı, Baden-Badeni də xatırladırdı.

Şirvanşahlar sarayının direktoru bizə şəhərin qədim hissəsini göstərmək üçün təşrif buyurur. Beləliklə, biz bir sıra maraqlı yerlərə baş çəkirik – Qız qalası, arxeoloji tapıntıları ilə köhnə bazar, Şirvanşahlar sarayı, qədim Türk hamamı, Karvansara, Numizmatika muzeyi (qədim sikkələri tədqiq edən muzey), kəhrizlər, meydanlar və əlbəttə ki, fəvvarələr. Bahalı xalılar hasarların üstünə salınmış, qapıların çərçivəsindən asılmış, yaxud, sadəcə olaraq, dükanların qarşısında küçəyə, birbaşa yerə sərilmişdi. Azərbaycan xalçaları ölkənin milli sənətidir; burada Xalça muzeyi də mövcuddur.

Hər səyahətim zamanı mənim iki elementar turist problemim olur: adətən bələdçiləri xoşlamıram, bir də şəkil çəkməklə qəti aram yoxdur. Bir sözlə, çox namünasib səyahətçiyəm. Bu dəfə işləri daha da kor-

layan o idi ki, biz hökumətin xüsusi qonaqları idik və həmişə də bu cür təqdim olunduğumuza görə bələdçilər bizə ayrıca diqqət göstərirdilər. Baş çəkdiyimiz hər yerdə bizi bilavasitə direktorun, müəssisə rəhbərinin özü müşayiət edirdi. Amma məsələnin pis cəhəti orasında idi ki, biz hamımız bu mədrəsələr, məscidlər, saraylar, fəvvarələr, hamamlar, xanlar, sərkərdələr və sair haqqında bilirdik, eyni zamanda sosializmlə bağlı mövzular, SSRİ, Rusiya, postsovet məkanı və ilaxır barədə müəyyən məlumatımız vardı.

Bayırda güclü külək əsirdi (Bakı standartlarına görə orta səviyyəli) və mən maşında əyləşib qapıların daş astanasındakı pişiklərə, xırda dükanların vitrinindəki əyri ucluqlu, zərif naxışlı Xəzər başmaqlarına, taxta səkilərə, füsunkar binaların fasadına, dəmir şəbəkəli eyvanlara, yığcam kitab mağazalarına, çiçək açan püstə ağaclarına tamaşa edirdim. Təəssüf ki, bütün Bakı mənim üçün A nəqliyyatından B nəqliyyatına, yaxud C girişindən D girişinə qədər piyada getməklə məhdudlaşdı. Yalnız sonradan bizə bəlli oldu ki, belə təhlükəsizlik tədbirləri heç də səbəbsiz deyilmiş.

Divarlara sıxılmış od püskürən nəhəng ocaqlı milli restoranın qarşısında milli geyimlərdə olan qadınlar bizə buğlanan çörək və keçi pendiri verdilər.

Azərbaycan qonaqpərvərliyi və onun bu sayaq nümayişi müstəsnaadır. Ötən illərdə mən Belqraddakı Azərbaycan səfirliyində oxşar şeylərin dəfələrlə şahidi olmuşam, amma indi bu milli xüsusiyyətləri bilavasitə Azərbaycanın özündə izləyirdim.

Bakıdakı Serbiya səfirliyi şəhərin qədim hissəsindədir, yəni İçərişəhərdə. Mən üçmərtəbəli çox gözəl bir villanın üzərində dalğalanan bayrağımızı görəndə böyük qürur hissi keçirdim. Mən bunu xüsusi vurğulayıram, çünki azərbaycanlıların da amerikalılar kimi (hələ bəlkə onlardan da artıq!) bayrağa hörmətləri, ehtiramları var. Bunu hər addımda görmək olar. Bakı limanındakı, «Kristal Holl»un sağ tərəfindəki bayraq xüsusilə əzəmətlidir. Əslində, dünyada ən hündür bayraq ağacı da məhz budur. Küləklər şəhəri Bakıda hava heç vaxt sakit olmadığına görə çox-çox ucalarda dalğalanan bu əzəmətli bayrağın xışiltısı şimşək həniri, ildırım gurultusu kimi səslənir.

Azərbaycanda hər şeyin gözəlini əldə etməyə meyil güclüdür. Serbiya səfirliyinin qarşısındakı parkda onlar adını unutduğum şairlərindən birinə abidə qoyublar. Abidə saçlarının içərisində şairin bədii obrazları yerləşdirilən nəhəng bir başdan ibarətdir.

Bir az aralıda ecazkar bir bina var – Ədəbiyyat muzeyi. Bakıdakı ən baxımlı binalardan biri. Burada *Xəzər sözlüyü* əlyazmasının surəti saxlanılır.

Bakının relyefi sanki amfiteatrı xatırladır. Şəhərin qədim hissəsinin üstün cəhəti odur ki, eyni vaxtda bir tərəfdə dənizi görmək olar, digər tərəfdə isə üç memarlıq görüntüsünü: qədimi tikililəri, çağdaş binaları və nəhayət, ultramüasir göydələnləri. Hamısı da bir-biriylə iyerarxik harmoniyadadır, həm ərazi, həm də tikililər. Heç nə kənarda qalmır, hər şey də öz yerində görünür.

Gələcək özüylə nə gətirəcək, mən bilmirəm. İnternetdə görə bildiyimiz xariqülədə layihələr adamı rıqqətə gətirir. Şəhərin sakinləri təsdiq edirlər ki, bizdə gələcək artıq başlayıb və dəyişikliklər elə sürətlə baş verir ki, şəhərin hər hansı bir hissəsindən bircə ay keçmirsənsə, sonradan oranı tanıya bilmirsən. Xüsusən də, şahidi olduğum «Avroviziya» mahnı müsabiqəsi günlərində şəhər başdan-başa çiçəklənmişdi, necə deyərlər, Bakının qızıl dövrü idi.

Məlum 11 iqlim qurşağından düz 9-u Azərbaycanda, nisbətən balaca olan bu ərazidədir. Bakının yaxın əraziləri, həmçinin Xəzər dənizinin özü qlobal dəniz səviyyəsindən 27 metr aşağıdadır, halbuki, Azərbaycanda Qafqaz massivinin ən yüksək zirvəsi 4400 metrdir. Bu silsiləyə yarımşəhraları, otlaları, gölləri, qurumuş çayları, çimərlikləri, palçıq vulkanlarını, kiçik tozağacı meşələrini, paleolit dövrünün xeyli sayda yataqlarını, isti bulaqları, digər

təbii sərvətlərlə yanaşı, bol nefti, bu yerə xas olan flora və faunanı da əlavə etsək, ilk baxışda təsəvvürümüzdə əsl cənnətlə cəhənnəmin birləşdiyi qərribə bir yer, bir ərazi, bir məkan canlanır!

Şəxsən mənimçün bu məkanda keçirdiyim günlərdən ən təsirli dağlar, daşlar, qayalarla təmas idi – axı mən bura həm də Paviç üçün Xəzəriyədən çınqıl daşlar gətirmək niyyətilə gəlmişdim. Xəzər dənizinin adı Xəzər toponimi vasitəsilə bir zamanlar mövcud olmuş xəzərlərin xatirəsini yaşadır. Burada qədim sivilisasiyanın izlərini qoruyub saxlayan daş tikililərə rast gəldim. Mən Bakıya hər baxımdan son dərəcə yüksək səviyyədə təşkil olunmuş beynəlxalq mahnı müsabiqəsinə gəlmişdim, buradan isə tam başqa hisslərlə, «geoloji heyvət» içində qayıtdım. Görünür, doğrudan da, hər bir ölkə, ilk növbədə, öz torpağı ilə səciyyələnir! Təəssüf ki, bu, bizim nəzərdən tez-tez qaçırdığımız bir həqiqətdir.

Cəzbedici cəhənnəm mənzərəsi

Qobustan Bakının yaxınlığında yerləşən böyük bir sahə, açıq səma altında canlı muzeyi xatırladan bir ərazidir. Bu yer həmçinin UNESCO irsinin bir hissəsidir. Həm mədəniyyət, həm də geoloji baxımdan. Bura fantastik dərəcədə qəribə qayaların, səhra və geniş dağətəyi düzənliklərin, palçıq qeyzərlər püskürən yastı təpəli palçıq vulkanların olduğu bir məkandır. Qədim insanların sərt daşlar üzərində oyduqları cürbəcür naxışlar, qaya parçalarına həkk etdikləri qəribə rəsmlər isə burda nağılvarı bir dünya yaradır. Açıq havada olan bu incəsənət qoruğunu görəndə heyrətdən mənim nitqim qurudu. Heç ağılıma da gəlməzdi ki, bu yerdə planetimizin ilk sakinlərinin sənət əsərləri və təbiətin insanı rıqqətə gətirən gözəl mənzərəsi ilə rastlaşacam. Üzərində qeyri-adi rəsmlər, müxtəlif şəkillər çəkilməmiş 6000-dən çox qaya burda neçə min illər öncədən məskən salmış qədim insanların həyatına şahidlik etmişdir!

Başa düşə bilmirəm ki, nəyə görə media bizi qədim həyatın yalnız bir bölgədə – Misirdə (Mayas, İncas, hansısa növ mumiyalar cərgəsində) olması barədə informasiya atəşinə tutur. Halbuki, Qobustanda bizim heç bir sərvətlə müqayisə edə bilmədiyimiz

çox qədim bir xəzinəmiz var – misli-bərabəri olmayan nəhəng, qiymətli və eradan əvvəlki qaya xəzinəsi!

Bakıdan Qobustana gedən yol Kaspi (yaxud Xəzər) dənizinin sahili boyunca uzanır. Paytaxtdan cənub istiqamətində yola çıxan kimi mənzərə büsbütün dəyişir, hər tərəfdə səhraya bənzər dağətəyi düzənlik, boz ipəyə bənzər gümüşü torpaq gözə dəyir. Bir zamanlar bu ərazi həqiqətən də dənizin (Xəzərin) dibi olub, neçə min il qabaq, bəlkə daha öncələr baş verən qabarma-çəkilmələrin nəticəsində çox şeylər öz sərhədini dəyişib və indi bura sahildir. Sərhədlə yanaşı, dənizin dadı-tamı da dəyişib – suyu gah şirin olub, gah da şorlaşıb. Bəlkə bu səbəbdəndir ki, hərdən onu göl də adlandırırlar – Xəzər gölü.

Göz işləyən ətrafda Serbiyadakı quyu mancanaqlarına bənzər fasiləsiz işləyən neft buruqları var. Nefti yerin təkindən sovurub çıxaran bu buruqlar daima aşağı enib yerə baş vurmaqla sanki nefti dimdikləyərək torpaqdan çıxaran nəhəng quşlara bənzəyir.

Azərbaycan torpağında nəhayət ki, mən Şel Oil simvolunun – yelpik formasında hazırlanan balıq-qulağının mahiyyətini başa düşdüm. Neft ya ağac qalıqlarından, ya da elə balıqqulağının özündən hazırlanır. Həm quruda, həm dənizdə çıxarılan Azərbaycan nefti isə təkcə balıqqulaqlarından olur! Dirə ikən onlar çox ləzzətli olurlar, xəstələnəndə

mirvari verirlər, öləndə və çöküntü əmələ gətirəndə isə onlardan qara qızıl yaranır! Bütün formalarında yararlı, bütün hallarında faydalı!

Xəzər dənizinin sahilləri və çimərliklər başdan-başa qumluq olsa da, əslində bizim burda ayaq basdığımız, tapdaladığımız hər şey balıqqulağıdır.

Bələdçimiz Ancelina bizə dedi ki, xeyli müddətdir Bakıda Neft Akademiyası var. Mən bir qadın kimi ona belə bir təklif verdim ki, burda neft spa mərkəzi açmaq olardı. Ancelina mənim bu təklifimə nədənsə müəmmalı bir tərzdə gülümsədi. Növbəti gün isə o, bizim dördümüzə də neftdən, vulkanik palçıqdan və balıqqulaqlarından hazırlanmış bir xeyli «Xəzər» kosmetikası dəstini hədiyyə etdi! Bu dəstin içində daha nələr yoxdu: üz kremi, üz maskası, bədən skrabi, vanna üçün köpük... və hamısı da yerli məhsul, yerli istehsal idi – məhz Azərbaycanda hazırlanmışdı.

Qobustan adının bir çox mənası var – dərə, çuxur olan yer, yaxud yarğanlı torpaq. Hər halda, eynən hansısa kosmik geoloji platformaya bənzəyən iki nəhəng və hündür yayla qarşımızda heç nədən ucalmışdı. Onlar günəşin altında şəfəq saçır, UNO-ların eniş meydançalarına oxşayırdılar. Təyyarənin enib-qalxması zamanı olduğu kimi, biz qulaqlarımızda yüngül təzyiqliq hiss etdik, baxmayaraq ki, biz hələ sahilə idik. Əslində buralar dəniz səviyyəsindən də aşağıdadır.

Mən fikirləşdim ki, əgər optik xəyal kimi hər hansı bir şey varsa, onda bu, audio-cazibə xəyalıdır. Ancaq səhv yox idi. Qobustan bizdən aşağıda idi. Bura böyük sivilizasiya sayəsində yaranmışdı.

Qobustan həm də geoloji sərgilər yeridir. Özünün mağaraları, kahaları, küləklərin döyəclədiyi qayaların üstündə paleolit dövrünə aid müxtəlif oyma rəsmləri, sərt günəşin qarsalayıb yandırdığı hər cür eroziyaları ilə bura bir növ klimatik sərvətdir.

Mənim burda hiss etdiyim həyəcan heç nə ilə müqayisəyə gəlmir. Həqiqətən də dünyada az yerlər var ki, orada sən təbiətin sonsuz yaradıcılığını qədim insanın minillik yaşı olan sənəti ilə birləşdirə bilərsən. Bundan başqa, mən inanmışdım və bu inamımda da qalırım ki, Qobustan bölgəsiylə bağlı baş vermiş, öz gözümlə şahidi olduğum bütün hadisələrə yerdən kənarında olan məxluqlar, digər qüvvələr də daxildir.

UNESCO irsinin bir hissəsi olan bu təsvirəgəlməz açıq hava muzeyinin direktoru – öz işinin bilicisi olan, nəzərəcarpacaq dərəcədə sağlam düşüncəli qadın ilk baxışda mənə hansısa müasir kahin təsiri bağışladı. Keçmişin, ötən dövrlərin keşikçisi, Qobustan ərazisinin qoruyucusu. Özü necə ürəyəyatan idisə, adı da o qədər diləyatan idi – Mələhət!

Mələhət Fərəcova...

Oxucularıma bir daha xatırladım ki, Serbiyadan gəlmiş rəsmi nümayəndə heyəti bizdən – dörd qadından ibarət idi. Bu ölkədə qaldığımız müddətdə bizi ağ rəngli modern mikroavtobusda gəzdirdilər. Sürücümüz orta yaşlı bir kişiydi və bizimçün çox maraqlı idi ki, saysız-hesabsız nəqliyyat tıxaclarından maneəsiz adlamaqda ona heç bir sənəd lazım olmurdu. Biz gələndə yolların tam açıldığını görürdük. Bunun səbəbi, yəqin ki, qeydiyyat lövhəmizdə PA (Prezident Aparatı – *red.*) hərflərinin yazılmasıydı. Amma zarafatla dedik ki, bizdə Pañçevodan olanların adı pis sürücü kimi çıxıb – o qədər pis ki, onlar gələndə hətta uzaq Azərbaycanda polis də daxil olmaqla hamı yolları boşaldır. Bu zarafatı bələdçimiz Ancelinaya danışanda, nədənsə, buna etinasız yanaşdı (deyəsən, zarafatımız ona çatmamışdı) və bildirdi ki, bəs PA hərfləri Prezident Aparatına işarədir və bütün Azərbaycanda bu cür üç mikroavtobus var. Məncə, o vaxta kimi biz öz səfərimizin rəsmi səviyyəsini hələ başa düşməmişdik. Bilmirdik ki, niyə hər şey gah belə asan görünür, gah da, əksinə, xeyli çətinləşir (biz mağazaya, hətta restorana da sərbəst, müşayiətsiz gedə bilmirdik).

Mən bu ağ rəngli modern mikroavtobusu təsadüfən xatırlatmadım – Qobustan əhvalatının qəhrəmanlarından biri də məhz odur.

Direktor Mələhət xanım (burda ona belə müraciət edirdilər) bu məkan haqqında bizə şübhə doğuran xeyli apokrif əhvalat danışdı. Həyat təcrübəmdə ilk dəfə rastlaşırıdım ki, tarix və arxeologiya üzrə ekspert bu qədər elmi məlumata malik olsun. O, həqiqətən hər bir cəhətdən hazırlıqlı, universal bir mütəxəssis təsiri bağışlayırdı, üstəlik, faktları ifadəli bir tərzdə şərh edirdi. Onun təqdimatı gerçək faktlardan əfsanələrə, elmdən mənzərənin poetikasına, dövrün real başlanğıcından metafizik boşluğa, mücərrədiyə doğru sıralanırdı.

Biz onun ardınca düşüb, üzərində çoxlu oyma rəsmlər, naxışlar olan ana mağaraya getdik. Bu rəsmlərlə oyun oynamaq da olardı: məsələn, balığın qarınında öküzü tap, yaxud skafandrda qobustanlını göstər, hər hansı başqa bir sivilizasiyaya naməlum olan qayıq formasından həzz al, maral sürüsünün yerini müəyyənləşdir və s. Mənsə imkan düşən kimi Paviç üçün Xəzər daşları yığır, onları cibimə doldururdum; qorxurdum ki, gözətçilər cəhdimə mane olsunlar. Çətin mən onlara izah edə biləydim ki, Azərbaycan torpağına olan sevgim nə turistliyimlə, nə də kollek-siyaçılığım ilə bağlıdır – bu, daha vacib bir şeydir. Ədəbi və aşiqanə bir hissdır. Mən Xəzərdən mümkün olan fraqmentləri toplayırdım ki, onları özümlə Belqrada aparım, Taşmaydanda ərimin şərəfinə

ucaldılmış abidənin yanında yerə basdırım, burdakı daşları ordakı daşlara qovuşdurum.

Biz geoloji kataklizmin yanmış mənzərəsi boyunca cığırla aşağı döndük, bu vaxt iri Qafqaz kərtənkələri ev heyvanı kimi dalımızca gəlirdi. Direktor bir zamanlar sıx olan flora və fauna haqqında danışırdı. Mən zamanın dərinliyindən başgicəllənməsi hiss etdim, Kaynozoy dövrü Mezozoyla, o da Paleozoyla əvəzləndi. Paleolit dövrü haqqındakı təqdimatın ortasında direktor görəndə ki, biz Qafqaz kərtənkələsinin bizi müşayiət etməsindən vəcdə gəlmişik, fasilə verib belə dedi:

– Qobustanda işlədiyim ilk günlərdə, bu yerlərlə hələ təzə-təzə tanış olub ətrafı yaxından öyrənməyə başlayanda başıma qəribə bir hadisə gəldi. Günorta çağı idi, bərk isti vardı. Gözümə qayanın üstündə parıldayan bir şey sataşdı. Nə idisə, çox gözəl idi, brilyant kimi parıltılı şəfəq saçırdı. Yaxına gələrkən dərisi günəşin altında işım-ışım işıldayan yekə bir ilan gördüm. Yerimdə ölü kimi quruyub qalmışdım, heyrətimdən sarsılmışdım. İlan da heç yerə getmirdi, dayanıb eləcə mənə baxırdı. Yox, qətiyyənlə qorxmamışdım... nəşə tamamilə əks bir şey baş vermişdi. İlan öz gözəlliyi ilə məni məftun etmişdi və buna inanarsınız mı ki, mən ona aşiq oldum!

Biz yerimizdə sakitcə dayanıb ona qulaq asırdıq, eşitdiklərimizə isə mat qalmışdıq, lap şoka düşmüşdük.

Bu məlahətli xanım sanki haqqında danışdığı elə həmin ilanın özü idi.

– Sonra mən arzu tutdum... Çox böyük bir arzu! – direktor sözünə davam elədi.

– Nə? – bizim hamımızın bir nəfər kimi dilimiz tutulmuşdu.

– Hə, ürəyimdə arzu tutdum və arzum həqiqətə çevrildi.

Düşündük ki, görəsən, bu arzu nə ola bilərdi – əsl məhəbbət, nikah, xoşbəxt ailə həyatı, övlad, yaxud doktorluq işi, alim şöhrəti, beynəlxalq konfranslar, kosmik fəzaya səyahət...

Və bu zaman direktorun cavabını eşitdik:

– Onu arzuladım ki, kaş Qobustan UNESCO-nun himayəsi altına alınsın! On illik gərgin işdən sonra arzum həyata keçdi!

Mənim əziz oxucularım, səyahətlə bağlı yazının üzərində uzun müddət işləyəndən sonra mən bu fakta öz münasibətimi necə bildirəcəyimi fikirləşdim. Sadə Azərbaycan vətəndaşının, muzey direktorunun arzusu məni yaxşı mənada sarsıtdı və kövrəltdi! Məni düzgün başa düşün. Sizinlə birgə mən elə bir ölkədə yaşayıram ki, onun paytaxtındakı iki muzey – Milli muzey və Müasir İncəsənət muzeyi – artıq on ildir ki, bağlanıb. Mən əsərləri 36 dilə tərcümə olunmuş dünya şöhrətli bir yazıçının dul qalmış arvadıyam və bu ədibin ölü-

mündən sonra Xəzər sözlüyü kitabını mən onun doğmaca ölkəsində təkrar nəşr etdirə bilmirəm, baxmayaraq ki, mən bu işi bütün başqa qitələrdə görə bilmişəm. Sözün həqiqi mənasında əlavə şərhə heç bir ehtiyac yoxdur...

Görəsən, Serbiyanın hansı yerləri UNESCO-nun dünya irsi siyahısına daxildir? Vətənə qayıdan kimi bu haqda soruşdum. Qamziqrad – Feliks Romuliana (2007), Kosovoda Orta Əsrlər abidələri (2004), Studenica (1986), Stari Ras və saposani (1979).

Əgər millətin özünü qorumaq üçün institutu olsaydı, bu çox yaxşı olardı. Biçarə xəzərlər də elə bu səbəbdən yoxa çıxıblar. Onlar özlərini qoruya bilməyiblər. Onların mövcudluğunun, həyat tərzlərinin, qəbirlərinin nişanəsi yoxdur... «Onlar yoxa çıxıblar». Yəqin bu bir tarixi ədalətdir ki, Azərbaycan dilində Kaspi dənizinin adı – Xəzərdir. Bəli, məhz Xəzər dənizi.

Amma qayıdaq yarımçıq qalmış söhbətimizə: bu qadın belə bir faktla qürur duyur ki, ən böyük arzusu həyata keçəndən sonra o, UNESCO tərəfindən verilən lisenziyanı əldə saxlayır. Söhbət ondan getmir və məsələ heç də onda deyil ki, sən nəyəsə malik olursan, nəyisə əldə edirsən; yox, vacib olan həm də odur ki, əldə etdiyini qoruyub saxlamağı bacarırsan.

Qobustan başdan-başa qayalıq bir ərazidir. Maşınların dayandığı iri dayanacağıın yaxınlığında yeganə

bir ağac var, tənha tut ağacı. Biz ağacın kölgəsindəki skamyada oturduq və direktor gözətçilərdən xahiş etdi ki, tut yığsınlar. Uşaqlıqdan bəri yemədiyim atlas kimi ağ, heyrətamiz dərəcədə dadlı tutlar məni şirin xatirələrə, qərribə düşüncələrə qərq etdi: işə bax ki, mən buradayam, evimdən min kilometrərlə uzaqda, əski tarixin mərkəzində və bu sehrli tut da məni uşaqlığıma qaytardı.

Direktor bizə tut ağaclarından, bir zamanlar Azərbaycandan keçmiş Böyük İpək Yolundan, adi qonaqlarla yanaşı, ufoloqların da Qobustana səfərlərindən danışır, yaxın illərdə ərazidən tapılmış və tarixi hələ müəyyənləşdirilməmiş dörd insan skeleti barədə, eləcə də Xəzər-Qafqaz arxeoloji elmi institutları haqqında məlumat verdi. Axırda isə mənim heç vaxt unutmayacağım qərribə cümlə səsləndirdi:

– İndi isə, əziz xanımlar, mən aşağı düşürəm, təzəlikcə açdığımız muzeyə. Mən piyada gedəcəm, sizsə öz avtobusunuzla gəlin, amma bilin ki, bu tutları yeməklə siz əbədi, ömürlük Qobustana bağlandınız. Ruhunuzun bir hissəsi tələyə salınacaq!

Biz tutla bağlı bu sayaq qadın xəbərdarlığına ürəkdən güldük. Sonra direktor sürətlə tərənin ətəyindəki binaya sarı getdi, biz isə tənbel-tənbel mikroavtobusa tərəf addımladıq.

Möcüzəyə bir bax!

Əsla inanılası deyildi ki, təcrübəli sürücü bu son dəbli ultramodern avtobusun qapısını heç cür açma bilməsin!

Yazıq hər şeyi sınaqdan keçirdi: dartdı, itələdi, hər cür alətlərdən istifadə etdi, amma qapı açılmadı ki, açılmadı!

Gözətçilərin dördü də köməyə gəldi; onlar da boşuna əlləşdilər, heç bir fayda olmadı.

Hə, biz tələyə düşmüşdük!

Xəbərdar edilmişdik və indi mücərrəd şəkildə eşitdiyimizə yoluxmuşduq!

Nəhayət, arıq bir kişi açıq pəncərədən salona girdi və içəridən qapını açma bildi. Amma bizim heç birimizin salona girməyə hünəri çatmadı. Hamımız eyni şeyi düşünürdük: içəri girsək, birdən ordan çölə çıxma bilmərik! Həmin gecə isə «Avroviziya»nın ilk yarımfinalı idi. «Kristal Holl», təmtəraqlı gecə, möhtəşəm səhnə, dəbdəbəli paltarlar, lojada oturacaqlar – belə fürsəti bada vermək, əldən qaçırmaq mı olardı?!

Ərim öləndən sonra özümü yarı xəzər (yarı isə serb) hiss edirəm və indi öz xəzər düşüncəmlə belə nəticəyə gəldim ki, biz müasir texnologiyanın hələ ölçməyə qadir olmadığı elektronlarla doldurulmuş bu ərazini tərk edən kimi qapı öz qaydasına düşüb. Və rahatca içəri girdim. Fikirləşdim ki, nə baş verməli idisə, artıq baş verib. Belə də oldu. Muzeyin qarşısında

qapı əvvəlki kimi rahatca açıldı və bundan sonra daha heç vaxt bizə problem yaratmadı. Biz yüksək dərəcədə müasir interaktiv muzeyə baş çəkdik. Parisə layiq bir muzey! Və indi direktor özünün rəsmi binasında tamamilə fərqli bir adam idi: dəqiq və peşəkar; işgüzar və soyuqqanlı.

Dediyim kimi, nə olmalı idisə, artıq olmuşdu.

Bakiya geri qayıdan yolda biz bir daha qulaqlarımızda təyyarə enərkən və qalxarkən hiss olunan tanış təzyiqi hiss etdik. Başımız gicəllənir, səndələyirdik.

Mehmanxanadakı otağıma girib, özümü çarpayımın üstünə atdım. Bərk yorulmuşdum, dincəlmək istəyirdim. Amma birdən gözüm masanın üzərindəki kiçik bir qeydə sataşdı:

*Əziz xanım,
otaqda gördüyünüz bu hədiyyələri
Heydər Əliyev Fondundan qəbul edin.*

Heyrət içində donub qaldım. Çarpayının üzərində zərif məxmər qutular vardı, içərisində də Şərq xalçası olan böyük bir çanta.

Mən çarpayının qırağında oturdum və ağlamağa başladım.

Bu azərbaycanlılar, mənim bu doğma xəzərlərim əslində kimlər idi və mən bu şərəfə layiq olmaq üçün nə etmişdim axı, nə?

Xalçalar – qorunan bir dəyər kimi

Beləliklə, mən Bakıdaydım; Xəzər dənizinin sahilində yerləşən «Landmark» otelindəki otağımda oturub hədiyyələrə baxa-baxa ağlayırdım. Burda daha nələrlə yox idi – qızıl suyuna çəkilmiş qəşəng qulplu armudu stəkanlar, üzərinə alov – odlar yurdunun simvolu həkk olunmuş gümüş boşqab, ilməli-butalı xalça...

– Kimlərdi axı bu azərbaycanlılar və mən bu hədiyyələrə layiq olmaq üçün nə etmişdim?! – gözyaşı içində özümdən elə hey soruşur, cavab tapmırdım.

Çox fikirləşəndən sonra axırda bu qənaətə gəldim ki, burda mən, sadəcə olaraq, bir ötürücü şəxsəm – hədiyyələr Milorad Paviçin timsalında Serbiya üçün nəzərdə tutulub. Gerçəkdən beləydi və bu həqiqətdən ağah olmaq məsuliyyətimi ikiqat artırır.

Xalçanı öz xüsusi çantasından çıxarıb gözəlliyinə tamaşa etməyə başladım. Çantada qızılı hərflərlə adsoyad yazılmış göz qamaşdıracaq dərəcədə ağappaq bir dəvətnamə vardı: xanım Mehriban Əliyeva.

Bəli, bu o idi – Azərbaycanın birinci xanımı. Mənim sehrkar sahibəm.

Bu möcüzələr diyarındakı səkkiz günlük səfərim zamanı mən xalçanı hər gecə tək yatdığım ikinəfərlik

çarpayının üstünə, özümlə yanaşı sərib yatdım. Xəzəriyədə. Milorad Paviçsiz. Həmin vaxt isə o, Belqradda, serb qəbiristanlığında, məndən uzaqlarda uyuyurdu. Amma sağ olsun bu azərilər, yaxud xəzərlər! Taşmaydanda mənim Paviçimin gözəl abidəsi – hətta körpə uşaq əllərinin də toxuna biləcəyi ikinci vücudu ucaldılmışdı.

Valideynlər uşaqlarını abidənin pyedestalinın üstünə qaldırırlar, onlar əllərini soyuq tunc heykələ vururlar, Miloradın əllərinə, onun qızılı ayaqqabılarına toxunurlar... Parkda hər kəs onun oxşarıyla yanaşı dayanıb şəkil çəkdirə bilər; indi Paviç sadə insanlar üçün əlçatandır. İndi Paviç həm hamınındır, həm də heç kəsin. Mən hətta ölümündən sonra onun Belqradda gündən-günə daha çox ictimailəşən həyatına görə müəyyən qədər qısqanclıq duyuram.

* * *

Azərbaycanlılar xalçaçılığı milli sərvət hesab edir, ona mədəni irs kimi yanaşırlar. Bu ölkədə az qala hər bölgənin özünəməxsus toxuma üsulu var; o cümlədən naxışlar, butalar, bəzəklər, rənglər də fərqlidir. Burda xalçalar qorunan bir dəyər kimidir.

Mənə hədiyyə edilən xalça Quba rayonuna aiddir. Bu bölgə Rusiya ilə sərhəd ərazisinə yaxındır.

VIII əsrin xəritəsinə əsasən, Qafqaz ərazisi təqribən Xəzər İmperiyasının yerləşdiyi yerdir. Həmin dövrdən sonra imperiya öz mövcudluğunu təsdiqləyən heç bir iz qoymadan yoxa çıxıb, tarix səhnəsindən silinib. Xəzər mədəniyyətinin maddi izləri çox az qalıb. İctimai və şəxsi xarakterli heç bir mətn dövrümüzə gəlib çatmayıb.

Paviçin «Xəzər lüğəti»ndə deyilənlər belədir: «Bu Lüğətdə təsvir edilən hadisələr təxminən bizim eramın VIII-IX əsrlərində baş verib və elmi ədəbiyyatda «Xəzər polemikası» adıyla tanınır. Azad və qüdrətli bir tayfa olan, xüsusi döyüşkənliyi ilə seçilən xəzərlər qızmar sükutun təzyiqi altında tarixin naməlum dövründə Şərqdən peyda olublar və VII-IX əsrlərdə Xəzər dəniziylə Qara dəniz arasındakı düzlərdə yaşayıblar.

Xəzərlər və Xəzər dövləti bu kitabda başlıca olaraq haqqında bəhs olunan hadisə nəticəsində – özlərinin ilkin inanclarını tərk eləməsindən sonra baş verib. Qədim xronikalarda qeyd olunur ki, bir dəfə Xəzər xaqanı qəribə yuxu görür və bu yuxunu yozmaq üçün müxtəlif ölkələrdən üç filosof çağırır. Məsələ həm də ona görə əhəmiyyətlidir ki, xaqanın qərarına görə, hansı filosof yuxunu daha düzgün yozsa, o, öz xalqıyla birgə həmin filosofun dinini qəbul edəcəkdə. Beləliklə, xaqan öz yay iqamətgahında yəhudi, xristian

və müsəlman missionerləriylə – ravvin, rahib və dərvişlə görüşür. Bəzi mənbələr qeyd edir ki, xaqan bu qərarı qəbul edən kimi, onun başındakı bütün tüklər bir andaca tökülür və o, bunun səbəbini anlayır. Amma artıq geriyyə yol yox idi və etiqadlarını dəyişəndən sonra qısa bir zaman ərzində Xəzər İmperiyası süquta uğrayır...»

Qafqazda, Quba rayonunun ərazisində Xınalıq adlı bir kənd var. Bu kənddə iki minə yaxın sakin naməlum bir dildə danışır. Onlar tamamilə təcrid olunmuş şəkildə yaşayır və özlərinə məxsus adət-ənənələrinə riayət edirlər. Heç kim bilmir onlar kimdirlər, haradan gəliblər, yaxud hansı dildə danışirlər. Ancaq şübhə mənə rahatlıq vermir: bəlkə bu adamlar – xəzərlərdir.

Məni bu diyara qonaq dəvət edən ev sahiblərim – Azərbaycan prezidenti və onun xanımı Mehriban Əliyeva, görünür, bu nadir xalça vasitəsilə mənə çox incəliklə eyni şeyi demək istəyiblər. Xalçanın naxışları, ilmələri, butaları, rəngləri – hamısı mənimlə sözsüz bir dildə danışır, xəzərlərin itmiş dilində... Onlar tarix səhnəsindən yoxa çıxmış insanların sirrindən bəhs edirlər; cavab təklif etmirlər, fantaziya, təxəyyül təklif edirlər.

Nə Milorad Paviç, nə də mən bilmirdik ki, Kaspi dənizi Azərbaycanda məhz Xəzər dənizi adlanır;

bizim xəbərimiz yox idi ki, burada Xəzər adı ilə tanınan yerlər var.

İndi xalça artıq Belqradada, Paviçin kabinetindədir; onun yazı masasının üzərindəki divardan asılıb. İnanmaq istərdim ki, mən öz ərimə – əbədi məhəbbətimə onun ölümündən sonra Xəzəriyədən ən qiymətli hədiyyə gətirmişəm. Əslində, mən çınqıl gətirmək üçün yola düşmüşdüm, amma çınqılla birgə həm də Qafqazın dumanlı dağlıq ərazisində məskunlaşmış, dünyadan təcrid olunmuş şəkildə yaşayan naməlum bir tayfanın sakinləri tərəfindən toxunmuş ekstravaqant bir xalça ilə geri qayıtdım...

* * *

Paviçin vəfatından sonra mən birdən-birə tək qaldım, kimsəsiz qaldım, yaxın dostlarımdan bircəyi də yanımda olmadı. Həyatımın 24 saatlıq günləri sanki sel kimi bir heçliyə axdı. Bir il ərzində mən telefon zənglərinin kəsildiyi, poçtun gəlmədiyi mənzilimdə öz tənhalığımla baş-başa qaldım, heç bir təsəllisi olmayan, heç kəsdən heç bir mərhəmət görməyən bədbəxt bir qadına çevrildim. Akvariumda iki qızıl balığı var idi, ancaq balıqların dili yoxdu, mənimlə danışmırdılar.

Mən sağ ikən dəfn olunmuşdum.

Kömək üçün müraciət etdiyim, demək olar ki, heç kəs mənə kömək etmədi.

Ətrafımdakı insanların bir hissəsi mənim bədbəxt vəziyyətimə, bir hissəsi öz xudbinliklərinə, böyük bir qismi də bir zamanlar mənə qarşı duyduqları olmazın həsəd və paxıllıq hisslərinə görə məndən uzaqlaşdılar.

Amma dünya yaxşılardan xali deyil. Səssizlik, susqunluq içərisində yaşadığım günlərdə məni diqqətsiz qoymayan insanlar tapıldı – Paviçin dünyanın müxtəlif yerlərindən mənə minnətdarlıq məktubu yazan dəyərli oxucuları, həmçinin nəşirləri. Mən onlarla elektron poçt vasitəsilə əlaqə saxladım, virtual ünsiyyətə girdim və tənhalıqdan özümü bu cür sığortalaya bildim.

Mən yalnız Serbiyada, Belqraddakı evimdə tənha idim. Paviç isə öz vətəninə artıq yaddan çıxmışdı, sanki o, heç bu həyatda olmamışdı, bu xalq üçün yazıb-yaratmamışdı.

Amma bu yalnız Serbiyada, Miloradın öz doğma vətəninə belə idi. Bu sətirləri yazarkən mən heç bir mübaligəyə yol vermərəm, faktları azacıq da olsun şişirtmirəm. Əksinə, addımbaşılıqla üzləşdiyim haqsızlığa qarşı mən hətta bir qədər mərhəmətli davranmışam.

Üç il ərzində mən öz səyimlə Milorad Paviçin 40-dan çox kitabını bütün qitələrdə dərc etdirə bildim.

Ölümündən sonra onun əsərləri Koreyada, Rusiyada, Türkiyədə, İndoneziyada, Slovakiyada, İngiltərədə, Gürcüstanda, Monqolustanda, Çində, Fransada bu xalqların öz dillərində nəşr olunub oxunmağa başlandı; pyesləri Rumıniyanın, Polşanın, Moskvanın, Prijedorun teatr səhnələrində tamaşaya qoyuldu. Halbuki, mən Serbiyada, dünya şöhrətli Milorad Paviçin doğma vətənində onun məşhur Xəzər sözlüyünün yenidən çap olunmasına, öz orijinal dilində təzə nəşrinə düz üç il vaxt sərf etdim!

Paviçin ölümündən sonra o vaxtadək 96 nəşrdə çapdan çıxmış və dünyanın 36 dilinə tərcümə olunmuş adıçəkilən həmin kitabını nəşr etdirərkən mən az qala hər addımda maneələrlə rastlaşıb olmazın əzab-əziyyətlərə düşər oldum. Rəqəmlər həqiqətən sərt bir reallıqdır.

Serbiyadan başqa mənimçün hər yerdə hər şey asan başa gəlirdi, hər şey problemsiz həll olunurdu, bütün istəklər əlçatan idi. Dünyanın istənilən ölkəsində, dəvət olunduğum müxtəlif akademik qurumlarda mən həmişə xoş təbəssümlə qarşılanırdım; Paviç haqqında mühazirələr oxumaq üçün hara gedirdimsə, insanlarla rahat söhbət edə bilirdim. Bəli, nə qədər ağlasığmaz və paradoksal olsa da, Serbiyada qarşılaşdığım etinasızlığın əksinə olaraq doğma ölkəmdən kənardə özümü həqiqətən insan sayırdım

– Milorad Paviçin xanımı hesab edirdim. Belqraddan kənarda hər kəs Paviçin simasında mənə Serbiyanın mədəni irsini qorumaya canla-başla kömək edirdi!

Mənim Sizif cəhdlərimin sayəsində nəhayət ki, çox şey yaxşılığa doğru dəyişdi. İndi mən bu sətirləri yazır və ürək ağrısıyla vurğulayıram ki, XXI əsrdə biz serblər kimə çevrildiyimizi unutmamalıyıq. Bu təkcə bir yazıçıya, onun kitablarına, yaxud dul arvadına münasibətə aid deyil. Bu, Serbiyanın metaforudur. Tarix göstərir ki, hər hansı xalq öz məhvinə doğru addımlayırsa, yolun yarısında mütləq əriyib yoxa çıxır. Tarixdən isə həmişə ibrət götürüb nəticə çıxartmaq lazımdır! Amma nəticə çıxarırıqmı?!

* * *

Gözlərimi geniş açıb qəfildən özümü gördüyüm və demək olar ki, iki il ərzində yaşadığım bu dumanlı, bu qaranlıq gecələrin birində xəzərlər tərəfindən sanki üstümə işıq düşdü! Həmin vaxt, yuxarıda qeyd etdiyim kimi, Azərbaycanın Serbiyadakı səfiri mənim evimə təşrif buyurdu və bildirdi ki, Taşmaydanda Milorad Paviçin abidəsi ucaldılmalıdır. Bundan sonra hadisələr bir-birini işıq sürətilə əvəzləməyə, hər şey yaxşılığa doğru irəliləməyə başladı. Mən sanki canlandım, əməlli-başlı ümidləndim. Halbuki, cənab səfirin gəlişi ərəfəsində elə bir vəziyyətdə idim ki,

bunu təsvir etməyə söz belə tapmıram. Rastlaşdığım haqsızlıqlardan bütün varlığım üzülmüşdü. Məmurlarımızın qəbullarında, ayaq basdığım müxtəlif idarələrdə, institutlarda, iclas zallarında, hərdənbir ziyalı elitanın da qatıldığı müzakirələrdə dəfələrlə əsəb sarsıntısı keçirmişdim: incidilmişdim, alçaldılmışdım, yerli-dibli inkar olunmuşdum; məni saatlarla kabinetlərin qarşısında gözlətmişdilər, dəhlizlərdə dayanmağa məcbur etmişdilər, təngə gətirmişdilər, təkləmişdilər, hətta ələ salmışdılar.

Gəlin vicdanlı olaq və həqiqətin gözünə dik baxaq: bu incidilən, təhqir edilən insan təkcə mən deyildim; mənim vasitəmlə onlar faktiki olaraq Milorad Paviçə gedib çıxırdılar.

Deyəsən, Paviç haqlıymış: bu ölkədə heç kəsə nə sağlığında, nə də ölümündən sonra onun uğuru bağışlanılmır!..

Halbuki, mən Azərbaycan səfirliyindən qəbullara, rəsmi naharlara dəvətlər aldım; Miloradın anadan olmasının və vəfatının ildönümlərində onun qəbrini ziyarət etdilər, abidəsinin üstünə əklillər qoyuldu. Paviçin *Xəzər sözlüyü* Azərbaycan dilinə tərcümə edilib çap olundu; mənə xüsusi nəşrlə birgə, həm də abidənin təsvir olunduğu medal təqdim edildi. Mənim Xəzər şahzadəsi kimi nazımı çəkdiilər, qayğıma qaldılar və nəhayət, rəsmi dəvətlə hökumətin xüsusi qonağı

kimi Bakıya gəlməyimə, Azərbaycanı görməyimə şərait yaratdılar¹.

Mənim mənəvi dünyamı və Miloradın vəfatından sonra onun öz ölkəsində, doğma şəhərində ədəbi ləyaqətini xilas etdikləri üçün azərbaycanlılara, sevimli xəzərlərimə ömürlük borcluyam. Ancaq onlara nə cür təşəkkür edəcəyimi, bu borcdan necə çıxmağımı mən bilmirəm.

Nə bilmək olar, bəlkə bu, Paviçlə mənim qismətimə yazılındır? Kim bilir!

Hər halda, ola bilsin ki, qarşıdakı illərdə mən Xəzər dənizinin sahillərində dincəlmək üçün məzuniyyət götürüb Bakının yaxınlığındakı Xəzər sanatoriyasına gələcəm, daimi evim olduğunu hiss etdiyim Azərbaycanda bir müddət də yaşamalım olacam. Amma nə yazıqlar ki, Paviçsiz...

¹Serbiyadakı heç bir institut, yaxud ictimai təşkilat hələ bir dəfə də olsun qəbrinin, yaxud abidəsinin üstünə gül dəstəsi qoymaqla Paviçin xatirəsini yad etməyib, halbuki, buradakı Azərbaycan səfirliyinin əməkdaşları, Sənaye və Ticarət Palatasının işçiləri bunu daim edirlər. Yeri gəlmişkən, bizimkilərdən fərqli olaraq, hər il ad günündə Rusiya yazıçıları Moskvanın mərkəzində əcnəbi yazıçıların abidələri ilə yanaşı, Paviçin abidəsi üzərinə də əklillər qoyurlar.

Yoxa çıxan bayraq

Kiçik yaşlarımdan, hələ balaca qız olduğum çağlardan «Avroviziya» mahnı müsabiqəsini xoşlamışam. Bu təqdimatda mən ulduzları sevirəm; onlar mənə vaxtilə portağallar bükülən zərif kağızların üstündəki ulduzları xatırladırdı! (Yəqin ki, azyaşlı oxucular mənə nədən bəhs etdiyimi təsəvvür etmirlər, ancaq indi bunu izah etmək niyyətim də yoxdur – bu, özəl həyat tarixçəsinin bir hissəsidir.) Hər halda, uşaq vaxtı mən bacımla birgə ölkələrin, mahnıların və öz səslərimizin siyahısı olan kağız vərəqlər hazırlayırdım... Ancaq heç vaxt güman etməzdim ki, hətta öz doğma ölkəm Serbiyada keçirilsəydi belə, mən bu möhtəşəm müsabiqəni canlı izləyə bilərəm. Belədə, mənə Bakıda keçiriləcək bu beynəlxalq müsabiqənin canlı tamaşaçısı ola biləcəyim hardan ağıma gəlsin?! Həm də bu yarışda ev sahibi olan ölkənin xüsusi qonağı qismində!!! Həyat necə də ağılasığmaz hadisələrlə, qəribəliklərlə doludur.

İndi mən bu ölkədə mənə hədiyyə edilən xalçanın sertifikatı arasına qoyulmuş 2012-ci il «Avroviziya» mahnı müsabiqəsinə üç dəvət biletini göz bəbəyi kimi qoruyuram. Biletlərdən ikisi yarımfinal, biri isə final axşamı üçün idi.

Bu müsabiqə mənimçün gözəlliyn, möhtəşəmliyn zirvəsidir! Şəxsən mən həyatımda heç vaxt, heç yerdə belə bir füsunkarlıq, belə bir cazibədarlıq görməmişəm. Müsabiqənin keçirildiyi «Kristal Holl» konsert zalı dənizin yanında, az qala, onun içindədir. Bu möhtəşəm saray rekord sayıla biləcək qısa zaman müddətində tikilib. Gecələr bina yuxarıya doğru hərəkət edən, sanki ən yaxın ulduzlara çatan ekstravaqant işıqların əhatəsində daha əzəmətli və daha təsirli görünür.

İyirmi mindən çox adam tutan salonun akustikası, həqiqətən də, büllur kimi aydındır. Adi mobil telefonlara yazılan mahnılar belə burda qulaq oxşayır. Mənim yerim prezident lojasından aşağıdakı qalereyada idi və zəlm əzəmətli görünüşünü bütün incəliklərinə qədər izləyə bilirdim. Nə deyə bilərəm... Səsdən, işıqdan doğan qeyri-adi təsir gücü. Səhnədə su ilə alovun təzadı.

Salonda yüksək professionallıqla yaradılan tam təhlükəsizlik şəraiti. Üç yoxlama qapısından keçmək lazım gəldi. Maşınların dayandığı yerdən zala qədər olan piyada məsafəsi xeyli uzundu, ona görə də yoxlama məntəqəsi bir neçə yerdə qurulmuşdu.

Yarışma Bakı vaxtilə gecəyarısı başlanır, dan yeri söküləndə sona çatırdı. Təəssüflənirəm ki, atəşfəşanlıığı görə bilmədim. Mən içəridə, zalda idim. Ancaq Bakının özünün alov qüllələri, göydələnləri, lazer

şüaları saçan müasir mayaklara bənzər günbəzləri, saysız-hesabsız musiqili fəvvarələri gecəyə elə bir məftunedici füsunkarlıq bəxş edirdi ki, adam heç zaman bitməyəcək bir atəşfəşanlıq içərisində olduğunu düşünürdü.

Mehmanxananın 16-cı qatındakı otağımdan bu mənzərəni hər gecə seyr edə bilirdim – otağımın zala, dənizə və qüllələrə baxan divarı bütünlüklə şüşədən idi! Yox, səkkiz gecə qonağı olduğum işıq festivalını mən, çətin ki, nə vaxtsa unuda bilim.

Salonda oturduğum yüksəklikdən hər şey aydın görünürdü, bütün zal, səhnə, tamaşaçılar, rejissorlar, iştirakçıların yığıldığı yer qarşımda idi... Boynuma almalıyam ki, canlı səhnəyə baxmaqdan, nəhəng video şüalarına baxmağa üstünlük verir, vaxtımı daha çox buna sərf edirdim. Mən videoların işıqlarına, rejissor bölməsindəki saysız-hesabsız ekranlara, yarışanların ətrafında qaçan kameramanlara (onları televizorda görə bilməzsiniz) baxır, ətrafımdakı cəngüdənləri müşahidə edir, gözümə dəyən hər şeyin şəklini çəkir, bizə pulsuz paylanmış üçrəngli Azərbaycan bayrağını yellədirəm (təəssüf ki, Serbiyanın bayrağını əldə edə bilməmişdim).

«Avroviziya» mahnı müsabiqəsi bir vaxtlar əksər Avropa ölkələrinin iştirak etdiyi festival idi, indi yarışanlar daha çoxdur, həm də bu artıq festival

deyil, böyük biznesdir. İdarəçiliyi Böyük Britaniyanın əlində olan, icarəyə verilən festival. Onsuz da son 30 ildə yaşadığımız dünyanın altı üstünə çevrilib. Mənəvi cəhətdən. Dəyərə münasibətdə. Biz səhnələrə inanırıq. Əslində, onlar realdır, amma səhnə arxasında, pərdə arxasında daha böyük oyunlar, tamaşalar oynanılır.

Söylədiyim kimi, maşın dayanacağından zala qədərki piyada məsafə hədsiz uzun idi. Gərək adam yaxşı fiziki duruma, dözümə malik olsun və özüylə rahat ayaqqabı, imkan varsa, hətta bir-iki sendviç də götürsün. Yarış gecələrinin hər biri ən azı beş saat çəkdi (yaxud, vaxt apardı – baxır sizin buna necə yanaşmağınıza).

Final gecəsində orada məxsusi olaraq adım yazılmış biletlə yanaşı mən öz pasportumu da göstərməli oldum. Zahirən qərribə görünən bir faktdan başqa heç nə mənim şən ovqatımı korlaya bilmədi. Zəlin yerləşdiyi Kaspi – Xəzər dənizinin içərisinə doğru uzanan burunda, yuxarıda qeyd etdiyim kimi, Azərbaycan bayrağının sancıldığı bir bayraq dirəyi var. Bu, dünyadakı ən hündür bayraq dirəklərindən biridir. Bakıda daim əsən küləklər bu bayrağı dalğalandırır onu daha da əzəmətli edir. Bu xalqın öz bayrağına hörmət və məhəbbəti göz önündədir. Bax elə buna görə də festival vaxtı yellətmək üçün əlimdə kiçik serb bayrağının olmaması əhvalımı korladı.

Mən hətta görüşümüz zamanı Bakıdakı səfirimizdən xahiş etmişdim ki, mənə bir bayraq tapsınlar, ancaq söz versələr də, bayraq tapılmadı ki, tapılmadı...

«Avroviziya» mahnı müsabiqəsində bizim təmsilçimiz üçüncü oldu. Balaca ölkə olan Serbiya üçün bu, böyük bir uğur idi! Hələ də məni ağrıdır ki, əlimdə öz ölkəmin balaca bir bayrağı olmadı və biz serblərə qürur hissi yaşadan Zeliko Yoksimoviç üçün o bayrağı yellədə bilmədim. Mən Serbiya Xarici İşlər Nazirliyindən və ölkə boyu səpələnmiş silsilə köşk sahiblərindən xahiş edirəm: lütfən, adi vətəndaşlar üçün bayraq və nişanlar düzəltəsiniz. Bizim haqqımızda fikirləşin! Biz əksəriyyəti təşkil edirik və öz ölkəmizin pərəstişkarları, ehtiraslı azarkeşləriyik. Çox şeyə dözmüşük, amma hələ də vətənimizi sevirik.

Ölüm, yoxsa ikinci dəfə dirilmə

Azərbaycan odlar diyarıdır. Bütün milli simvolların qırmızı, tünd qırmızı və narıncı rəngli alovla, odlu qeyzərlərlə bağlılığı var.

Bakının yaxınlığındakı od məbədi Atəşgahdayıq.

Mənə görə, bu məbəd həyət divarları boyunca sıralanmış saysız-hesabsız hücrələriylə qədim karvansaraya bənzəyir. Burdakı hücrələr əslində təkcə ibadət yerləri deyil, həm də zəvvarlar üçün sığınacaqdır. Məbədin monumentallığı onun sadəliyində və yerin təkindəki yandırıcı qüvvələrin sirrinə insanın əzəli heyranlığındadır. Etiraf etməliyəm ki, Atəşgaha səfərimə qədər mən bilmək istəyirdim ki, nəyə görə azərbaycanlılar fəvvarələrə bu qədər aludədirlər? Niyə onlar müntəzəm olaraq cürbəcür formalarda su püskürən fəvvarələr tikirlər? Səbəbi çox sadədir: sahil boyunca, yaxud Xəzər dənizinin dərinliyində, az qala, haranı qazsan, hər yerdən neft fəvvarə vuracaq, alışan qaz, yaxud vulkanik, palçıq qeyzərlər püskürəcək.

Bizim nadir hallarda danışan, necə deyərlər, ağzına su alıb susan sakit və qanacaqılı sürücümüz ilk dəfə Atəşgahda dil açdı.

– Siz məbədi gəzincə, mən də qonşu kənddəki evimə baş çəkim, sizə öz bağımndan bir az xiyar gətirim.

Biz onun açıqlığına təəccübləndik, daha çox da təklifinə mat qaldıq. Sürücü tezliklə qayıtdı, əlindəki xiyarla dolu bağlamanı bizə uzatdı. Xiyarlar hələ xırda olsalar da, dadına söz yoxdu – çox ləzzətli tərəvəzdi.

– Mən öz bağımın məhsulu ilə fəxr edirəm! Təsəvvür edə bilməzsiniz ki, dənizin qırağında yaşayıb, qumluqda belə məhsul yetişdirmək necə çətin işdir. Haranı qazırsansa, neft, ya qaz çıxır, ancaq bizə tərəvəz də lazımdır! Aman Allah, mən bu sözü heç vaxt yaddan çıxartmaram; bu cümlə mənə sığatək qulağımdan asdığı Xəzəriyə yadigardır.

Mən burda əsl Xəzər şahzadəsi kimi cürbəcür hədiyyələrə layiq görülmüşdüm; sürücünün öz qabarlı əlləri ilə Xəzər torpağında yetişdirdiyi bu nemət də mənimçün qiymətli hədiyyəyə çevrildi.

Atəşgahda mənim laklı dəridən olan ayaqqabımın qayıışı qırıldı. Elə lap əcəb oldu mənə! Axı kim Yer kürəsinin odlu təkiylə nəfəs alan, dibi qazla dolu olan daşlı həyətdə gəzməyə belə zərif səndəl geyinər?! Bu ona işarədir ki, qarşıdakı gün sürprizlərlə dolu olacaq! Mən əlamətləri tanıya bilmək üçün kifayət qədər təcrübəliyəm.

Atəşgahdan sonra biz müasir bərpa işləri təzəcə başa çatmış açıq havadakı memarlıq kompleksinə – Qalaya yollandıq.

Oxucularıma xatırladım ki, niyyətimə müəyyən dərəcədə çatmışdım – Taşmaydanda torpağa basdırmaq üçün Qobustandan və Atəşgahdan çınqıl daşlar, çimərliklərdən xırda balıqqulaqları yığmışdım. Burada isə, Qalada hər tərəf son dərəcə səliqəli və təmizdi, bircə daş-çınqıl belə gözə dəymirdi.

Mən fürsətdən istifadə edərək bu böyük sahədə bizə bələdçilik edən muzey əməkdaşından burda Xəzərlər tayfasının varlığını bildirən, bizim eranın IX əsrinə aid hər hansı bir nişanın, əlamətin, nümunənin olub-olmadığını soruşdum.

O, məni heç başa düşmədi də!

O elə hey deyirdi ki, burada insan kimi xəzərlər olmayıb, sadəcə olaraq Xəzər dənizi olub, var. Vəssalam.

Mənim tarixi sübutlarım, çoxsaylı dəlillərim heç nəyə kömək etmədi... qız fikrindən dönməyən inadkarın, tərsin birisiydi. Xəzərlər yoxdur, yalnız Xəzər dənizi var, vəssalam!

Amma belə baxanda onun nəyini qınayasan, qız hardasa haqlıdır. Paviç tarixin və zamanın girdabında yoxa çıxmış, nəslə kəsilmiş insanların hekayəsi olmaq üçün mövzunu təsadüfən seçməmişdi. Belə bir mövzu ətrafında bütün xalqlar metaforik olaraq eyniləşə bilər.

Dənizin adı qalıb, Xəzər dənizi, bu kifayətdir. Məhz Atlantik okean atlantidalılardan sonra qalan yeganə şeydir. Çox şeydən sonra heç bir iz qalmır. Xəzərlərin hekayəti də məhz o səbəbə görə müəmmalıdır ki, onlar özlərindən gözəçarpan heç bir iz qoymayıblar – nə bir tikili, nə bir yazı, nə məişət əşyası, nə dil. Heç nə! Heç qəbirləri də qalmayıb, daha doğrusu, hamısı zamanın burulğanında yoxa çıxıb. Sadəcə olaraq neftlə dolu bir dənizin adı. Azərbaycanda bu adla tanınan bir neçə balaca kənd. Bir də ad kimi, soyad kimi, təxəllüs kimi – Xəzər (yeri gəlmişkən, Azərbaycanda «Xəzri» təxəllüslü şairin olduğunu da Bakı səfərimdə mənə söyləmişdilər).

Xəzərlərin hətta Xəzəriyədə də məndən gen qaçması faktından bir qədər məyus olsam da, Xaqanın müasir heykəli yanında şəkil çəkəndim. Belə təsəvvür etdim ki, bu elə Xəzər sözlüyündə haqqında söz açılan həmin Xaqandır və mən də Xəzər dənizinin sahillərində bir anlığa özümü şahzadə Ateh kimi hiss etdim. Niyə də yox! Həmin səhər qızmar may günəşinin istisində biz dördümüz kompleksin yeganə müsafirləri idik və bələdçimiz Ancelinanın başı bərk ağrıdığına görə, biz bərpa olunmuş orta əsrlər qalasının yaxınlığındakı ultramodern bir restorana çəkildik. Restoranın poladdan, mərmerdən və nəhəng şüşədən olan üz tərəfləri qalanın bozuntul daşları ilə tam bir harmoniya yaradırdı.

Birdən şüşə divara zərblə nəsə çırpıldı. Zərbə çox güclü idi. Hamımız yerimizdən dik atıldıq, ofisiantlar qaçıb gəldilər. Hansısa bir göyərçin şüşəyə çırpılıb restoranın qarşısında qızmar mərmərin üstünə düşmüşdü, arxası üstə yerə sərələnmişdi. Qərribə və eyni zamanda müdhiş bir səhnə. Görünür, göyərçin nəhəng şüşə panelin şəffaf hava olduğunu, heç bir maneəyə rast gəlməyəcəyini fikirləşib, tam sürətlə uçmuşdu və indi qarşımızda cansız şəkildə uzanıb qalmışdı. Bayır tərəfdə, şüşədə əks olunmuş mavi, sonsuz səmaya aldanaraq ölümcül yaralanmış, yalançı bir illüziyanın badına gedərək cəzalandırılmışdı.

Bu tənha göyərçin hara uçurdu görən? Niyə anlamamışdı ki, bu təbəqənin arxasındakı səma yalançı səmadır? Və nəyə görə bu gözəl səyahət zamanı mən ölümün şahidi olmalıydım? Xəzəriyədə ölüm. Niyə axı?

Ofisiantlar tez stəkanda su gətirdilər və qapını açıb quşcuğaza yardım etmək istədilər. Mən göyərçinin qəfildən çevrilib qalxdığını gördüm. Bu, göz qırpımında baş verdi.

O sağ idi, diri idi, ölməmişdi!

Biz hamımız rahatca köks ötürdük. Biz ölümün və yenidən həyata qayıtmanın şahidi olmuşduq. Sehrə bax! Möcüzəyə bax! Bəs necə?! İsa Məsihin göyərçininin dirilməsini öz gözlərinlə görmək!

Göyərçin balaca başını çevirdi və şüşənin arxasından bizə baxdı. O sanki nəfəs dəririrdi. Mən dirilmə anını tutmaq üçün onun şəklini çəkdim. Sonra quş pərvaz edib mərmər meydança üzərində uçmağa başladı, səmaya, azadlığa, açıq fəzaya, sonsuzluğa, əbədiyyətə qovuşmaq üçün bir-iki cəhd edərək havada qanadlarını bir-birinə çırpdı. Amma az keçmiş təzədən arxası üstə torpağa düşdü. Onun balaca ayaqlarının caynaqları bir-birinə sıxıldı.

Ofisiantlar yenidən bayıra cumdular, göyərçinin üstünə su çilədilər, başının üzərinə kölgə saldılar. Heç nə kömək etmədi. Quşcuğaz hərəkətsiz uzanıb tərپənmirdi. O, ölmüşdü, bir neçə dəqiqənin ərzində ikinci dəfə ölümün caynağına keçmişdi. Biz içəri qayıtdıq. Ətrafımızda dolaşan ölümün gözəgörünməz kölgəsi hamımızı təşvişə salmış, dəhşətə gətirmişdi.

Beləliklə, mən eyni vaxtda, eyni zamanın içində iki ölüm faktının və bir dirilmənin şahidi oldum.

Dəhşətli bir həyat təcrübəsi!

Qalib – ölüm oldu.

...Taşmaydanda Milorad Paviçə qoyulan abidənin açılışından əvvəl Belqradda şiddətli tufan qopmuşdu. Güclü yağışdan çaylar daşıb küçələri basmışdı, külək ağacları az qala kökündən dartıb qoparırdı. Serbiya və Azərbaycan prezidentləri Milorad Paviçin və Heydər Əliyevin şərəfinə ucaldılmış abidələrin örtüklərini açarkən külək artıq öz işini görmüş, örtüklər açılmışdı.

Rəsmi nümayəndələr Paviçin abidəsinə yaxınlaşarkən bizim o vaxtkı prezidentimiz Boris Tadiçin xahişinə əsasən abidəyəcən onları mən müşayiət edirdim. Səmaya bir dəstə göyərçin uçuruldu. Ancaq bir ağ göyərçin uçub getmədi. O, Paviçin ikinci bədəninin – tunc abidəsinin yanındakı gül ləkinə qondu. Tadiç quşcuğazı ehmalca əlinə götürdü və sanki bir hədiyyətək mənə uzatdı. Təklif etdi ki, mən bu göyərçini oxşayım, sığallayım... son görüş kimi...

Mən bu mənzərədən təsirlənərək sakitcə dedim:

– Bu onun, Paviçin ruhudur, elə deyilmi?

Tadiç heç nə demədi, mənə baxıb sadəcə gülümsədi. Mən onun gözlərinin dərinliyində bir uçurum, sanki dünyanın, kainatın qurtaracağına gördüm.

Hər halda, mən o baxışları heç cür unuda bilmirəm.

Bilirəm ki, mənim bu düşüncələrim bir qədər qeyri-müəyyən səslənir.

Prezident və Xəzər şahzadəsi; ağ göyərçin və tufan. Amma olan bu idi.

Prezidentlər də, nazirlər də, şərhçilər də, operatorlar da, cangüdənlər də öz işlərini başa çatdırıb dağılışdılar, hər biri öz yoluna davam elədi. Abidənin yanında şərhçilərdən biri mənə yaxınlaşdı və təəccüblə soruşdu:

– Göyərçinlə bağlı o nə oyun idi?

Mən cavab verdim:

– Bilmirəm. Mən heç nə deyə bilmərəm!

Xəzər dənizinin sahillərində

Hər yaxşı şeyin bir sonu olduğu kimi, mənim Bakı səfərim də sona yetmək üzrəydi. Amma hələ ki, Xəzərin sahilində, onun bir addımlığındaydım – gözəl bir malikanədə oturub nahar edir, dəniz məhsullarının dadına baxırdım. Üstəlik də, təzəlikcə coşan külək dənizin və neftin artıq mənə doğmalaşmış qoxusunu gətirirdi.

Ağbalıq kürüsü ağbalığın özü qədər ləzzətlidir. Ümumiyyətlə, mən burda fərqi nə vardıqım bir çox şeylərin məğzini anladım. Heç demə, Xəzər – dəniz olduğu qədər də göldür. Dəniz və göl. Amma ikisi də Xəzər. Ağbalığın bu qədər dadlılığının əsas səbəbi də onun yarı dəniz, yarı çay balığına aid olmasıdır.

İstər ağbalıq olsun, istər nərə balığı, istərsə də kütüm, ya durnabalığı – azərbaycanlılar onu həmişə narşərabla yeyirlər; bütün restoranlarda (həmçinin evlərdə) balıq süfrəyə mütləq narşərabla verilir. Salatımız isə təzə-tər göyərtidən (keşniş, göy soğan, tərşun, nanə, vəzəri), tərəvəz məhsullarından, xiyar-pomidordan ibarət idi. Süfrəmizi həmçinin, şorabaya qoyulmuş yabanı gavalılar bəzəyirdi. Hamısının da məxsusi dadı olduğu kimi məxsusi görünüşləri vardı.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan yeməklərinin dadı türk, yaxud serblərinkindən xeyli fərqlidir. Həm tərəvətinə,

həm də hazırlanma qaydasına görə. Bunların içində azərbaycanlıların plovu xüsusilə məşhurdur. İcazə verin, birbaşa deyim ki, bu plovun bizin Serbiyada hazırladığımız düyü ilə nə görünüş, nə də dad baxımından heç bir oxşarlığı yoxdur. Yəqin bunun sirri plova vurulan çeşid-çeşid ədviyyatlarla bağlıdır.

Haşiyə çıxıb, bunu da deyim ki, Azərbaycanda qəhvəyə münasibət bizdən xeyli fərqlidir. Mən bunu mahnı müsabiqəsi zamanı müşahidə etdim və bu ölkədə qəhvə ənənəsinin olmadığını və bütün anlaşılmazlıqların da məhz bu faktdan qaynaqlandığını başa düşməyə düz beş gün vaxt sərf etdim. Bakıda qəhvə sifariş edəndə, əvvəla, xeyli gözləməli olursan, gətirəndə də şəkərsiz gətirirlər. Şəkər istəyəndə, əlbəttə ki, tapıb verəcəklər, amma onda da süd olmayacaq. Heç çay qaşığı da gətirməyəcəklər, çünki burda çayı, adətən, qəndi ağıza qoymaqla içirlər. Əvvəl elə fikirləşmişdim ki, yəqin ofisiantlar, ya xidmətçilər ləngdirlər, yaxud təcrübələri azdır. Ancaq daha çətin, daha mürəkkəb olan digər işlərin çox yaxşı təşkil edildiyini görəndə, başa düşdüm ki, səbəb heç də qeyri-peşəkarlıqda deyil, sadəcə olaraq, çayla müqayisədə qəhvə Azərbaycan mətbəxi üçün ikinci dərəcəli, ögey bir şeydir. Çaya öyrəşəndən sonra hər şey çəminə düşdü. Hətta o da xoşuma gəldi ki, qənd parçasını çaya batırıb bir qədər ağızda saxlayırsan və çayı kiçik qurtumlarla içərkən şirinliyini axıradək hiss edirsən.

Beləliklə, səfərimizin son günü dəniz kənarında yaşayan Bakı sakinlərindən birinin evinə – nahar yeməyinə dəvət olunduq. Nahar, yaxud qonaqlıq o münasibətlə təşkil edilmişdi ki, özü Azərbaycandan olan, amma Serbiyada yaşayan bir xanımın – bizim səfər yoldaşlarımızdan birinin anasının ad günü, həm də yubileyi idi; səksən yaşı tamam olurdu.

Mən Berqmanın «Fanni və Aleksandr» filmindəki səhnələrə oxşayan məclislərin, ziyafət və bayramların şahidi olmuşam.

Qeyd edim ki, bu ziyafət mədəni, ziyalı, elitar bir azərbaycanlı ailəsi tərəfindən hazırlanmışdı. Qabaqlar mən heç vaxt özəl ziyafətdə belə bir təntənənin şahidi olmamışdım. Burdakı ünsiyyət və ədaların özəlliyi, həm ərzaqların çeşidi və süfrəyə verilmə mədəniyyəti, həm də söhbətlərin yüksək səviyyəsi məni heyran qoymuşdu – bu nəşə son dərəcə qeyri-adi lütfkarlıq, fərqli bir nəzakət tərzidi.

Uzaq ölkədən gəlmiş bizimlə – bir neçə serb qadınıyla bütün ailə üzvləri əlahiddə bir qonaq kimi davranırdı. Hədiyyələr də Serbiyanın, bizim tim-salımızda serb xalqının şərəfinə qaldırılan bədələr qədər bol və rəngarəng idi. Bütün bunları sözlə olduğu kimi təsvir etmək mənimçün elə də asan deyil. Bu davranış, bu həssaslıq həm bizim ölkəmizdəki qonaqpərvərliyə çox oxşar, həm də nəşə uzaq bir şey idi.

Ev sahibəsi olan siyasətçi xanım məclisin sonunda bizə biskvitlə çay süfrəsi təşkil etdi. Xəzər dənizinin düz sahilində yerləşən bu malikanənin həyətində hovuz da vardı, bağça isə başdan-başa gül-çiçək içindəydi, hər tərəfdən qızılgüllərin qoxusu gəlirdi. Elə çay süfrəsi də bağçada düzəldilmişdi və kömürlə qaynadılan samovar xalis rus samovarını xatırladırdı.

Mən bağçada oturub uzun stolun ətrafında dolaşan adamlara baxırdım. Rus qadınları kimi, bu dolu bədənli sarısaç qadınları – qabarıq üz cizgiləri olan irigözlü Azərbaycan xanımlarını, qarabuğdayı kişiləri diqqətlə nəzərdən keçirirdim və düşünürdüm ki, dünyanın bu qədər sivilizasiyalarının, müxtəlif coğrafi təsirlərin toqquşduğu məkanda yaşayan bu adamların kökləri hardan gəlir görən – kimdir bunların əsilləri?!

Özlərinin yüksək səviyyələrinə və tam müstəqilliklərinə baxmayaraq, hər cəhətdən müdafiə olunmuş bu qadınlar, hər necə olsa, yenə də kişilərin diqqət və qayğısından pişik kimi xumarlanan görünürdülər – belə şeylər uzun müddətdir ki, Avropadan, o cümlədən Serbiyadan yoxa çıxıb...

* * *

Səfərin bitdiyi, öz ölkəmizə, öz evimizə hazırlaşdığımız gün çamadanları qablaşdıranda gəlib xəbər verdilər ki, bəs mənim gəriyə biletim hava

yolları sistemində it-bata düşüb; tapılmır ki, tapılmır. Və mən Bakıda qeyri-müəyyən müddətə qala bilərəm!

Mənə Azərbaycanda göstərilən yüksək qayğı və münasibət, biznes-klasla uçuşum, səfərimin məqsəd və məramı – heç nə kömək etmədi. Virtual hava yolları sistemi onların hamısına üstün gəldi. Mən evimdən min kilometr aralıda, təyyarə ilə bir neçə saatlıq uçuş məsafəsində, uzaq bir ölkədə – Xəzəriyədə əməlli-başlı tələyə düşmüşdüm. Bu heç də kiminsə diqqətsizliyi, səhlənkarlığı ucbatından yaranmış hansısa naqolay vəziyyətə oxşamırdı və mən vahiməyə, qorxuya, bu tələdən qurtula bilmədiyimə görə xofa düşmüşdüm. Vəziyyət ürəkaçan deyildi: mən qəti əmin idim ki, bu yaxınlarda o ağ göyərçini gözlərimin önündəcə öldürən gözəgörünməz hava şeytanları mənim də geriyə dönüşümə müdaxilə ediblər...

Hər halda, hava yolları sistemi bu dünyadakı siyasi qüvvələr və digər aləmdəki təhlükə mənbələri vasitəsilə mənim adımları «mühasirədən» çıxartdı.

Belqrada geriyə uçarkən qəzetlərdən oxudum ki, mahnı müsabiqəsinin final gecəsində terrorçu hücumunun qarşısı alınıb. Doğrusunu desəm, mən buna çox məhəl qoymadım, çünki terrorçulardan, yaxud şər qüvvələrdən daha çox bürokratik nəqliyyat problemlərindən qorxurdum.

Belqrada qayıdandan sonra mən Xəzəriyədən – Qobustan qayalarından, od məbədi Atəşgahdan

yığdığım çınqıl daşlarını, Xəzər dənizinin sahillərindən topladığım xırda balıqqulaqlarını Taşmaydanda, Milorad Paviçin abidəsi yanındakı gül ləkində torpağa basdırdım. Mən, sözün əsl mənasında, həqiqi və aşiqanə bir xidməti yerinə yetirdim.

Sonra yazı masamın arxasına keçib öz səyahət hekayəmi – indi sizlərin oxuduğunuz bu qeydləri yaddaşımdan kağıza köçürməyə başladım: «Xəzər dənizinin sahillərində».

Əgər sizlərin güvəndiyim tunc daşlar kimi möhkəm olduğunuza inanmasaydım, inanın ki, heç yazıçı da olmazdım...

GECİKMİŞ SEVGİ MƏKTUBLARI

Yaxşı gecə üçün iki nişan üzüyü

Bu hekayənin qəhrəmanları rəssamlardır. Ya da... Onların adı Filip Rudor və Feretta Syudur. Oxucu özü onlara hansı adı istəsə, verə bilər. Arxada hərəsinin bir uğursuz nikahı və əvvəlki nikahdan üç uşaqları var. Onların bu ikinci nikahları hələ xoşbəxt idi. Ən azı, bu roman başlayarkən qadın öz ömrünün ən yaxşı dövründə – qırx yaşlarında idi, kişi isə noyabrda səksəninci ilini başlayacaqdı. Qeyd etməliyəm ki, kişi məşhur adamdır. Həmin vaxt qadın auditoriya yığmaqda idi və qadınlar onun sərgilərinə tez-tez gəlməyə başlamışdılar. Hətta kimsə deyə bilirdi ki, kişi yavaş-yavaş dəbdən düşür, çünki onun zirvədə olduğu illərdə – Nyu-Yorkdan, Londondan, Barselonadan, Parisdən, Madriddən, Romadan, Milandan, Afinadan, Moskvadan, Sankt-Peterburqdan Çinə və Yaponiyayadək uğurlu sərgilərdən sonra, o elə bir yaşa çatmışdı ki, bu yaşda səhhət zəifləyir və onun əvvəlki rəqib tanımayan şöhrəti sönməyə başlayır. Əvvəlki kimi əl-əl gəzən gözəl tabloları xaricdə baha qiymətə satılsa da, öz doğma ölkəsinin auksion və qalereyalarında əvvəlki kimi yaxşı qiymətə getmir, onlarla getdikcə daha az maraqlanırlar. Bəzən o fikirləşir ki, hərəgah ölmüş olsaydı, bu kətanları daha yaxşı qiymətə gedərdi...

(Milorad Paviçin «Süni xal» romanından)

Mənim hekayəmin qəhrəmanları isə müəlliflər özləridir, yəni biz ikimiz – Milorad Paviç və Yasmina Mixayloviç. Ya da ən azı onlar idilər... Milorad Paviç

vəfat edib, mən, Yasmina Mixayloviç isə... yazıram, çünki yazmaq mənim sevdiyim işdir.

Yaşadığımız ölkədə və XXI əsrin ilk onilliyinin sona çatdığı bu zamanda həm işini, həm də ərini sevmək ədəbsizlik, tərbiyəsizlik və şübhəlidir. Bizim gəldiyimiz qənaət budur. Bəzən hiss edirəm ki, mən qüsurla doğulmuşam. Əlli il qərribə ömür sürən bir adam... Mənim üçün həyatda ən vacib şey – məhəbbətdir. Mən hələ də hər addımda getdikcə daha çox, getdikcə daha qızgın surətdə nifrət etdiyim, başımdan heç cür çıxmayan ehtirasla üzləşirəm. Ümumiyyətlə, qəbul edilməmiş, lakin təsəlliverici düşüncədir ki, sevgi gücləndikcə nifrətin əvəzi tam ödənilir.

Hal-hazırda mənə belə bir hiss hakimdir ki, öz mənzilimdə divarların arasına salınmışam. Məhəbbət yuvası soyuq, sakit həbsxana kamerasına çevrilib. Güman edirəm ki, bu hissləri hər bir dul qadın keçirir. Qəfildən hər şey daşa dirənib, gərəksiz, mənasız bir şeyə çevrilib. Sakitlik, sükunət. Telefon zəng çalmır, poçt qutusunda hesablardan başqa heç nə tapmaq olmur, səssizlikdə saatın çıqqıltısı belə eşidilir, hətta qonşu evlərdən də səs-səmir gəlmir. İndi qış, qar, külək, yağış, buz aylarla davam edir. Elə bil iqlim də mənim qəsdimə durub.

Sözün əsl mənasında hər şey adamın əleyhinə işləyir. Sonsuz qış günləri, yolumuzun üstündəki

maneələr, susqun həyat tərz... Dolanmaq daha da çətinləşib, böyük səy göstərmədən heç nə əldə etmək mümkün deyil...

Bütün bu boş seylərin içərisində sevgilimin ölümü məni heyrətə gətirdi. Sevdiyim insanın ölümünü şəxsi matəmim kimi saxlamağa mənə icazə vermədilər. İctimai xadimlərin vəfatının şəxsi matəm olmasına icazə verilmir. Nə ictimaiyyət, nə də ölənün qohumları tərəfindən. Bu qeyri-təbii vəziyyətə üstün gəlmək üçün qərara aldım ki, vaxtımı daha səmərəli bir işə həsr edirəm – ərimin yerli və beynəlxalq əlaqələrini və yazılı irsini qoruyub saxlamağa.

Gündüzlər bürokratlarla mübarizə aparır, axşamlar isə öz şəxsi işlərimə qayıdıram.

Fikirləşəcəksiniz ki, axşamlar mən qəm-qüسسə içində boğuluram. Əlbəttə, bu belədir. Bu dərd məni dəhşətli tərzdə üzür. Təsviredilməz, ifadəolunmaz bir şəkildə. Amma bu ağrını asanlaşdırmağın yolunu tapa bilmişəm – qərara gəlmişəm ki, ərimə bir də təzədən aşiq olum.

Mənim indi az imkanım olur ki, Miloradın bizim məhəbbətimizə və həyatımıza yer ayırdığı, bir növ gecikmiş məhəbbət məktubları qismindəki əksər kitablarını oxuyum. Mən bu və ya digər hadisəni, situasiyanı xatırlamaqdan zövq alıram, xatirələr gözümlə qarşısına sanki rəqəmsal foto-video albomu

vərəqlədiyimdən daha canlı gəlir, sözlər məni xumarlandırır. Hətta deməliyəm ki, indi bəzi şeylərin tamam yeni ölçüləri və dərinliyi üzə çıxıb.

Nəticədə mən şəxsən özümə həsr olunmuş «İkinci bədən» və qəhrəmanı olduğum «Paqoda formalı ağ Tunis qəfəsi» romanlarını oxumuşam, birgə qələmə aldığımız «İki əhvalatda məhəbbət hekayəti» və «Kotordan iki əhvalat» kitablarındakı hadisələri bir-biriylə tutuşdurub müqayisə aparıram, titul səhifəsində “Yasminaya ithaf olunur” sözləri yazılmış «Həmişəlik və bir gün» əsərinin Moskva premyerasını xatırlayıram.

Yatmağa getməzdən öncə məni şirin yuxulara aparən hər iki nişan üzüyünü barmağıma taxıram. Baxmayaraq ki, hələ də qara paltar geyinirəm (bunu adət-ənənə xatirinə etmirəm, yox, ona görə ki, bu, içimdə olan dərin bir hissə kömək olur), ancaq bununla belə, özümü məcbur edirəm ki, hər gün kosmetikadan yararlanım və həm özümə, həm ona, həm də başqalarına gözəl görünüm. Mən bu iyirmidən artıq ildə ömrümə işıq saçan o xoşbəxt sevgi hissini öz daxili aləminə həkk etmişəm. Mən şəfəq saçıram, baxmayaraq ki, iri, nəhəng bir kədər parçası hər nəfəs alanda boğazıma tıxanır; mən şəfəq saçıram, çünki yaxşı bilirəm ki, mənim tale qismətimə düşən və özümdən başqa heç kəsin məndən ala bilməyəcəyi böyük bir eşqə, nadir bir sevgiyə sahibəm.

Gecikmiş sevgi məktubları

Ahl yaşlarında Filip öz sosial aləmindən addım-addım kənarlaşdı. Əhatəsindəki bir kimsə onunkuna bənzər xoşbəxt nikahı başa düşə, yaxud qazandığı dünyaya şöhrətini ona bağışlaya bilməzdi. Xüsusən də o səbəbdən ki, bu eşidilməmiş hadisə ikiqat, hətta üçqat təhlükə yaradırdı. Öz uğuru ilə o, dinc cəmiyyət üçün təhlükə idi, hələ digər tərəfdən də arvadıyla birgə əldə etdiyi uğurlar. Belədə onlar bu cütliklə haqq-hesabı çürüdər, hətta hər ikisini tikə-tikə etməyə hazır görünərdilər. Filip ətrafındakıların qəzəbinə qarşı laqeyd olmamışdı və ola bilməzdi.

(Milorad Paviçin «Süni xal» romanından)

Mən, demək olar ki, ərimdən heç vaxt sevgi məktubları almamışdım. Biz birlikdə yaşamağa dərhal başlamışdıq və çox nadir hallarda ayrı olurduq; ola bilsin, yalnız ezamiyyət günləri, yaxud işgüzar səfərlər ərzində. Biz eyni yerdə yaşayır, eyni yerdə işləyirdik. On yeddi il ərzində, ta Miloradın vəfatına qədər belə də davam elədik. Vəfatından bir neçə gün qabaq, xəstəxanada yatarkən mənə dedi ki, bəs yazı masasının siyirməsində bizim sevgimizə həsr olunmuş bütöv bir şeir kolleksiyası var.

O kağız bağlamasını siyirmədən götürməyə mənim dərhal hünərim çatmadı. Ta o vaxtacan ki, hər şeydən

on gün keçdi. Mən həmin bağlamaya bir də Miloradın həyatının sona çatmasından on gün sonra toxundum.

Şeirlər kolleksiyası “Epiloq” adlanırdı və belə bir beytlə başlayırdı:

*Əgər sən bir daha mənə səhifələri boş və
xətlənməmiş qeyd dəftərçəsi almalı olsaydın,
yəqin, mən nəhayət ki, sənə bir sevgi məktubu
yaza bilərdim – birinci məktubun əvəzinə so-
nuncunu...*

(sətri tərcümə)

Bu şeir parçasını oxuyarkən, görəsən, mən kədərləndimmi? Yoxsa sonuncu sevgi məktubuna görə sevindimmi?

Mənim həmin andakı anlaşılmaz, qarışıq hisslərimi təsvir etmək üçün söz tapılmaz. Qətiyyən tapılmaz...

İndi mən gecələr yatanda üzümü o sözlərdən, o bəndlərdən, o sonuncu və gecikmiş məhəbbət məktublarından ibarət olan kağız parçaları ilə örtürəm.

Mən həmişə qəmli, romantik filmlərdən, yaxud sonu kədərlə bitən sevgi hekayətlərindən sonra ağlamışam. İndi də ağlayırdım – sonu dəhşətli kədərlə, tənhalıqla, bədbəxtliklə bitən öz məhəbbət hekayəmə görə. Sevgi hekayələrinin hamısınınmi sonu kədərli olur? Bəli! Çünki onların heç biri rahatlıq gətirən cümlə ilə tamamlanmır.

«Və onlar həmin vaxtdan sonra xoşbəxt yaşadılar...»

Xoşbəxt eşqlər var, amma onların sonu həmişə kədərlə bitir.

Ancaq biz xoşbəxtliyə qayıdaq.

Bizim həyatımız xoşbəxtlikdən yaranır; bəxtəvər keçir, sadəcə olaraq biz onu görmürük. Xoşbəxtlik – hadisələrin təbii nizamıdır. Sağlamlıq kimi. Buna görə də biz onu nə görürük, nə də dəyərləndiririk. Bizi qarğıyıblar.

Bax indi xatırlayıram ki, iki açar mənim xoşbəxtliyimə səbəb olub. Birincisi 1992-ci ilə aiddir. Çəhrayı və işıqlıdır. Həmin açar o vaxtlar Georgi Dimitrov, bu günsə İliya Qaraşanına adlanan küçədə məhəbbət yuvasına qapı açdı. Milorad və mən qəti şəkildə qərara aldıq ki, birgə yaşamalıyıq. Biz həmin küçədə, həmin ünvanda həm yataq, həm də qonaq otağı kimi istifadə edilən bir mənzil kirayələdik. Birotəqlı mənzilin köhnə dəbli geniş dəhlizi, kiçik bir tualeti, yekə vanna otağı, çox böyük mətbəxi vardı, eyvanı da kölgəli həyəətə baxırdı. Var-dövlətdən bizim olanımız bir çarpayı, bir stol, iki stul, bir çap makinası, bir plitə və mətbəx stolu kimi də istifadə etdiyimiz balaca ütü masası idi. Əvvəlki evindən Milorad yalnız öz əlyazmalarını, çamadanını və Xəzər sözlüyünü yazdığı makinanı götürmüşdü. Gələcək qaynanam mənə iki qazan, keçmiş ərim isə bir mikser verdi. Biz həm ac, həm də sevgi ilə dolu günlər yaşayırdıq. Miloradın

62 yaşı vardı, mən ondan otuz yaş kiçik idim. Onun məşhur adam olması məni qorxudurdu. Mən onun nüfuzundan xoflanırdım; düz on üç il təcrid olunmuş halda yaşadığım, qəlbimin dərinliyinə qədər incidildiyim əvvəlki nikahıma xitam vermək qərarımdan, içimdə sanki bir qızdırma, çılğın bir hərarət kimi alovlanan sevgi hissindən qorxurdum.

Onda biz xoşbəxt idikmi?

Yəqin ki. Yəqin ki, xoşbəxt idik.

Şübhə edirəm ki, həyatda böyük məyusluqlar, dilxorçuluqlar xoşbəxtlik adlandırıla bilsin. Sözsüz ki, ovqatımın yüksək olması halları var idi; sözsüz ki, çılğın ehtiras, boğucu, nəfəskəsici sevgi yox deyildi, amma dinclik, məmnunluq qeybə çəkilmişdi, ən azı, lap başlanğıcda Taşmaydan parkının yaxınlığındakı həmin o birotaqlı kasıb mənzildə bunların heç biri yox idi. Bu gün mən o çəhrayı rəngli açarı balaca quş qəfəsinə bənzəyən qızılı pulqabıda saxlayıram. O, mənim yazı masamın siyirməsində – vaxtilə istifadə etdiyimiz diyircəkli qələmlərin, mürəkkəbi çoxdan qurumuş avtomat qələmlərin, qrafit karandaşla yazılmış əlyazmalardan ötrü saxladığımız ətirli pozanların yanındadır; əvvəlki yazı ləvazimatlarının yanına qoyulub.

Sevgimin başlanğıcındakı həmin o çəhrayı açarla yanaşı, məndə tünd qırmızı rəngli başqa bir açar, ikinci bir açar da var...

Kapitanın yazı ləvazimatları qutusu

Mayın üçüncü şənbəsi idi və o gün “Müzey gecəsi” günortadan sonra saat 6-da başlayıb, növbəti günün səhərinəcən davam edirdi. Şəhər boyu altmış muzey və qalereya, eksponatlar, konsertlər, tamaşalar – gecəsi də tək bir biletin qiymətinə... Filyalə Feretta həmişəkitək bir az gec yola düşdülər. Onlar universitetin binasına gəlib, ölkəyə 1888-ci ildə bir xeyriyyəçi tərəfindən gətirilmiş və axırınıcı dəfə 1915-ci ildə nümayiş etdirilmiş “Misirli ana”ya baxdılar. Tələbələrin parkında, açıq səma altında onlar ekoloji sinif gördülər və elektron itkisinin necə ruhlanma ola bildiyini öyrəndilər... Artıq hər ikisinin enerjisi tükənmişdi və Etnoqrafik Muzeydə “XX əsrin çılpaq fotolarını” seyr edəndən sonra yuxulu gözlərini ovuşdura-ovuşdura evə yollandılar.

Öz sakit, balaca küçələrinə yaxınlaşarkən, səhər çağı olmasına baxmayaraq, hər yanın adamla dolu olması onları çaşdırdı. Yaşadıqları binanın qarşısında işığı yanıb-sönən polis maşını gördülər. Çətinliklə içəri keçdilər, birinci mərtəbədə öz adlarını bildirib mənzillərinə daxil olanda hər şey gözlərinin önündə bərq vurdu. Mənzil bomboşdu: çəkdikləri bütün rəsmlər, molbertlər, hətta onların balıq akvariumları da götürülmüşdü. Qadının və ərinin rəsmləri və boyaları ilə birlikdə hər iki kompüter də oğurlanmışdı. Boş, xalçasız otaqlarda istintaq aparın polis müfəttişinin səsi əks-səda verirdi. Yalnız geniş otağın küncündəki nəhəng zəng qülləsinə oxşayan keramik soba hələ də həmişəki yerindəydi...

(Milorad Paviçin «Süni xal» romanından)

Tünd qırmızı açar Belqradın yaxınlığındakı qədim Dorkol şəhərində ötən əsrin əvvəllərində tikilmiş hündür tavanlı gözəl bir mənzilin qapısını açır. On yeddi il ərzində Miloradla yaşadığımız bu mənzil bizim sevgimizin əbədi yuvası oldu.

Hazırkı 2010-cu ildə mən “Muzey gecəsi”nə tək gedəcəm. Bizim yaşadığımız binada yəqin ki, tezliklə xatirə lövhəsi olacaq: “Burada serb yazıçısı Milorad Paviç (1929–2009) bir müddət yaşamış və işləmişdir”.

Mənzil-muzeyinə gedəndə özümü necə hiss edəcəm? Mən bunu səbirsizliklə gözləmirəm. Sözün həqiqi mənasında, sevgi ictimaiyyətlə birgə alınmır. Sevgi kənar, yad dünyadan müdafiə axtaran, müstəqil, isti amniotik mayenin qaranlığına sığınan əkiz rüşeymlərə bənzəyir.

Mən hələ də muzeydə yaşayıram. Köhnə Dorkol mənzili sözün əsl mənasında mənim həyat yoldaşından Belqrad şəhərinə miras qaldı. Belqradlı olduğuna görə, Paviç öz əşyalarının çoxunu şəhərə vəsiyyəət etdi.

Belə... Bizim məhəbbətimizin taleyi necə də qəribə idi: Taşmaydan yaxınlığındakı çəhrayı açarla açılan kirayə mənzildən Dorkolda qapısı qırmızı açarla bağlanan mənzil-muzeyə qədər.

Bizim sevgimizin və həyatımızın sahib olmadığı bir mənzildə necə yaşamalı? Allaha şükür ki, öz

hekayətlərini, şirin, yaxud kədərli xatirələrini danışan bir mülk var və o, bir zamanlar danışılan cümlələri təkrar əks etdirir. Əsl simsiz virtuallıq.

– Ağlama, canım-ciyərim! Biz hər şeyi yoluna qoyarıq. Niyə ağlayırsan axı? – o, mənə “deyir”.

– Kotordan olan yazı qutusu gözümə sataşdı və həyatımızın acılı-şirinli bütün günlərini xatırladım, – mən ona “cavab verirəm”.

Kotordan gəmi kapitanlarının gəminin qeydiyyat jurnalını yazmaq, künc-bucağında möhürləri və qızıl pulları saxlamaq üçün işlətdikləri yazı qutusuna gəlincə, ərim də, mən də bundan bir ədəbi əsər yazmaq üçün istifadə edirdik. Milorad özünün «Yazı ləvazimatları üçün qutu», mən isə «Xırda pullar və üzüklər üçün qatlama yerlər» hekayəmi yazdım. Bizə baş çəkməyə gələn əksər uşaqlar qutudan oyuncaq kimi istifadə edirdilər. Rubikin kubu kimi. Onlar onu bir yerə yığır, sonra ayırırdılar. Qutunun çoxlu gizli dəlikləri, saysız-hesabsız künc-bucağı vardı və müxtəlif formalara salına bilirdi. Ona kənardan baxanda bürüncə haşiyələnmiş, qızılqül ağacından hazırlanmış adi düzbucaqlı qutuya oxşayır. Xüsusi heç bir şey yoxdur. İndi hər hansı hədiyyə dükənində daha cəlbedici qutular və sandıqlar satılır.

Milorad Paviçin əsəri haqqında dissertasiya yazan bir macar doktorant bu yaxınlarda bizə gəlmişdi.

Mən ona yazı qutusunu və onun «sirlərini» açıb göstərəndə, yazığın az qala nəfəsi tutuldu. Onun üçün bu qutu bir bədii əsər, romanın başlığı və sujetin arxasında vasitə idi, real obyekt deyildi! Tamam başqa bir səbəbə görə mən də əsəbiləşdim. Birdən mən cəfəngiyyat və mənanın başgicəlləndirən hissənin üstün gəldiyi reallıqla əlaqəni itirdim.

Mənimçün Kotordan gətirilmiş yazı qutusu Boka Kotor körfəzindəki “Fyord” mehmanxanasında yağışlı axşamdan bir suvenir, gözyaşlarının öpüşlə bitdiyi bir-birinə əziz olan sevgililərin küsüşməsinin xatirəsi idi. Macar doktorant Robert üçün isə bu yalnız ədəbi və tarixi bir fakt idi. Adamın başı necə fırlanmasın?!

Yəqin ki, mən başqa hadisələri xatırlamalıyam...

Paqoda formalı ağ Tunis qəfəsi

Ətraflarında öz çevrəsini daraldan nifrətə müqavimət göstərmək üçün onlar gəzintilərin və dostların sayını minimuma endirdilər. Qeyd olunmalıdır ki, öz növbəsində dostlar da onları tərk edirdi. Axırda yalnız qadının dostları ilə qaldılar. Ancaq ən çətini o vaxt oldu ki, qadın tərəfindən portretləri böyük rəğbətlə yaradılan dostlar da onlardan üz çevirdi. Filip çoxdan öyrəşmişdi ki, insanın yanında onun böyük uğurundan əvvəlki və sonrakı eyni dostları ola bilməz. Uğur qazanandan sonra əvvəlki dostların səni atacaqlar, sənsə yenilərini tapmalısan. Sən elə belə də edirsən. Lakin nə Feretta, nə də Filip əslində orasını bilmirdilər ki, bu həm də uğurun başlanmasının ilkin qiyməti ola bilər. Eynən Ferettanın vəziyyətində olduğu kimi. Onlardan qadının dostları da üz çevirməyə başlayanda hər ikisi təəccübdən donub qaldı. Həqiqətən də, müvəffəqiyyət bağışlanmış, belə də demək olar. Hər halda, onlar özlərinə bir akvarium, bir neçə də balıq aldılar. Qadın balıqlara sirk atları kimi təlim keçməyə başladı, onlara suda mayallaq aşmağı öyrətdi. Və balıqlar da ona itaət etdilər. Onlar bunu kiməsə deməyə cürət etmədilər, çünki onsuz da heç kəs heç vaxt onlara inanmayacaqdı.

(Milorad Paviçin «Süni xal» romanından)

Elə kişi səsləri var ki, onların zərifliyi daxildən gəlir. Dərindən gələn, əks-səda verən, azca xırıltılı səs. Kişinin seksuallığının göstəricisi kimi mən həmişə onun səsini və ayaqqabılarının ölçüsünü görmüşəm!

İndi sevgilim fiziki olaraq daha mənimlə olmayanda, mən özümçün gizli bir ritual fikirləşmişəm. Bizim telefonun cavab məşinında ərimdən bir ismarıç qalıb. Çox kədərli olanda dəstəyi qulağıma qoyuram və oyanan kimi ona zəng etməyimi məndən xahiş edən o məhrəm ismarıca dəfələrlə qulaq asıram.

Məndə ərimin iştirak etdiyi həm yerli, həm də əcnəbi televiziya verilişlərinin DVD diskləri, yaxud audio-video lent yazıları nə qədər istəsən var, amma onların hamısı ümumdür. Təsadüf nəticəsində silinməyən telefon ismarıçı isə təkcə mənimkidir!

Ümid edirəm ki, rəqəmsal parçalar köhnəlib sıradan çıxmıyacaq, o səs heç vaxt solmayacaq və mənim müasir audio məhəbbət tutyam qarşısındakı illərdə də akustik titrəkliyini saxlayacaq.

Haqlı olaraq hələ də bilmək istəyirəm: görəsən, bu amansız kədər hələ nə qədər davam edəcək? Bir də onu bilmək istəyirəm ki, sevgi xatirələri həqiqi, canlı məhəbbətdirmi? Həyatıma necə davam edim, axı indi həmişəkindən daha artıq oxşarlıq var. Əvvəllər mən Milorad Paviçin arvadı kimi ya səmimi, ya da hirsli, acıqlı görünürdüm. Dünya ədəbiyyatına daxil olmaq cəsarətində bulunduğum üçün məni tərifləyir, ya da arxamca danışdırdılar ki, guya ərimin şöhrətinə görə pul qoparıram. İndi mən həmin adamın dul qalmış xanımıyam və heç vaxt əvvəlki Yasmina Mixayloviç ola bilmərəm. İndi əvvəlki kitablarıma baxmadan

məndən ədəbi fərdiliyimi dərhal və bir daha təsdiq etməyimi gözləyirlər, eyni zamanda ölümündən sonra mən ərimin əsərlərinin çap qayğısı ilə də yüklənmişəm.

İki onillik ərzindəki vəziyyətimin metaforik obrazı kimi mənim ağıma qəfəs gəlir – memarlıq baxımından saraya oxşayan çox böyük, bəzəkli Tunis qəfəsi. Ərəblər əsrlər uzununu səs sənətini fəvvarələrdə suyun axması və üslub verilmiş qəfəslərdə quşların civiltisi vasitəsilə cilalayıblar. Ona görə də onların qəfəsi memarlıq və incəsənət baxımından şah əsərlərdir. Şimali Afrikaya birillik məzuniyyətim zamanı belə bir nəhəng qəfəs almaq istədim. Səyahətdən suvenir qismində bu cür əşya gətirmək çox çətin idi. Qəfəsin ölçüsü onu gəmi yükü kimi səciyyələndirirdi, təyyarədə isə ayrıca bir yerin olmasını zəruri edirdi. Hər halda, cəsarətli bir ruhun təkanı və hava yolundakı xoşbəxt bir təsadüf nəticəsində biz o qəfəsi evə gətirib çıxara bildik. Mən qəfəsdə süni quş saxlayıram – gözləri şüshədən, qanadları həqiqi lələklərdən hazırlanmış cansız, amma gözəl bir quşdur. Mənim canlı, diri balıqlarım var, amma onlar səssizdirlər, quş isə cansız və sünidir. Evdə heç bir səs-səmir yoxdur.

Birlikdə keçən ailə həyatımızın və ədəbi yaradıcılığımızın bütün illəri ərzində mən arzulamışdım ki, ərim mənə qəhrəmanı qadın olan bir hekayə yazsın. Həmin mənasız, amma hələ də qiymətli olan hədiyyəyə görə mən bunu haqq edərək arzulamışdım.

Müəllifimə qoyduğum şərt və məhdudiyyət yalnız divarları arasında baş qəhrəman kimi yaşamalması olduğum evlə hesablaşmaq idi. Ədəbi oyun haqqında bizim birgə nəşr etdirdiyimiz «İki əhvalatda məhəbbət hekayəti» adlı kitabımızdan öyrənə bilərsiniz. İndi isə geri, bəzəkli qəfəsə qayıdaq. Paviçin mənim sevgi sifarişim kimi yazdığı hekayə «Paqoda formalı ağ Tunis qəfəsi» adlandırıldı. Həm məzmun, həm də sərlövhə məni heyretə saldı. Bizim qəfəsimiz heç də ağ deyildi; onun aşağısı tünd rəngli zeytun ağacından, oyma naxışları isə kobud boz metaldandır. Onun azca da olsun zərifliyi yoxdur və əsla yaraşlıq görünmür. Və belə bir hekayə. Gözəldir, amma ağırdır.

Nəticədə Tunis qəfəsi mənim həyatım üçün nə cürsə metafora oldu, ancaq başqaları səhvən fikirləşə bilərlər ki, bu mənəm. Hərənin həyatı bir cür qəfəsdir. İstisna olaraq elə vaxtlar olur ki, quşları azad edib uçmaq üçün qəfəsdən buraxırlar. Lap qoy bu, evin içərisində olsun! Özlərinin şəxsi azadlığında.

Mənim, eləcə də hər kəsin azadlığı qəfəsi nə vaxt tərək etmək, otaqda qanadlarını nə qədər müddətə çırpıb uçmaq və pəncərədən bayıra, çölə pərvazlanmaq üçün özündə hünər tapmaq seçimindən asılıdır. Heç kəs bilmir ki, bayırda, çöldə nə var.

Üç masa

Mənzildə hər şey elə olduğu kimi idi. Divarlarda onun rəsmləri qalmışdı, amma oğurlanmışlar yox, başqaları. Mebellər də başqa idi. Geniş otaqda akvarium, dörd nəfərlik ağ divan və hardansa çıxarılıb gətirilmiş həmin ki yazı masaları. Kişinin yazı masasının üzərində on doqquz düyməli monitor, Ferettanınkinda isə – laptop. Hər iki kompüter rəsmlərin və heykəltəraşlıq reproduksiyalarının slaydlarından ibarət şou göstərir. O öz kompüterinə baxdı və 2001-ci ildə çəkdiyi rəsmlərdən birini tanıdı.

(Milorad Paviçin «Süni xal» romanından)

Mürəkkəb və romantik ər-arvad münasibətimizdə biz, demək olar ki, bütün on yeddi ili saatda 300 km yaşamışdıq. İndi düşünürəm ki, mən bir də heç vaxt o tempə, o sürətə dözə bilməzdim. Bu, sadəcə olaraq, yaşamağın obyektiv sürəti, hadisələrin ardıcılığı, vəziyyətlər, səyahətlər deyil, daxili emosional gərginlikdir. Sevgi bolluğu, dava-dalaşlar, bitib-tükənmək bilməyən söhbətlər, üst-üstə düşməyən fikir və mövqelər, qorxu, məmnunluq, gözyaşları, yüksək əhvaliruhiyyə, bir-birinə bağlılıq, aşıqlıq... Baxmayaraq ki, mən adi cütlük kimi yaşadığımızı düşünürdüm, ancaq indi görürəm ki, bu heç də elə deyildi. Hadisənin, baş verənlərin içində olanda adam bunu qətiyyənlə görmür!

Paviç həm mənə, həm də ictimaiyyət arasında bildirib ki, sevgi nə qədər çox dəyişirsə, məhəbbət də yaşayır. Eyni zamanda bu, sevgiyə yiyələnməyin ən ağır formasıdır.

Həyatı kənarlaşdırmaq və onu yenidən qurmaq xeyli hünər tələb edir. İndi mən bir daha həmin yerdəyəm. Sonda və başlanğıcda. Xatırlayıram ki, biz Dorkoldakı mənzilə köçəndə bircə dənə yazı masamız da yox idi! Daha doğrusu, bizim köhnə dəbli, təkərli kompüter stolumuz vardı... Baxmayaraq ki, 1992-ci ildə kompüterlərdən hələ yetərinə istifadə olunmurdu. Yəqin ki, bu, televiziya altlığı idi. Hər halda, bizim iki çap makinamız vardı: biri elektrikle işləyirdi, o biri isə çiqqıltılı əl makinası idi ki, hər dəfə lentini dəyişəndə adamın barmaqları bulaşırdı (ah, əzizim, mən bunu yazarkən, dinozavr kimi səsləndiyimin fərqi deyəm!). O vaxt 62 yaşında olan dünya şöhrətli Paviçin yazı masası yox idi! Onun bütün əşyaları əvvəlki evində qalmışdı. Məncə, o heç öz əşyalarına, mülkiyyətinə, xatirələrinə görə zərrəcə təəssüflənmirdi, belə qərar vermişdi ki, tamamilə yeni olan həyatın yarğanına atılsın. O vaxt elə mən də bir kitabın və nüfuzlu jurnallarda dərc olunmuş bir sıra əsərlərin odlu-alovlu müəllifi idim.

İntəhası bizim adicə yazı masamız yox idi...

Yazıçılar yazı masasını necə alır, necə əldə edirlər?

Yazı masası demək olar ki, yazıçının şəxsiyyətinin və yaradıcılığının bir parçasıdır. Yarıcanlı varlıqlar. Bu gün əksər müəlliflər iş yerləri kimi öz dizlərinin üstündən və ləptopdan istifadə edirlər, amma onda insanlar mobil, hərəkətli deyildilər, onlar sabit varlıqlar idilər. Beləliklə, biz özümüzün yeni yaradıcı evimizi yaratmaq üçün bir neçə mebel axtardıq və üç il sonra onları tapdıq. Onlar memar Kuçina tərəfindən hazırlanmışdı: kişi üçün pəliddən, qadın üçünsə ağ göyrüş ağacından düzəlmə yazı masaları. Hal-hazırda mən bu sətirləri öz yazı masamın üstündə yazıram; yaydır və dizimin üstündəki ləptop çox istidir, ona görə də qərara almışam ki, yazı masasında işləməyin klassik versiyasına qayıdım.

Bu masaların alınması, axtarışı və çətinlikləri Mirloradla mənim «Kotordan iki hekayət» adlı birgə kitabımızın mənə aid hissəsindəki «Üç masa» hekayəsində geniş təsvir edilib. Mənim hazırkı oxucularım əsla təəccüblənməməlidirlər ki, bizim Belqraddakı yazı masalarımızın Kotorla birbaşa əlaqəsi var. Bu əlaqə mövcuddur. Bu, uzun bir əhvalat və uzun bir səyahətdir.

Bizim şəxsi həyatımızla bağlı olan bir masa da var – yemək otağının şüşəli stolu. Əksər serb və əcnəbi fotoqraflar həmin stolu öz şəkillərində çoxdan əbədləşdiriblər, çünki şəkil üçün o daha münasibdir.

Bu masa özünün dəmirlə işlənmiş stulları ilə Novi Saddan olan bir qadınla bir kişinin birgə işidir. Bir dəfə dostlarımızdan biri demişdi ki, masanın rəngi, materialı və dəniz şəffaflığı Bora Bora adasına məxsusdur. O vaxtdan bəri biz arxasında ailəmiz və dostlarımızla xoş günlər, gözəl anlar yaşadığımız bu stolu «bizim Bora Bora masamız» adlandırırıq.

Kədərli, ancaq məlum bir faktı xatırlatmalıyam ki, əşyaların ömrü öz qısa həyatında onlara sahib olan və onlardan istifadə edən insanların ömür payından xeyli uzun olur. Evdar qadın kimi avadanlığımızın qayğısına qalanda, onlara ciddi-cəhdlə qulluq edəndə, silib-təmizləyəndə nədənsə həmişə çaşardım. Ərimsə deyərdi: «Çox fikir vermə... bütün bu şeylər bizdən çox yaşayacaq! Onlar sənin onlara sərf etdiyən enerjiyə dəyməzlər».

İndi bunları yazarkən, mən artıq onun iradındakı həqiqətdən xəbərdaram, xatirələrin yaratdığı gözəl, rahatlıq gətirən hərarətdən də ağaham. Mənə başqa nə qalır ki...

Mirvari boyunbağı

– Yaxşı. Bir sualım da var. Siz sevilmişiniz?

– Bəli. Yəni bunu görmədiniz? Biz bunu heç gizlətmirdik, Filip də gizlətmirdi; bizi görənlər hər bir kəsə bu, gün kimi aydın idi.

– Bəs onların sizə həsəd aparacağını necə, gözləməyirdiniz? – Neil Olson sözünü yekunlaşdırdı. – Təccüblənirəm ki, siz bura çox gec qaçmışınız. O nifrət sizi təngə gətirib. Bu asan deyildi. Birincisi, sizin özünüzdən üçün. Onlar Filipə də bilmədiklərinin qisasını sizdən aldılar... Kiməsə unutmayaacağı nəşə böyük bir yaxşılıq edirsən və o da öz qisasını nə cürsə alır, çünki ən kəskin intiqam həmişə yaxşılığı edən adama yönəlir. Ancaq bu elə də vacib deyil. Sizin hazırkı mövqeyiniz pis olmaqdan uzaqdır. Sadəcə olaraq, siz hələ bundan xəbərdar deyilsiniz. Vaxtilə musiqinin verdiyi kimi, qabaqlar etdiklərinə görə səni cəzalandıracaq heç kəs yoxdur. Bu belədir. Bildiyin kimi, Bazeldə sənin sərgini gördüm. Möhtəşəm sərgi idi. Heç kəs yaxşı rəssamın geriyə, evinə qayıtmağını istəmir.

– Axı nə üçün?

– Sizdən necə istifadə edəcəklərini hələ bilmirlər. Sonrasına qalanda, onlar özlərinin sahib olduqlarına başqalarının yiyələnməsini üstün tuturlar. Və onlardan yaxşıca istifadə edirlər. Ona görə də sizin mövqeyiniz fikirləşdiyiniz qədər də pis deyil.

(Milorad Paviçin «Süni xal» romanından)

Siz sevilmissiniz?!

Bəli, sevilmişəm. Təsəvvürəgəlməz ölçüdə, məxsusi bir məhəbbətlə sevilmişəm. Təsəvvürəgəlməz dərəcədə, çünki hər bir böyük eşq ağrı-acılar baxımından birincidir, belə demək olar ki, qəddarcasına eqoist və dramatikdir.

Mən sevmişəm?!

Bəli, sevmişəm. Qadına xas olan ürkək məhəbbətlə sevmişəm. Yəni itaətkarlıqla, qayğıkeşliklə, yüksək həssaslıqla, sadələvhlüklə, iltifatla, bəzən də qısqançlıq, əsəbilik və çılğınlıqla sevmişəm.

Biz bir-birimizi məmnun bir məhəbbətlə sevirdik, sanki bir-birimiz üçün ən qiymətli hədiyyə kimiydik.

Ərimdən aldığım ilk hədiyyə qırmızı çubuqdan düzəldilmiş balaca qadın qəlyanı oldu! Paviç qəlyan hərisi olduğundan ilk hədiyyəsinin ismarıcı aydın idi: “İstəyirəm tamam mənimki olasan; istəyirəm ikinci özüm, o biri yarım olasan”. Görünür, hədiyyə ilə bunu demək istəyirdi. Təsadüf idi, ya təsadüf deyildi – mənim ərimə ilk hədiyyəm bal rəngli keramik tütünqabı oldu! Mənim hədiyyəm deyirdi: “İstəyirəm tək mənim olasan, özü də mənim şəxsi qutumda kilidlənmiş halda”. Bizim iki dekadalıq əlaqəmiz müddətində dava bir şeyin üstündə idi: hər birimiz öz sevgimizin daha üstün olduğunu sübuta yetirməyə

çalışırdıq. Hamısı da yaradıcılıq çərçivəsində edilirdi. Çünki iki sənətkar romantik münasibətə girəndə emosional bir xaosun yaranması təbiidir.

Sevginin izhar olunmasında sevgi özü acgözdür. Bu, ziddiyyətli, paradoksal səslənir, amma belədir. Sənətkar seviləndə acgöz olur. Ona görə də o daim yaradır və yaratdığını insanların qarşısına çıxarır – çünki emosiya özünə qarşı diqqət tələb edəndir. O az qala var səsiylə bağırır: “Mənə baxın və məni sevin, mənim dünyadakı bütün sevgilərə ehtiyacım var!”

Ona görə də, demək olar ki, sənətkar və məhəbbət terminləri bu mənada sinonimdir.

Mən romantik hədiyyələri xatırlamağı sevirəm. Onların arasında (Milad bayramı hədiyyələri istisna olmaqla), hər cürəsinə rast gəlmək mümkün idi: ucuz, bahalı, ciddi, məzəli, mənasız, mənalı, balaca, böyük... baxmayaraq ki, onların heç biri boş yerə, düşünülmədən verilmirdi, bununla belə, etiraf edim ki, aldığım hədiyyələr verdiyim hədiyyələrdən daha gözəl, daha bədii idi. Nə deyə bilərəm: qadınlar üçün bazarlıq etmək həmişə asandır.

Əgər Paviç mənə kaleydoskop gətirsəydi, mən də əvəzində qum saati hədiyyə edərdim, ancaq eləsinə ki, içində qum əvəzinə yavaş-yavaş axan rəngbərəng qarışıqlar olsun. O, mənə mirvari boyunbağı alanda, mən ona kişi köynəyinin yuxarı düyməsinə bərkidilən

dekorativ düymə alardım. Dünyanın hər yerindən mən onunçün səhifələri boş olan (xətsiz və damasız) gözəl tərtibatlı qeyd dəftərçələri alırdım. Ola bilsin ki, bu, yazıçıya verilən ən məhrəmanə hədiyyə idi.

Özümün ən çox sevdiyim hədiyyə dörd cərgə mirvari boyunbağı idi. Mənim qırx yaşı tamam olan gün Paviç onu mənə hədiyyə etdi. Gecə yarısı. Tünd göy rəngli məxmər qutuda. Onu boynuma taxmağı sevirdim. Mən bu təbii cismin Ay işığı sərinliyinin təmasından ləzzət alır, sanki özümü okeanların mistik dərinliyinə qərq olmuş kimi hiss edirdim. Hətta görməsəm belə, o süd kimi ağ parıltını duyurdum. Baxmayaraq ki, boyunbağı çox cazibədar, mən onu uğur gətirən bir ovsun, bir talisman kimi özümlə hər səfərə götürürəm. Mirvari boyunbağı dəniz kənarında mənim gizli səyahət yoldaşıdır. Hətta onu özümlə çimərliyə də aparıram; gecə vaxtı, tutqun örtüyün altında onu dənizə gətirir və mirvarilərimi dəniz suyunda çimizdirirəm. Bununla da mən ritual olaraq onları öz ilkin yuvalarına qaytarıram; onların enerjilərini təzələyirəm.

Bu bir faktdır ki, biz hamımız az, ya çox dərəcədə duzlu sudan yaradılmışıq. Ola bilsin, elə buna görə də mən mirvari boyunbağıma özümün ən ilkin hədiyyəm kimi baxıram.

Paris öpüşü

– Zəhmət olmasa, məndən heç nə soruşma. Xüsusilə də rəssamlıq haqqında. Tanış olduğumuz vaxt sən mənimçün (həm də təkcə mənimçün yox) incəsənətdə bir Allah idin. Sən hətta rəssamlıqdan kənar şeylər barədə düşüncə də bilmirsən. Mənimkisə daha kifayətdir. Mən hətta özümü anadangəlmə rəssam kimi də hiss etmirəm. Sən şəkil çəkmək üçün yaşayırsan, mən isə yaşayışımı təmin etmək üçün şəkil çəkirəm. Sənin həyatın həyat deyil, sənin həyatın – şəkil çəkməkdir. Sənin səksən yaşın var, xəstəsən və biz ömrümüzün sonunacan birgə xoşbəxt yaşamaq imkanını əldən vermişik. Biz bunu edə bilərdik, mən sənə vaxtında dedim, amma sən başa düşmədin. İndi isə gecdir. Mən səninlə eyni otaqda şəkil çəkə bilmirəm. Bizim düşüncələrimiz eyni otaqda üst-üstə düşür və bir-birinə qarışıq. Hər halda, mən yaşamaq istəyirəm, şəkil çəkmək yox. Bilirəm ki, məşhur rəssamın arvadı kimi tanınmasaydım, məni sənin adına bağlamasaydılar, rəssam kimi uğur qazana bilərdim. Mən belə bir nəticəyə gəlmişəm: səninçün yaxşı olan mənimçün pisdirdir. Mən həmişə əksinə etməliyəm, yoxsa məhv olaram.

(Milorad Paviçin «Süni xal» romanından)

«Paris öpüşü» romanım bu cümlə ilə bitir: “Mən inanılmaz dərəcədə xoşbəxt adamam, çünki sevməkdən qorxmurdum”.

İndi cümləni təklikdə oxuyanda, ilk öncə mənə dəbdəbəli göründü, sonra isə bunun həqiqət olduğunu dərk etdim. Həyatdakı bütün sevinc və əziyyətlər kimisə, nəyisə (sevdiyini şəxs, uşaq, qohum, heyvan, Tanrı, vətən, səyahət, iş, kitab, əşya, hətta təpə, mənzərə, gül-çiçək...) açıq-aşkar sevmək arzusundan yaranıb.

Paviç də, mən də Parisi hərarətlə sevirdik. Hər şeydən öncə şəhərin atmosferini və memarlığını. Belqradla müqayisədə Paris mənim üçün sevgili kimi idi. Alternativ bir ehtiras. Mənim daimi fərdiliyim möhtəşəm bir şeyin əbədi, yetişkən həsrətini hazırladı.

Ara-sıra Parisdə yaşadığımızdan biz onun hər nöqtəsinə bələd idik. Hər hansı bir turistin çılgın bir aşiq kimi ilk baxışdan şəhərə vurulmaq imkanı var. Digər tərəfdən, hər hansı şəhərin sakinləri yaşadıkları yerə özlərinin sevgi və nifrətlərindən tam agah olurlar. Bizim ikimizin də Parisə hədsiz sevgimiz zaman-zaman kükrəyirdi.

Mən Parisdə keçən bir neçə Milad anlarını xatırlayıram. Biz Vosges meydanındayıq, mülayim yağış çiskinləyir, meydanı əhatə edən tağların altında rumun artistlərindən ibarət truppə tanqo rəqsini ifa edir. Onların əynində qara rəngdə zolaqlı dar kostyum, ayaqlarında qamaşlı (tuflinin üstündən geyilən altsiz corab) ağ ayaqqabılar var. Sanki onlar meydanın

səhnəsinə başqa, fərqli bir zamandan qopub düşmüşdülər. Çaldıqları musiqinin səsi pasajdan keçib, getdikcə güclənirdi. Həmin vaxt Milorada cılğın məhəbbətim vardı, onu dəlicəsinə sevirdim və düşünürəm ki, bu sevgi heç vaxt tükənməyəcək; heç ölüm də bizə toxuna bilməz.

Biz dar, dolanbac küçələri olan Maralis rayonunda gəzirdik. İlk toranlıq Parisin yerə yaxın görünən səmasını bürüməkdəydi. Önümüzə balaca bir park çıxdı, bir neçə skamyası və bir lövhəsi olan kiçik bağ. Mahnı oxuyan bir bağ. Ekoloji layihəyə görə burda ağaclar elə əkilmişdi ki, müəyyən quşlar ora meyil salsınlar. Alatoranlıqda onlar yatmağa hazırlaşarkən hər bir quş öz sevimli ağacına qonur və sanki xorla mahnı oxuyurlar. Mən skamyada uzanıb başımı ərimin dizinə qoyuram, gözlərimi yumuram və təsəvvür edirəm ki, cansız sevginin cövhəriyəm. Dua oxuyurmuş kimi sakitcə təkrar edirdim ki, daha heç kəs məni incidə bilməz.

Yelisey düzündə nahar elədik. Mən hara gəldiyimi bilirdim. Çətin ki, başqa bir yerdə olmaq istərdim. Bulvarın işıqları, yoldan ötənlərin pıçılısı, maşınların sədası. Bütün bu səslər bir ahəngdə birləşir, sonra beynimdə yavaş-yavaş əriyirdi. Başımı yuxarı qaldırdım, ağacdən ilk payız yarpağının qopduğunu gördüm.

Budur, yarpaq yavaş-yavaş aşağı enir, zəif cazibə ilə torpağın üstünə uçur. Mən onun xəfif xışıltısını eşidirəm; yarpaq gəlib düz mənim nimçəmə düşür və bu, məni son dərəcə xoşbəxt edir.

Körpü boyunca qaçıb canını qurtar

«Bacardığın kimi xoşbəxt ol».
(Milorad Paviçin «İkinci bədən» romanından)

Zamanın bütün yaraları sağaltması fikrinin doğru olmadığını mən getdikcə daha çox inanıram. Vaxt nə qədər çox keçirsə, mənim içimdəki heç cür səngimək bilməyən sevgi ağırları da bir o qədər bərk sızıldayır. İş-güc, yaxud yazı-pozuyla, səyahət və gəzintilərlə, müxtəlif əyləncələrlə, dava-dərmanla, şokolad, ya siqaretlə – heç nə ilə onun bir yarıqantək böyüyən içini doldura bilmirəm. Çalışıram ki, xatirələrin qarşısını alım, ancaq yaddaş şeytanları bütün söylərimi asanlıqla puça çıxarırlar.

Bu yaxınlarda yadıma düşdü ki, Paviçlə mən Yeni il ərəfəsində həmişə necə qaçıb yaxamızı qurtarardıq. Səyahət etməyin ən pis vaxtı tətillər, məzuniyyətlər, ezamiyyətlər və Milad ərəfəsi, Yeni il ərəfəsi olduğuna görə, biz bayramqabağı yaranan sıxlıq və təzyiqlə, həmçinin bayramdan sonrakı çaşqınlığa üstün gəlmək üçün mümkün yollar arayardıq. İlin sonlarına yaxın biz Novi Beoqradda¹ gözəl bir mehmanxanada otaq

¹ Adının mənası “yeni Belqrad” olan paytaxt Belqradın 17 bələdiyyəsindən biri. Dorkol rayonunun daxil olduğu Stari grad (“Köhnə şəhər”) bələdiyyəsindən Sava çayı istiqamətində yerləşir (red.).

sifariş edərdik. Yeni il ərəfəsindən iki gün əvvəl və iki gün sonrakı müddətə. Qısamüddətli “səyahət” üçün şeylərimizi qablaşdırıb, köhnə şəhərdən yeni şəhərə apararı körpünü keçər və sakit bir həyat yaşayardıq...

Bu saxta Yeni il səyahəti üçün şərt o idi ki, bütün müddətdə biz bir dəfə də olsun Dorkoldakı mənzilimizə qaçmayaq, hətta körpünü keçməyə belə cəhd göstərmirdik. Maneə kimi çay – qaçıb canımızı qurtarmaq üçün bizdən ötrü psixoloji aldatma vasitəsi idi.

Həç bir səyahət çətinliyi olmadığına görə, biz dincələ-dincələ birbaşa kefin, ləzzətin dibinə baş vurardıq. Hovuzda üzmək, restoranda Yeni il qabağı nahar etmək, əla döşənmiş otaqda şam eləyə-eləyə özəl bir Yeni il axşamı keçirmək, dördüncü mərtəbədəki otağımızın pəncərəsindən möhtəşəm atəşfəşanlığı seyr etmək, mehmanxananın işıq saçarı bəzəkli günbəzi altında yanvarın 1-də dostlarımızı bir dilim torta qonaq etmək nəyə desən dəyərdi!

Mən mağazalara baş çəkməli olmurduam, qiymətləri insafsızcasına bahalaşdırılmış axşam yeməklərindən cana yığıldığımız səyahətlər yox idi. Nəhayət, biz tam dincəlmiş olur, həm də asudə vaxtımızda öz şəhərimizdəcə bir-birimizdən zövq ala bilirdik!

Yeni il ərəfəsini biz düz iki dəfə bu cür keçirdik. Bunlar keçirdiyimiz bayramların həm ən yaxşıları,

həm də maliyyə cəhətdən ən sərfəlisi oldu. Belə demək olar ki, biz iki dəfə Yeni ildə bal ayı yaşadığımız. Həqiqətən də həmin günlər xalis bal ayına bənzəyirdi: şən atmosfer, gözəl mehmanxana, məxsusi bəzədilmiş otaqlar, böyük bir pudinqə oxşayan ər-arvad çarpayısı, yuxusuz şirin gecələr, qəşəng hədiyyələr, dəblə seçilmiş paltarlar, yataqda səhər yeməyi, yastıqdakı pıçıltılar, xüsusi olaraq belə hallar üçün aldığım və evdən Branko körpüsünün yanındakı mehmanxanaya gətirdiyim xoş ətirli minerallarla doldurulmuş böyük vanna.

Onda bizə nə qədər dostlarımız və qohumlarımız baş çəkərdilər! Hamısı da bayram həyəcanının zehni yükündən qurtulmaq üçün özlərinin həddən artıq bol çeşidli bayram süfrələrindən baş götürüb nəsə fərqli bir yerə – mehmanxanaya qaçmaq istəyirdilər. Biz onları öz oyunumuzla, yarımqıq səyahətimizlə yoluxdurmuşduq. Onlar evdə olmadıqlarına, ya da səyahətə çıxmadıqlarına görə doyunca dincələrək, bir parça tortla qəhvə içməkdən zövq alardılar, baxmayaraq ki, öz evlərində yeməyə ən azından iki tikə tortları yox deyildi. Amma bu bir dilim tort onlara daha şirin, daha ləzzətli görünərdi, çünki burda azadlıq vardı, burda tam sərbəstlik vardı.

Ümumiyyətlə desək, mehmanxanalar yazıçı cütlüyü kimi bizim həyatımızda çox vacib rol oynayır.

Biz xeyli səyahət etmişik və mən qaldığımız o mehmanxanaların hər birini baş çəkdiyimiz görməli yerlər və şəhərlər qədər sevirəm. Məndən ötrü mehmanxana otaqları qonaq evi kimi deyil, onlar mənim ikinci evimdir. Onlarda mən günün gərgin əməyindən dincəlirəm və evdəkindən daha çox yazıram. Ən azından, qısa bir müddətə özümü qulluqçuları, bağı, malikanəsi olan tam qayğısız bir zadəgan kimi hiss edirəm. Həmin otaqların pəncərələrindən seyr etdiyim müxtəlif mənzərələr mənim dünyaya baxışımı dəyişdi; onu canlandırırdı, cilaladı, daha geniş və daha ötkəm etdi. Mən bizim birgə səyahətlərimizə çox borcluyam; bu səfərlərə minnətdaram ki, onlar mənim zəhnimi genişləndirib, dünyagörüşümü formalaşdırıb.

İndi həyatımın ikinci hissəsi başlayır. Onun necə formalaşdığını narahatlıqla, qorxu-əndişə içində müşahidə edirəm. Mənim həyatım təməlindən silkələnərək çox dumanlı və xaotik olub; hətta bəzən mənə elə gəlir ki, yaşamaq əvəzinə mən səhnədə oynayıram. Hərdənbir bu həyat bir rahibə həyatına oxşayır. Hər halda, mən daha bütöv deyiləm, tam deyiləm – mən o biri yarımdan ötrü, öz sevgilimdən ötrü darıxıram. Ancaq xoşbəxt olmağa bacardığım qədər çalışacağam!

Yasmina Mixayloviç

və

Milorad Paviç

**İKİ ƏHVALATDA
MƏHƏBBƏT HEKAYƏTİ**

BİRİNCİ FƏSİL
yaxud
QADININ HEKAYƏTİ

Virtual irs

Silviya Monrosa

Laza Kostić¹ öz əbədi məhəbbətinin girovu kimi Lenka Dunderskayaya Venesiya kilsəsini (Santa Maria Della Salute) ərməğan etdi. Baxmayaraq ki, o bunu şeiriyyət vasitəsilə, necə deyərlər, virtual olaraq etmişdi, amma həтта müəliə səviyyəsinin xeyli aşağı düşdüyü hazırkı əsrdə belə hər bir serb tələbəsi Lenka, Laza və kilsədən ibarət bu məhəbbət üçbucağından xəbərdardır. Lenka Dunderskaya – heç bir vergi ödəmədən irsi olaraq dünyanın ən məşhur bir binasına sahib olan nadir serb qadınlarından biridir. Buna görə mən ona həsəd aparıram.

Düşündüm ki, əgər Lenka mənəvi irs alıbsa, mən də bacararam.

Amma Lenka vəsiyyətlə ona keçən mirası öz ölümündən sonra alıb. Mən buna bənzər bir şeyi, təvazökarlıqdan kənara çıxmamaq şərtilə, sağlığımda əldə etməyə qərar verdim.

¹Serb şairi, sevgilisi Lenka Dunderskayanın faciəli ölümündən sonra serb ədəbiyyatında ən gözəl məhəbbət poemalarından birini yazmış böyük romantiklərdən sonuncusu (red.).

O, XIX əsrdə – sahibkarlığın fərqli bir formada olduğu dövrdə yaşayıb, mənim yaşadığım əsr isə artıq iyirmi birinci yüzillikdir...

Beləliklə, mən düşünməyə başladım: mənim yazıçı ərim uzun illər boyu arzusunda olub ki, günlərin bir günü hansısa bir “alıcı” müraciət etsin (sifarişçinin hər hansı peşə sahibinə, tutaq ki, dülgərə, misgərə, yaxud bənnaya müraciət etdiyi kimi) və ona bir əsər sifariş versin.

Əgər sən dülgərə qapı düzəltməyi tapşıra bilərsənsə, niyə mən yazıçıya hekayə yazdırıb bilmərəm?! Yaxud sən bənnaya ev sifariş edə bilərsənsə, nə üçün mən, tələbatıma uyğun olaraq, nasirə bir povest, hekayə, şeir, ya pyes yaratmasını tapşıra bilməyim...

Əvvəlcə ərim tərəfindən edilmiş və mənim fikrimcə, son dərəcə mənasız oxşarlıqlardan qorxdum. Amma illər ötdükcə yaxşı müklərin qiyməti qalxdı, Serbiyada qıtlıq o qədər artdı ki, mən “yazıçı – sənətkardır” ideyasının səmimi opponetindən sifarişçi tərəfə çevrildim.

Mənim qərarıma iki amil təsir etdi. Birincisi, mən öz “Şəxsi kolleksiya” kitabımı çap etdirdim və bunun müqabilində məbləğ kiçik də olsa, hər halda qonorar aldım. İkincisi, mən həmişə Sava çayının Belqrad yamacı və Karadordeva küçəsi ilə özüm arasında

qeyri-rasional uyğunluq hiss edirdim. Ona görə də fikirləşdim ki, nə üçün mən bu ikisini birləşdirməyim: kitabımın nəşrindən əldə etdiyim pulla mən hekayə almağı bacarır və mənə ruhi rahatlıq gətirən qonşuluqda məskən salmaq arzumu həyata keçirə bilərəm. Əlbəttə, son məqsəd əbədi virtual irsə sahib olmaq idi.

Bu ideyanı ərimə bildirdim.

– Bilirsənmi, əzizim, mən sənə baş qəhrəmanı özüm olacağım bir hekayə sifariş edəcəm. Bütün oxuculara, hal-hazırkı və gələcək bütün ədəbiyyat tarixçilərinə tamamilə aydın olmalıdır ki, sənın yaradacağıın o qəhrəman – mənəm. Əgər hekayə xoşuma gəlsə, mən onun haqqını ödəyəcəm. Müddət qoymuram, bunu da mənım həyat yoldaşı olaraq səxavətim kimi qəbul et. Bir şərtim də var: hekayədə qəhrəmanın yaşayacağı evi mən özüm seçəcəm. Qalan hər şeydə sən bir sənətkar kimi tam azad və sərbəstsən...

Mən bilirdim ki, Milorad razılaşacaq.

Razılaşdı və daha heç bir əlavə sövdələşmə aparmadı.

Oyun çox böyük, məbləğ çox kiçik, nəticə isə çox dumanlı və təsəvvüredilməz idi.

Yazını başlamazdan qabaq görülməsi qalan yeganə iş – mənım virtual olaraq köçməli olduğum evi tap-

maqdan ötrü qonşuluqdakı yerləri birlikdə gəzib görməyimiz idi.

Dediyim kimi, Sava çayının yamacı mənimçün həmişə izahedilməz cazibə qüvvəsinə malik olub. İstər ayaqla olsun, istər maşınla – bu əraziyə qədəm basan kimi, mən özümü sanki isti suların ağuşuna alınmış kimi çox rahat, sakit, yüngül, çəkisiz hiss edirdim. O, Qavrıla Prinsipa küçəsinin təxminən ortalarına yaxın yerdən başlayır və Pariskadan üzüaşağı yolun yarısında tədricən bitir. Karadordeva küçəsində qəribə bir məkandır... Orasını da deyim ki, bura Belqradın ən natəmiz hissəsidir. Ovulub tökülmüş binaların qabaq tərəfi, çürüyən damlar, qonşu ərazilərin müharibədən sonrakı qarışıq urbanizasiyası, yük maşınlarının boğanaq tüstüsü, toz-duman, səs-küy, gərəksiz mallarla dolu mağazalar, çirkli avtomobillər, təkər satılan dükanlar. Əslində, Belqradın yaxınlığındakı bu yer nə vaxtsa çayı, tərsanələri, gözəl evləri, qəşəng binaları, teatr və meydanlarıyla tanınan bir hissə olub. Şəhər əhlinin kübar təbəqəsi də məhz burda yaşayıb. Vaxtilə serblər nəcib, mədəni, nəzakətli, zövqlü, zamanla ayaqlaşan insanlar idilər... İndi mən bilmirəm, daha heç nəyə də inanmıram, ümid yalnız gələcəyə qalıb. Hələlikse olanımız, yəni acı gerçəklik yalnız budur.

Ancaq Lenka Dunderskayanın virtual irsi məni hələ də narahat edirdi. Siz təbii ki, Sava çayının

yatağındakı heç bir binanı Santa Maria Della Salute ilə – orta əsrlərin xaçşəkilli Venesiya kilsəsi ilə müqayisə edə bilməzsınız; üstəlik, nə də mən Lenka Dunderskaya kimi varlı ailədən çıxmamışam, baxmayaraq ki, hər ikimiz indi oxşar tərzdə fəaliyyətə başlamışdıq.

II Dünya savaşıdan sonra Lenkanın ailəsi varidatından məhrum edildi, lap Karadordeva küçəsindəki binaların fasadları kimi soyuldu. Lenkaya təməli çox da möhkəm olmayan, lakin uzun müddətə kilsə vəd edildi – Venesiya kilsəsi. Həm həyatda, həm də şeirdə. Nə üçün mən daha çox istəməliyəm? Lenkanın mənəviyyəti bəlli idi. Həqiqi malikanəyə yalnız nəcabətlə, saf mənəviyyətlə sahib olmaq mümkündür.

Beləliklə, biz ərimlə Karadordeva küçəsində mənim ədəbi malikanəmi tapmaq üçün gəzib dolaşırdıq. Mən qərribə binalara, həyətlərdəki gözdənirəq künc-bucağa, əvvəlki dəbdəbənin miskin qalıqlarına, enli pilləkənlərə baxır və bu yerlərin enerjisindən ləzzət alırdım. Biz burda hər cür adamlara, cəmiyyətin yarım-xaraba evlərə sığınmış cır-cındır içində olan tör-töküntülərinə, öz “mallarını” çardaqlarda gizlədən “biznesmenlərə”, dövrəni keçmiş yaşlı burjua xanımlarına, bizim hansısa müfəttiş olduğumuzu düşünüb inamsızlıqla heç bir kəsə inanmayan icarədarlara rast gəlirdik. Biz buralara gah gündüzlər,

gah gecələr, ən çox da həftəsonları səs-küy nisbətən kəsilən vaxtlarda baş çəkirdik, icarədarların adlarını öyrənirdik, xarab olmuş elektrik lampalarının sayı yananlardan çox olan qaranlıq dəhlizlərdə öpüşürdük, daş lövhə vurulmuş binaların tarixinə diqqət yetirirdik. Gerblərin əksərinin təbəqəsi oyulub tökülmüşdü, pəncərələrin şüşəsi his-pas içində idi.

Bizim bu ədəbi axtarışımız bizə o binaların və onların içindəki mənzillərin həqiqi, səlahiyyətli sahiblərindən daha çox sevinc, daha böyük həvəs verirdi.

Ədəbi gəzintidən geri qayıdanda biz oturub qəzetləri vərəqləyir, tikinti planlarına, boş həyət yerlərinin sxeminə baxır, yaxud konkret dərsləklərdən binaların tarixini tapıb oxuyurduq. Gecələr köhnə pilləkənlər, Zeleni Venaka istiqamətindəki maili küçələr, xaraba, uçuq binaların qopub tökülmüş suvağı, tanış olmayan interyerlər, öz cəzbedici istiliyi ilə işıqlı pəncərələr yuxuma girirdi.

Biz Sava çayının əsl seyrçilərinə çevrilmişdik.

Başa düşəndə ki, bu evlərdən hansısa mənimki ola bilər, hekayə və əmlak əldə etmək həyəcanı özünün ən yüksək nöqtəsinə çatırdı.

Necə seçməli?!

Qərar hadisələrin ölçüsündən asılı idi; mənimki ağılımda saxlayacağım və idarə edə biləcəyim olacaqdı.

Məhz elə həyatdakı kimi. O, Kralyevika Marka küçəsindəki 1 saylı ev olasıydı – Sava limanından küləyin qabağını kəsmək üçün sığınacaq rolunu oynamış Zeleni Venakaya qalxan Kralyevika Markanın lap başlanğıcında, Luka Çeloviçin evi kimi tanınan binada. Kitabda yazılmışdı ki, o, 1903-cü ildə mühəndis Milos Savçisin layihəsinə əsasən, barokko elementləri ilə yeni renessans üslubunda inşa olunub. Girişin yuxarı hissəsində L. Ç. T. hərfləri ilə əhatə olunmuş gerb və “Belqrad Universitetinə bağışlanmışdır” sözləri yazılmış lövhə var. Binanın sahibi məşhur Belqrad taciri Luka Çeloviçin (1854–1929) qonşuluqda, bir zamanlar «Kiçik bazar» kimi tanınan meydanın yaxınlığındakı gözəl bir tikilidə Belqrad Kooperativinin uzun müddətli prezidenti kimi baş ofisi də vardı¹.

Beləliklə, ev Belqrad Universitetinə bağışlanmış, amma Universitet ondan istifadə etməmişdi, çünki sosializm quruluşu, miraslar da daxil olmaqla, mülkiyyəti virtuallaşdırmış, yeni qanun və hökumət mülk və obyektlərin statusunu müəyyənləşdirməmişdi. Binanın lövhəsi, yəqin ki, qanuni olaraq sonadək həll edilməmiş qalacaqdı, buna görə də, əgər ərimin müəlliflik hüququnun varisləri onun ölümündən

¹ Milorad Paviç. “Paqoda formalı ağ Tunis qəfəsi”. Qorxulu məhəbbət hekayələri kolleksiyasından, Plato, Belqrad, 2001.

sonra mənim hekayəyə olan haqqımı danmasalar, o, mənimki ola bilər.

Mənim binaya sahibliyimin dəlil-sübutu artıq hekayədədir. Buna görə də, ümid edirəm ki, ən azı ədəbiyyat tarixçiləri bu hüququ təsdiqləyən sənədimi kənarlaşdırma bilməzlər. Yəqin ki, mənim yazıldığım kitabın torpaq qeydiyyatı şöbəsində üstünlüyü var.

Kralyevika Marka küçəsində biz evi qəti olaraq seçdikdən və ərim sifariş verdiyim hekayəni yazmağa başlayandan sonra məni bir dilemma narahat etməyə başladı. Əgər hekayə xoşuma gəlsə, ona nə qədər pul verməliyəm? Bizim aramızda heç bir yazılı razılaşma (bizim əvvəlki nikah sənədindən başqa) yox idi, eyni zamanda, bu həm ədəbi, həm də virtual materialdan ibarət ikiqat alqı-satqı sazişi idi. Kvadratmetrlər obrazların sayı ilə qarışmışdı. Sənətkar dəyərlərindən bəhs etməyə dəyməzdi. Birdən pulu qədərindən çox ödəyərəm, yaxud birdən onu lazımınca dəyərləndirmərəm?

Mənim bu vurnuxmalarına, tərəddüdlərimə etibar etdiyim bir dostum tərəfindən nöqtə qoyuldu.

– Sənin evin təxminən neçə kvadratmetrdir?

Mən ölçüləri ona dedim.

– Bəs sənin kitabına nə qədər pul ödənilib və o məbləğdən sən nə qədərini kənara qoymusan ki, hekayəni alasan? Bəlkə sən ödəniş üçün bütün qonorarı

sərf etməyə hazırlaşmısan!? Amma sözümə inan, mən özüm də yazıçı olduğuma görə, yaxşı bilirəm ki, kişi və qadın yazısı digər işlər kimi pul baxımından da eyni cür, bərabər şəkildə qiymətləndirilmir. Buna görə də sənətkar səxavətini artıqlamasıyla göstərmə!

Xəcalət içində mən ona özümün 257 səhifəlik (kompüter ölçüsüylə 854 KB) «Şəxsi kolleksiya» kitabından aldığı qonorarın miqdarını söylədim. Doğrudan da, kişi və qadın yazarların kişi, yaxud qadın nəşriyyatçılara eyni məbləğ ekvivalenti yoxdur.

Mən son qiymətimi, yəni nə qədər pul ödəməyə hazır olduğumu da dostuma bildirdim.

– Sən bilirsənmi ki, indi bizdə həm kvadrat ölçüsünə, həm də pula görə ayrıca məbləğ var. Mən səni yalnız təbrik edə bilərəm. Sən Belqradın işgüzar bölgəsində hər kvadratmetr üçün mümkün olan ən ucuz qiymətə alınmış bir evin sahibəsi olacaqsan. Özü də ödənişi hazırkı bazar qiymətləri ilə yox, qabaqkı sosialist dövrünün qiymətinə əsasən ödəyəcəksən. Qəti narahat olma, əksinə, buna öz qələbən, uğurlu bir iş kimi bax. Sənə qalan mirasdan ləzzət al!

Fikirləşdim ki, virtual miras üçün bu, böyük zəhmət, ağır əziyyətdir; Lenka Dunderskaya bütün Santa Maria Della Salute kilsəsini havayı əldə etmişdi. Bu dünyada bəyəm pulsuz nəsə varmı? Əgər şeirin

dəyəri əlçatmaz məhəbbətlə ödənilməsəydi, nəticə etibarilə qadının həyatı bahasına ödənilərdi!

Bu aralarda ərim mənim sifarişimi yerinə yetirmək üçün böyük səy göstərir, ciddi-cəhdlə çalışırdı. O dayanmadan, ara vermədən yazırdı. Yazarkən uzaq, yad, toxunulmaz bir adama çevrilirdi. Belə hallarda mən həmişəki kimi özümü atılmış hiss edirdim. İndi o, mənim üçün, mənim haqqımda yazırdı, buna baxmayaraq, məndən uzaq idi. Sonsuz bir uzaqlıqda. Hətta bu ədəbi bağla da mən onu əldə etməyi bacarmadım... Lənətə gəlsin insanların bu mülkiyyət hərisliyini, lənətə gəlsin mülkiyyətçilik. Bizi elə göylərdən qovan da bu oldu.

Gözəl bir bahar günü (bu, sadəcə olaraq sözgəlişi deyilmir, həqiqətən də gözəl gün idi) ərim təntənəli şəkildə elan etdi:

– Mən sifarişini bitirdim. Hekayə hazırdır. Sən hazır olan kimi mən malı gətirəcəm, yəni hekayəni sənə oxuyacam. Hekayənin adı «Paqoda formalı ağ Tunis qəfəsi»dir. Mən sənənin başqa bir arzunu da yerinə yetirdim...

Çoxdan, Tunisdə olduğumuz yay vaxtı Şərqlü üslubunda metal karkasdan toxunmuş qəfəs ala bilmədiyimə illər boyu nə qədər heyifslənmişdim. Mən balaca turist versiyasına sevinmədim, çünki bir neçə quş üçün nəzərdə tutulan böyük, həqiqi bir

qəfəs istəyirdim. Mənim nə quşum vardı, nə də quşun nəğməsi ilə burula-burula axan musiqili fəvvarələrim. Axı mən Belqradıda yaşayıram, burda yalnız çirkli qaranquşlar var; ictimai fəvvarələr işləmir, kranlar da adətən ya sınıq olur, ya da suyu qurumuş.

– İndi yaxşı vaxtdır, – mən Paviçə dedim. – Qoy pulu gətirim.

Mən ağ zərfin içindəki pulu artıq ehtiyatla kənara qoymuşdum. Biz dueldəki rəqiblər kimi qarşı-qarşıya gəlib üz-üzə oturduq. Onun əlində əlyazması vardı, mənim əlimdə zərf.

Paviç oxumağa başladı: *«İnsanın fikirləri otaqlar kimidir. Orada ekstravaqant zallar da mövcuddur, çardağ küncləri də; orada günəşli otaqlar da var, gün işığı düşməyən qaranlıq otaqlar da. Bəzilərinin pəncərəsindən çaya, yaxud səməyə gözəl mənzərələr açılır, bəziləri zirzəmiyə baxır. Fikirdəki sözlər isə əşyalara bənzəyir, onları yerindən tərpədir bu otaqdan o biri otağa aparmaq olar»*.

Hekayə davam edirdi, artıq xeyli oxunmuşdu, mənim ürəyimsə təşviş və çilgünlüqlə döyünürdü. Qorxu, şən əhvali-ruhiyyə, inamsızlıq, bir-birinə qarışmış, dolaşmış düşmüş hisslər. Hekayə necə açılacaq, sonluğu nə ilə başa çatacaq? Bizim şəxsi həyatımızılamı?! Hekayədəki həyatımız arasındakı sərhad varmı və əgər varsa, həmin sərhad haradadır?!

Mən yazıda necə görünürəm?! O, mənə hekayədə necə görür?! Məni sevirmi?!

Mən sevgilisindən ilk telefon zəngi gözləyən və görüşə hazır olan yeniyetmə qıza bənzəyirdim. Müqəddəs bir an.

O qiraət pərəstişdən daha artıq bir şey idi, ədəbi pərəstişdən qat-qat yuxarı bir nəsnə! Bu mənim daxilimə, iç dünyama bir səyahət idi.

Haçansa gördüyüm yuxu yadıma düşdü. Çoxdan olub, lap erkən gəncliyimdə. İndi nəhayət bu, həqiqətə çevrilib:

Mən böyük bir kilsənin ortasında, nəhəng bir günbəzin altında dayanmışdım, özüm də yuxarı baxırdım. Nazik işıq zolağından aşağı qəfildən qızıl yarpaqlar tökülməyə başladı. Mən bilirəm ki, onlar heç vaxt tükənməyəcək. Görüntünün gözəlliyindən məftun olmuş kimi, mən çalışıram ki, xoşbəxtliyimi kiminləsə paylaşım və heyranlıq içində başa düşürəm ki, məndən başqa bunu heç kəs görmür. Hamı başqa yerə, nəsə başqa şeyə baxır və mən təkəm, tamamilə tək...

* * *

M. P. oxumağa davam etdi:

"Tək yaşamağa başlayandan bəri yuxusuzluq mənə getdikcə daha çox qənim kəsilir və mən bu mərzəə qarşı

təkmilləşdirdiyim bir metodla daim və ürəkdən mübarizə aparıram. Bütün bunlar mənim yatağımda və beynimdə baş verirdi. Bütün bunlar necə də mənim interyer dekoratoru kimi məşğuliyyətimlə əlaqədar idi. Əvvəlcə ən məqsəduyğun olan evi seçirəm. Yeraltı şər qüvvələrin otaqlara qalxmasına mane olmaq üçün evləri çovdar küləşindən tikirlər. Mən belə bir evi tapan kimi hər axşam onu xəyalımda mebellə bəzəməyə, təkrar dekorasiyaya başlayıram. Kəşf etdiyim mebellə içərini doldururam. Amma mən otağı sadəcə olaraq qəşəng görünməsi üçün bəzəmirəm, yox, mən onu xüsusi bir adamdan ötrü bəzəyirəm – Y.M. üçün. Elə təkcə bu adamın ehtiyacları üçün...”

“Həyatım boyu mənə pis yaraşan neçə cür bahalı ayaq-qabı aldığımı saymaq əvəzinə yuxusuz gecələrimdə Luka Çeloviçin evini mebellə bəzəməyə və orada yaşamağa qərar verdim. Mən bildirdim ki, Y.M. mənim seçimimin açarı olan o evi xoşlayır. O, müsbət enerjili “zonalar” və digər növ ərazilər üçün dəqiq hissə malik bir qadındı. Pravoslav kilsəsi və Sava çayı arasındakı ərazini, şübhəsiz ki, özü üçün qiymətli zona sayırdı. Burada, Sava çayının yamacında qışdan payızın ətri, bahardan qışın nəfəsi duyulur və Y.M. inanırdı ki, o zonaya addımlayan kimi özünün əsl adını daşımağa başlayacaq. Həmin zonanı tərk edən kimi isə onun fərqli adı olacaq və o, başqa bir kəsə çevriləcək. Beləliklə, o zonada seçim Çeloviçin ata mülkünə düşüb.

Mən xəyalən binanın içinə girən kimi ovsun oxuyantək

Y.M.-nin adındakı on yeddi hərfdən birini on yeddi otağın hər birində pıçıldadım..."¹

Təəccübümə rəğmən hekayə bizim ayrılığımız haqqında idi!

M. P. oxumağa davam etdi:

"Y.M.-ni müşahidə etdiyim vaxtlarda hər gün onun qollarının hərəkətini, balaca əllərini, boynuna yığıdığı saçlarını necə daradığını, gözəl çiyinlərini, şux qamətini, yerişini, oturanda sinəsinin hərəkətini, arxaya çevrilmə tərzini, kresloda əyləşərkən ayaqlarını, mərimi daşıyan təyyarənin gurultusunu eşidərkən başının çox məyus hərəkətini qeyd edirdim... Mən Y.M.-nin hərəkətlərinin kiçik bir lüğətini hazırladım. Hər hərəkətə bir işarə yaradırdım, amma təkrarolunmaz rəqs addımları üçün işarələr yaratmağa çətinlik çəkirdim.

Həmişə tək rəqs etməyi xoşlayırdı; heç mənimlə də oynamırdı, tamaşasına duranda görürdün qiyamət oynayırsan, rəqs – onun etdiyi ən gözəl hərəkət idi.

Mənim lüğətim keçən əsrin başlanğıcından rus balet ekspertlərinin (məsələn, Nijinskinin) öz hesablarını qeyd etmək üçün istifadə etdikləri işarələrə oxşar işarələrdən ibarət idi. Mən o işarələri lüğətdə yerləşdirdim ki, istifadə

¹ Ola bilsin, kimlərsə etiraz edəcək ki, mən öz hekayəmdə başqa birisinin hekayəsinə hədsiz istinad edirəm. Məsələ ondadır ki, hekayə həqiqətən başqasının hekayəsidir, amma indi, hər halda, o kimindir!?

etmək asan olsun. Bu, hərəkətlər kataloqunun bir növü idi; nəşə gizli əlifbaya oxşar bir şey. Y.M. ilə mənim “sözlərsiz roman” adlandırdığımız kompüter oyunları qəhrəmanlarının üzmə, qaçma, fırlanma, tullanma hərəkətlərini istiqamətləndirmək üçün istifadə olunan klaviatura kimi. O hərəkətləri göstərmək üçün mən müxtəlif növ mebellər kəşf etdim, hər mebildə Y.M.-dən yerinə düşən bir hərəkət vardı – qapının açılması, siyirmənin çəkilməsi, yazı masasının səthinin aşağı salınması.

Beləliklə, Y.M.-nin ən azı mənim xəyalımda müəyyənləşdirilmiş müxtəlif hərəkətlərinin – tərpənişinin, fırlanmasının, qapıdan içəri girməsinin, pilləkənlə qalxmasının, dönüb getməsinin həcmi yüksək səviyyədə təmin etmək məqsədilə mən evi avadanlıqlarla bəzəməyə başladım...”

Aman Allah, mən hekayədə necə də yaxşıyam, real həyatdakından daha yaxşıyam, özümü gördüyümdən qat-qat yaxşıyam. Hələ ev, otaqların mebeli... hamısı son dərəcə gözəl!

Bizi göylərdən qovduran özünəvurgunluq mənim hisslərimə hökmranlıq edirdi. Hətta hələ adlandırılmayan hisslər... Mən qəti əmin deyildim ki, kimə vurulmuşam: hekayədəki özümə, yoxsa reallıqdakı özümə? Ərimlə, ya M.P. kimi onunla? Yazıçı kimi onunla, yoxsa hekayədəki obraz kimi onunla? Hekayənin özüyləmi? Bizimlə, bizim ətimiz-qanımızla, ya

bizim hermofrodit maddi və mənəvi varlığımızla? Mən kiməm? Biz kimik, axı?

Hələ hekayənin sonluğu! Döngələrin döngəsi. Siz bunu oxumalısınız, bu mənim reklam etdiyim şey deyil; bu o demək deyil ki, mən özümü reklam edirəm, ancaq sadəcə olaraq, bunu oxumağa dəyər!

Hekayənin oxunuşu başa çatanda mən zərfi sakitcə götürüb ərimə uzatdım və əlyazmanı onun əlindən aldım. O, zərfi açıb maraqla pulu saydı.

– Gördüyün kimi, mən razı qaldım. Sən mənim ümidlərimi doğrultdun, hətta gözlədiyimdən də bir qədər yaxşı etmişən... – mən bütün varlığım ilə titrəyə-titrəyə pıçıldadım. – Bəs indi necə olsun? Bundan sonra nə edək? Bu cür sifarişin müstəsnaılığı necə olacaq? Sən bunu ümumi mal kimi min nüsxələrlə çap etdirəcəksən, yoxsa o tək cə mənimdir?

– Mən sənə deməmişəm, ancaq hekayəni yazarkən qərara aldım ki, sənənin seçmədiyən evlər haqqında da hekayələr yazım. Sava çayının yamacı haqqında hekayələr kolleksiyası yazmaq! Əlbəttə, Tunis qəfəsi də bu kolleksiyaya daxil ediləcək. Ümid edirəm ki, sən etiraz etməzsən, – o, soyuq tərzdə bildirdi, sonra altdan-altdan qımışıb, əsl tacir kimi çənəsini zərflə qaşıya-qaşıya əlavə elədi: – Bu pulu səndən qonorar kimi alıram. Özümə nəsə bir paltar alacam, yaxşı bir gödəkçə...

İlahi! Beynimdə hər şey qarışdı. Öz sənətkar qonorarımla mən başqa bir sənət əsəri alıram, halbuki onun yaradıcısı qazandığı pulu gödəkçə almağa sərf edəcək!

Ah, yetər köhnəlmiş və öyüdverici dəyər sistemləri.

Mən hekayəni oxumaq üçün anamgilə, bacımgilə tələsirəm. Ən azından, bu gün – mənimki ola bilər.

Astanada üzümdəki ifadəni görəndə kimi anam soruşdu:

– Təzə paltar almısan?

– Yox, ana! Allah eşqinə, paltardan daha artıqdır aldığım şey!

– Xəz kürk? Yazın bu vaxtında?

– Yox, anacan, mən öz ərimdən bir hekayə almışam. Mən bu əsərin baş qəhrəmanıyam! Hələ Sava çayının yamacında bir ev də qazanmışam, – anam məni təəccüb və heyrətlə süzdü. – Yox, ana, yox! Bu, sadəcə iddiadır, narahat olma. Hər şeyi izah edəcəm. Hətta əgər ev almış olsaydım da, nə əhəmiyyəti var! – İçimdə bir itaətsizlik qığılıcımlı parladı. – Sadəcə olaraq, hekayəni eşidənə qədər gözlə, mən hekayədə elə mələhətliyəm ki! Siz həm də otağın mebelini, vanna otağını görməlisiniz... Ah, mən xoşbəxtəm!

Təbii ki, həmin gecə mən yata bilmədim. Hətta sınaqdan çıxmış serb məlhəmi Bensedin də kömək etmədi. Əlyazmasını yastığımın altına qoydum. Özümə təzə paltar, köynək, yaxud ayaqqabı alanda da mən

eyni şeyi edərdim – hamısını çarpayımın yanına düzürdüm ki, səhər gözümü açan kimi onlardan ləzzət ala bilim.

Fikirləşdim ki, sən özün hekayəni adi maddi şeylərlə müqayisə edirsən, hələ dəhşətə də gəlirsən ki, bəs ərin gödəkçə almaq istəyir. Bundan başqa, özünün ilk kitabının qonorarından tez qaçıb bir cüt ayaqqabı almısan! Gəl ikili standartlara keçməyək.

– Ancaq gözlə, gözlə, – içimdəki şeytan pəsdən pıçıldayırdı, – bəs onun nə cürsə kolleksiyada sənin hekayəni basdırmaq niyyəti necə olsun!? Nə külliyyat?! Sava çayının yamacı mənimdir, hekayə də mənimdir; hər şey, hər şey mənimkidir...

– Hə, indi bu haqda düşün, – içimdə rəzil, amma həm də obyektiv bir səs çığırdı. – O, hekayəni Sənin haqqında yazıb, Sənin və Onun haqqında sevgi hekayəsi. Və o artıq başqa hekayələr, başqa evlər, başqa qadın qəhrəmanlar haqqında düşünür...

Mən qısqanc deyiləm. Həqiqətən də deyiləm. Sadəcə olaraq, ərimin əsərlərindəki qadın qəhrəmanlara qarşı bir az qısqanc olmuşam. Onlar çox gözəl paltar geyiniblər, sirli aşıqlar, özünə inamlı şahzadələrdir. Onlar o qədərdir ki... İndi isə, qəfildən, nəhayət ki, başa düşmüşəm: ərim məni sevmir, ya da o öz hekayələrinin, romanlarının, pyeslərinin qəhrəmanlarını sevmir. O, yalnız və yalnız öz kitablarını sevir!

Kədərli bir nəticə.

– Bəs sən özün necə? – həmin rəzil səs bir az uca səslə soruşdu. – Bəyəm sən özünü sevmirsən? Elədə, sən nəyə görə hekayə sifariş edirdin? Niyə hekayənin içində ev, evdə və hekayədə isə məhz sən özün qəhrəman olmalıydın? Nə üçün virtual miras sifariş edirdin?

Bu suallar məni yorub əldən saldı, axırda fikirləşdim ki, bütün bu həqiqətlər barədə sabah düşünərəm və elə bu qərarın gətirdiyi rahatlıqla da sübh çağı, nəhayət ki, yuxuya getdim.

O biri gün «müəllifimə» dedim:

– Bilirsən, mən öz hekayəmi sənə verirəm. Sən onu hər hansı kitabında, ya külliyyatında rahatca nəşr etdirə bilərsən, sadəcə olaraq, onu bizim birgə nəşrimizin nəşriyyatında, “Dereta”da çap etdirmə. Eyni hekayəyə görə ödənişi iki dəfə, həm də sənə hekayə üçün verdiyim məbləği mənim kitabıma ödəyən bir şəxs tərəfindən almaq düz deyil. Düz deyil... Hər halda, istənilən nəşir sənə yazdığın hekayəni mənim yazdığımdan daha artıq qiymətləndirəcək, çünki hər ikimiz yaxşı bilirik ki, kişi və qadın yazarın əsəri (eynən kişi və qadın işi kimi) hətta XXI əsrdə də fərqli pul kompensasiyası ilə ödənilir. PUL məntiqi.

O, qulaq asırdı.

– Məni qanə edən yeganə şey odur ki, – axırda əlavə etdim, – qəhrəmanı mən özüm olduğum sənə

hekayən qəhrəmanı sən olduğun mənim hekayəmdən daha bahadır.

“Paqoda formalı ağ Tunis qəfəsi”nin taleyi zamanın gedişatında belə oldu:

M.P. gəzinti vaxtı gördüyümüz evlər haqqında daha bir neçə hekayə yazdı və silsiləni «Sava çayının yamacından hekayələr» adlandırdı. Onların hamısı “Plato” nəşriyyatı tərəfindən «Qorxulu məhəbbət hekayələri» kitabında nəşr olundu. Bu kitaba görə, ya da lap dəqiqi, «Sava çayının yamacından hekayələr» silsiləsi üçün ərim Andriç mükafatına layiq görüldü. Təbii ki, ona pul da verildi. Beləliklə, o vaxta qədər mənim hekayəmə üç dəfə pul ödənməmiş oldu. Birinci dəfə mənim tərəfimdən, sonra nəşir tərəfindən, üçüncü dəfə isə mükafat vasitəsilə!

Sonra M.P. Sava çayı ətrafındakı zona haqqında daha bir neçə hekayə yazıb onları bir-biri ilə əlaqələndirdi və kiçik həcmli «Yeddi ölümcül günah» romanını nəşr etdirdi. Kitab dalbadal bir neçə dəfə nəşr olundu və bir neçə dilə çevrildi. Mənim Tunis qəfəsim isə bir neçə külliyyata daxil edildi, bir neçə kitaba da sərlövhə verildi.

Qeyd etməyi unuttum ki, M.P. mənim ödədiyim qonorarla özünə çox qəşəng bir gödəkçə aldı və onu hələ də geyinir.

Bildiyimə görə, heç kəs birbaşa onun özünə sifariş verməyib; sifarişlər yalnız mənim vasitəmlə edilib.

Bu hekayənin lap əvvəlində adını çəkdiyim yaxın dostum, rəfiqəm mənə bir hekayə sifariş verib dedi:

– Bilirsən, mən sizin bu ədəbi oyununuzun miqyasını genişləndirə bilərəm. Sənətkarlar gərək eqoist olmasınlar. Mən sənənin vasitənlə bir hekayə sifariş vermək istəyirəm. İstəyirəm orda əsas qəhrəman özüm olum. Ev heç bir əhəmiyyət kəsb etmir. Nə qədər ki, mən əsərin qəhrəmanıyam... sənənin də yaxşı bildiyin kimi, qadının qonorarı cüzi olur. Mənim sizə verməyə pulum yoxdur, amma mübadilə edə bilərəm. Mən Vracarda¹ anbarımı və işlənmiş velosipedimi təklif edirəm. Doğru sözümdür, zarafat etmirəm. Yalnız bunları sizə təklif edə bilərəm. Və mənə inan ki, ədəbi uğur və ədəbi nailiyyət – yəni, əbədiyyət maddiyyatdan daha üstündür.

Mən rəfiqəm üçün heç vaxt hekayə yazmadım, amma bu hekayəni ona həsr etdim.

Y. M.

¹ Belqrad bələdiyyəsi (tərc.)

İKİNCİ FƏSİL
yaxud
KİŞİNİN HEKAYƏTİ

*Paqoda formalı
ağ Tunis qəfəsi*

Yasmina Mixayloviça

İnsanın fikirləri otaqlar kimidir. Orada ekstravaqant zallar da mövcuddur, çardaq küncləri də; orada günəşli otaqlar da var, gün işığı düşməyən qaranlıq otaqlar da. Bəzilərinin pəncərəsindən çaya, yaxud səmaya gözəl mənzərələr açılır, bəziləri zirzəmiyə baxır. Fikirdəki sözlər isə əşyalara bənzəyir, onları yerindən tərpədir bu otaqdan o biri otağa aparmaq olar. Bu fikirlər, yəni qəslərin, yaxud kazarmaların içində yan-yana düzölmüş otaqlar sizin kirayənişin qaldığınız başqa adamların evləri ola bilər. Bəzən, xüsusilə də gecə vaxtı biz həmin otaqların kilidli-qıfıllı çıxışlarına rast gəlir və onlardan çıxma bilmirik. Biz zindandakı kimi otaqların içərisində tələyə düşürük, ta o vaxta qədər ki, yuxular bizi xilas edir. Amma nə qədər ki, hökmranlığa başlamayıblar, o vaxtadan yuxular qəbul edilmələrini gözləyən toy qonaqları kimidir. Deyirlər ki, iki cür yuxusuzluq var, lap əkiz bacılar kimi. Biri adamın yuxusu qaçanda, o biri isə – yuxudan qəfil oyananda peyda olur. Bunlardan birincisi yalanın, ikincisi həqiqətin anasıdır.

Tək yaşamağa başlayandan bəri yuxusuzluq mənə getdikcə daha çox qənim kəsilir və mən bu mərzə qarşı təkmilləşdirdiyim bir metodla daim və ürəkdən mübarizə aparıram. Bütün bunlar mənim yatağında və beynimdə baş verirdi. Bütün bunlar necəsə mənim interyer dekoratoru kimi məşğuliyyətimlə əlaqədar idi. Əvvəlcə ən məqsədəuyğun olan evi seçirəm. Yeraltı şər qüvvələrin otaqlara qalxmasına mane olmaq üçün evləri çovdar küləşindən tikirlər. Mən belə bir evi tapan kimi hər axşam onu xəyalımda mebellə bəzəməyə, təkrar dekorasiyaya başlayıram. Kəşf etdiyim mebellə içərini doldururam. Amma mən otağı sadəcə olaraq qəşəng görünməsi üçün bəzəmirəm, yox, mən onu xüsusi bir adamdan ötrü bəzəyirəm – Y.M. üçün. Elə təkcə bu adamın ehtiyacları üçün...

Əhvalat belə başladı.

Günorta gəzintilərimiz zamanı mən bir ev seçdim və evin mənşəyi, yaranması barədə tapa bildiyim hər şeyi tədqiq etdim. O, Sava limanından küləyin qabağını kəsmək üçün sığınacaq rolunu oynamış Zeleni Venaka doğru qalxan Kralyevika Marka küçəsinin lap başlanğıcıdır. Binanın qabağı xaç formasında bölünmüş gözəl pəncərələrlə doludur, indi daha belə pəncərələr düzəltmirlər. O, əksər başqa doqquzlar kimi sıfır olmayan “canlı doqquzların” üstündə

ucaldılır. Bina “Luka Çeloviçin evi” kimi tanınır. Kitabda yazılmışdı ki, 1903-cü ildə mühəndis Milos Savçisin layihəsinə əsasən, barokko elementləri ilə yeni renessans üslubunda tikilib (G.Gordıç, B.Vujoviç). Bu, zirzəmisiz, birinci mərtəbəsi, iki yuxarı qatı və çardağı olan düzbucaqlı ofis və yaşayış binasıdır. Mağazalar, ikinci mərtəbənin pəncərələri üzərində iri tökmə timpanlar olan əsas ön hissə birinci mərtəbədə böyük pəncərələrlə canlandırılıb. Bina pilləli karnizlə tamamlanır, ondan üstə isə klassik dam pəncərəli kərpic çardağ yerləşir... Girişin yuxarı hissəsində L. Ç. T. hərfləri ilə əhatə olunmuş gerb və “Belqrad Universitetinə bağlıdır” sözləri yazılmış lövhə var. Binanın sahibi məşhur Belqrad taciri Luka Çeloviçin (1854-1929) qonşuluqda, bir zamanlar «Kiçik bazar» kimi tanınan meydanın yaxınlığındakı gözəl bir tikilidə Belqrad Kooperativinin uzun müddətli prezidenti kimi baş ofisi də vardı.

Onun bürünc büstünü yaxınlıqda, Karadordeva küçəsindəki bir binanın küncündə görmək olar. O, cənub-qərbə, Trebince tərəfə dönüb. Luka 1872-ci ildə buradan Belqrada torpaq almaq və tərsanədə ən gözəl binalardan birini tikməyə gəlmişdi. O, Serbiyada Komitadçı, Çetnik hərəkatının banilərindən biri, Belqrad qiymətli kağızlar bazarının yaradıcısı və elmi institutların hamisi olub. Deyirlər ki, qələmin ucunun

cızmasından o, mühasiblərinin nə yazdığını bilirdi.

Həyatım boyu mənə pis yaraşan neçə cür bahalı ayaqqabı aldığımı saymaq əvəzinə yuxusuz gecələrimdə Luka Çeloviçin evini mebellə bəzəməyə və orada yaşamağa qərar verdim. Mən bilirdim ki, Y.M. mənim seçiminin açarı olan o evi xoşlayır. O, müsbət enerjili “zonalar” və digər növ ərazilər üçün dəqiq hissə malik bir qadındır. Pravoslav kilsəsi və Sava çayı arasındakı ərazini, şübhəsiz ki, özü üçün qiymətli zona sayırdı. Burada, Sava çayının yamacında qışdan payızın ətri, bahardan qışın nəfəsi duyulur və Y.M. inanırdı ki, o zonaya addımlayan kimi özünün əsl adını daşımağa başlayacaq. Həmin zonanı tərək edən kimi isə onun fərqli adı olacaq və başqa bir kəsə çevriləcək. Beləliklə, həmin zonada seçim Çeloviçin ata mülkünə düşüb.

Mən xəyalən binanın içinə girən kimi ovsun oxuyantək Y.M.-nin adındakı on yeddi hərfdən birini on yeddi otağın hər birində pıçıldadım.

O vaxt mən artıq xüsusi hazırlıqları başa çatdırdım. Y.M.-ni müşahidə etdiyim vaxtlarda hər gün onun qollarının hərəkətini, balaca əllərini, boynuna yığıldığı saçlarını necə daradığını, gözəl çiyinlərini, şux qamətini, yerişini, oturanda sinəsinin hərəkətini, arxaya çevrilmə tərzini, kresloda əyləşərkən ayaqlarını, mərmə daşıyan təyyarənin gurultusunu eşidərkən başının çox məyus

hərəkətini qeyd edirdim... Mən Y.M.-nin hərəkətlərinin kiçik bir lüğətini hazırladım. Hər hərəkət üçün bir işarə yaradırdım, amma təkrarolunmaz rəqs addımları üçün işarələr yaratmağa çətinlik çəkirdim.

Həmişə tək rəqs etməyi xoşlayırdı; heç mənimlə də oynamırdı; tamaşasına duranda görürdün qiyamət oynayır, rəqs – onun etdiyi ən gözəl hərəkət idi.

Mənim lüğətim keçən əsrin başlanğıcından rus balet ekspertlərinin (məsələn, Nijinskinin) öz hesablarını qeyd etmək üçün istifadə etdikləri işarələrə oxşar işarələrdən ibarət idi. Mən o işarələri lüğətdə yerləşdirdim ki, istifadə etmək asan olsun. Bu, hərəkətlər kataloqunun bir növü idi; nəsə gizli əlifbaya oxşar bir şey. Y.M. ilə mənim “sözlərsiz roman” adlandırdığımız kompüter oyunları qəhrəmanlarının üzmə, qaçma, fırlanma, tullanma hərəkətlərini istiqamətləndirmək üçün istifadə olunan klaviatura kimi. O hərəkətləri göstərmək üçün mən müxtəlif növ mebellər kəşf etdim, hər mebellə Y.M.-dən yerinə düşən bir hərəkət vardı – qapının açılması, siyirmənin çəkilməsi, yazı masasının səthinin aşağı salınması.

Beləliklə, Y.M.-nin ən azı mənim xəyalımda müəyyənləşdirilmiş müxtəlif hərəkətlərinin – tərپənişinin, fırlanmasının, qapıdan içəri girməsinin, pilləkənlə qalxmasının, dönüb getməsinin həcmi

yüksək səviyyədə təmin etmək məqsədilə mən evi avadanlıqlarla bəzəməyə başladım...

Mən gecə müdaxilələrimdə binanın fasadını dəyişmək istəmirdim. Mən onu sadəcə olaraq bir az su ilə yudum. Növbəti yuxusuz gecədə Luka Çeloviçin evinin interyerini tapandan bəri qərara aldım ki, onun pilləkənlərinin formasını dəyişim. Mən Vyanadakı Auersperg sarayının barokko üslublu pilləkənində Y.M.-nin yerini və qeyri-adi metal məhəccərdə dincəlmək niyyəti ilə əllərini ora qoyması və çəkməsi hərəkətini xatırladım. O da yadıma düşdü ki, o, axırıncı pilləkənin dəyirmi kənarından fırlanaraq düşmüşdü. Xatırladım ki, Belqrad Kooperativinin yaxınlığındakı binanın da bu cür ikitərəfli pilləkəni var və dərhal Luka Çeloviçin evində də eyni pilləkənləri layihələşdirdim. Bir axşam fikrimdə girişin hər iki tərəfindəki mağazanı ləğv etdim və ikitərəfli pilləkənlə yuxarı mərtəbənin pəncərələrinin ortasına çatmaq üçün kifayət qədər yer əldə etdim. Bundan sonra yuxarı çıxmaq asanlaşdı. Təzə daş pilləkənin məhəccəri dəmirdən, tutacağı qoz ağacından işlənmişdi ki, Vyanadakı kimi daşın soyuqluğu toxunarkən əli üşütməsin. Çarpayımda uzanıb nəfəs alarkən mən xəyalımda Luka Çeloviçin evində təzə pilləkəni aydın görə bilirdim, ancaq nəfəs çəkən kimi pilləkən yoxa çıxırdı.

Bir zamanlar Y.M.-nin danışdığı iki yuxunu yada salaraq, dağıtdığım mağazaların pəncərələrinə rəngli şüşə saldım. Girişdəki pəncərənin şüşəsində əks olunmuş yuxuların biri buludlar haqqında idi: “Buludlar səmada yosun kimi sıx, qaya parçaları kimi hərəkətsizdirlər. Yaxınlıqda kimsə ucadan deyir ki, onlar kif göbələyi kimi yamyaşıldır! Piknik yerlərindəki adamlar çəmənlikdə, ya da özlərinin qatlama stullarında arxası üstə uzanaraq hündür ağaclardan asılan buludlara baxırlar. Böyük şəhərlərdə göydələnlərin zirvəsi balıqqulağı kimi planeti örtən kif göbələyi ilə örtülmüşdü. Bəzən bu ilahi yosunun iri, bütöv xalısı yırtılır və yer kürəsinin o hissəsinin yuxarısındakı bütün yosunlu tavan titrəyir, təyyarələr daha yerdən qalxmır...”

O biri yuxusuz gecələrdə mən Luka Çeloviçin evinin arxasındakı köməkçi otaqları, yay və qış mətbəxlərini, böyük və kiçik iki vanna otağını layihələşdirdim. Üçpəncərəli çardağı güllüyə çevirdim ki, Y.M. orada səhər yeməyini yeyə bilsin, hər biri müxtəlif rəngli siqaretlərini çəksin.

Kobud işləri bitirəndən sonra mən otaqların interyerinin dekorasiyasına başladım. Bütün bunların axşam çağ, yataqda, xəyalımda baş verməsi hökmən o demək deyildi ki, mən peşəmdə həm məcburi, həm də vacib üsulları işlətmirəm. Mən qapının dəstəklərini,

kilidlərini Kalemegdan yaxınlığında dükanı olan usta sənətkar Lunikə sifariş etdim. Mən reallıqda da evi dekorasiya edərkən ona bürünc işlər sifariş edirəm. Amma bunlar xüsusi növ sifarişlər idi. Qapı dəstəklərinin heç biri digərinin oxşarı deyildi. Səbəb sadə idi. Bu dəstəklərdən hər biri Y.M.-nin uzun barmaqlarının müxtəlif hərəkətləri üçün idi. Dəstəklər gətiriləndə və yerinə qoyulanda mən onları böyük məmnuniyyətlə yoxlayırdım. Onlardan biri quş formasında idi. Hər dəfə Y.M. yuxarı mərtəbədəki rəqs otağının qapısını açanda o quş onun əlinin içində olacaqdı. O biri dəstək bant sancağı formasında idi, üçüncüsü isə Çin yelpiyinə oxşayırdı. Orada şüşə almalar, mərmər toplar vardı, dəstəklər dağ keçisinin buynuzundan düzəldilmişdi. Y.M.-nin yataq otağının küknardan olan qapı dəstəyi vardı ki, bundan da həmişə qarlı meşənin ətri duyulurdu. Ön qapının dəstəyi XVIII əsrə aid kiçik qadın revolveri kimi düzəldilib. Rəzəni itələyəndə qapı açılırdı. Əgər qapı dəstəklərini açmaq üçün lazım olan bütün əl hərəkətləri bir yerə cəmlənsəydi, onlar Y.M.-nin sevimli musiqisi Ausencianın əlli taktlıq rəqsini yaradırdılar...

Əlbəttə, bəzən mən də gündüzlər Luka Çeloviçin evini görməyə gedirdim. O, çox köhnə idi və mənim təsəvvürümdə olduğundan xeyli pis görünürdü. Birinci mərtəbənin dörd mağazasının tozlu pəncərələri

var idi, darvazanın yanında nimdaş papaqlı qoca bir kişi oturub qəlyan çəkirdi. Qəlyanın ağızlığından nəm keçi buynuzunun iyi gəlirdi və onun qulaqlarında üzünü qırxarkən vurduğu sabun köpüyü qalmışdı. Bütün bunlar çox məyusedici idi.

Axşam toranında evi bəzəməyə mən daha ürəkdən və daha həvəslə girişirdim. Lunikdəki misgərə mən əlli dənə tunc bıqlı kişi və boyalı qadın dodağı sifariş verdim, bu metal ağızları külqabı əvəzi otaqların divarları boyunca düzdüm. Binanın vakuum şlanqına birləşdirilərək, onlar tozu və Y.M.-nin çəkib evin hər yerinə tulladığı siqaret kötöklərini sorurdu. Mən üçüncü mərtəbənin divarlarından bir neçəsini uçurdum və geniş “musiqi otağı” yaratdım; pəncərələri bir zamanlar “Kiçik bazar” kimi tanınmış həmin yerə baxan rəqs otağı. Onun içində Y.M. Mesecinanın musiqili axını altında özünün çılğın rəqs yanğısını söndürə bilsin. Bu sonluq üçün mən döşəməyə təzə parket döşətdirdim, onu Y.M.-nin xatırlamaqdan xoşlandığı Çartres Baş kilsəsinin labirinti kimi hazırladım.

Mən üçüncü mərtəbədə həyətlə üzbəüz vanna otağı düzəltirdim. Həşiş çubuğu formalı dəstək demək olar ki, tamamilə boş olan böyük, düzbucaqlı bir otağa yol açır, tavan yarı buludlu səma kimi işıqlandırılır. Tünd qırmızı və solğun qara kərpiclərə

qədəm basan kimi, lap qurtaracaqda sukeçirməyən qırmızı balısla bəzədilmiş şüşə çarpayı görmək olar. Sıxlığı və əyilməni tənzimləyən düymə vanna otağına yağış yağdırırdı. Bu yolla Y.M. şüşə çarpayıda mülayim yağışda yata bilirdi, ya da Xəzərlər Yolu melodiyasının sədaları altında güclü leysanda musiqi çalmağı və rəqs etməyi sevirdi. Mən hələ də, sanki fironların qəbirlərində həmişə profildən çəkilmiş Misir tablolarına istinad edilmiş kimi, onun çiyinlərinin yanlara hərəkətini xatırlayıram. Vanna otağının pəncərəsi adam boyu ölçüsündə büllur borudandır və içəri ayaq qoyanda sanki küçədə dirəyin içərisinə addımlayırsan. Onun süd rəngli şüşəsində Y.M.-nin saman çöpündən koka-kola içən kiçik oğlunun böyüdülmüş şəkli çap olunub.

Mən Y.M.-nin birinci mərtəbədəki kabinetini zəncirlə tavandan asılmış hörmə stulla, oturacaq üçün əsl yəhərlə, üzəngi və yəhər qaşılı ilə təchiz etdim ki, boynu və kürəyi kompüterdə işləməkdən yorularkən üstündə uzanıb yellənəndə onun ağırlığını saxlasın. Divarlardan biri onun kompüterinin ekranı idi. O, Lara Croftu – özünün sevimli qəhrəmanını bədənnüma ölçüdə görə və Y.M.-nin eqosunun dəyişməsinə duya bilirdi. Yəhər çantasının içinə mən bir hədiyyə – Y.M.-nin çap olunmuş bütün əsərlərini və onun sevimli kitablarının kiçik kitabxanasını yüklədiyim

elektron kitabı qoydum. Y.M.-nin məktəbdən qalan qələmlərindən birini isə divarın məxmər xətlı vitrinindən asdım.

Böyük mətbəxin səmti eləydi ki, yayda quş kölgələri içərisindən uçurdu, qışda isə döşəməyə qar dənəcikləri düşürdü. Işıq Y.M.-nin dünyada ən çox sevdiyi yerlər olan Kornvol və Misirin şüşə xəritəli saxta pəncərələrindən şəfəq saçırdı. Divardakı sobanın üstündə iki kənd gözəlinin naxışlı tikmə ilə işlənmiş kobud parçadan əl dəsmalı var. Onların ürək sözləri dəsmalın üstünə qırmızı sapla tikilmişdi:

– Ye, bacı, nə qədər ki, kələm istidir, ye!

– Gələndə pendir yemişəm, ac deyiləm!

Mən paqoda formalı ağ Tunis qutusunu kreslonun yanında bir küncə qoydum. Qəfəsin içində Y.M.-nin Yunanıstanda tapdığı və sevdiyi pişiyə bənzər zolaqlı pişik – Konstantin yadır. Y.M. iddia edirdi ki, Konstantin onun özününkünün əvəzinə mənim yuxularımı görür. Y.M.-nin yemək hazırlaması heç vaxt Devedesete mahnısının iki dəfə səsləndirilməsindən çox vaxt aparmamışdı. Ancaq onun sürətini nəzərə alsaq, bu, başqa bir kimsənin bişirməsinin təxminən bir saat yarımı olardı. Zarafat edərdi: guya o elə sürətlə yaşayır ki, bir neçə ilə onun atası olmaq üçün kifayət qədər yaşı olan məndən də yaşlı olacaq. Sözün əsl mənasında, yemək bişirərkən o, qəribə bir müdrikliklə

dözürdü; inanırdı ki, yeməyin hazırlanması onu yeməyə sərf edilən vaxtdan çox vaxt aparmamalıdır.

Balaca vanna otağında üçbucaq cakuzi və içində bir büllur stəkan, bir butulka Ramazzotti Amaro olan balaca şüşə bufet vardı. Y.M. yataqda işlətdiyi uzaq məsafəyə çatan o əl hərəkəti ilə vannadan bufetə uzana bilirdi. Balaca vanna otağının ortasında orta əsrlərə məxsus qadın taxt-rəvanı yerləşir. Onun kətilindən yastığı qaldıranda fil sümüyündən oturacaq görmək olardı, altındakı içiboş mərmər kubdan isə çirkab su zirzəmiyə axıb gedirdi...

Yataq otağı üçüncü mərtəbədə, böyük vanna otağının yanında idi. Bu otaqla yanaşı mən balaca bir paltar dolabı yerləşdirdim. Qadın və kişi paltarları, həmçinin şlyapalar Y.M.-yə eyni cür yaraşırdı. Onun ayaqqabıları on illərlə təzə qalacaq. Ona görə də mən dolabı həm onun, həm də özümün paltarlarımızla doldurdum. Elə həmin vaxt mənim işim dayandı...

İki pəncərənin arasına yerləşdirdiyim mavi divan və bir küncündə çuxur olan qəribə güzgü ilə yanaşı, yuxusuz gecələrimdə mən Y.M. üçün yataq otağını dekorasiya etməyə başlamağa qəti hazır deyildim. Əvvəl-axır bu gözlənilirdi. Bunun üçün açar var idi. O evdə bütün daxili dekorasiyaları mən sadəcə olaraq yuxusuzluğumla vuruşmaq üçün etmədim. Yox, mənim daha vacib səbəbim vardı: mən Y.M.-ni geriyyə,

öz həyatıma qaytarmağın həsrətini çəkirdim. Hətta onun otağa daxil olmaqdan tutmuş, ta yatağa girənədək olan bütün hərəkətlərinin tam silsiləsini yaddaşımda həkk etmək kimi mənasız və məqsədsiz tərzdə. Ev boyu paylanmış əşyalar beynimdə və yaddaşımda onun hərəkətlərindən bəhs edən film ifa etməyə səbəb oldu. O, çevik idi, tanıdığım hər kəsdən daha cəld idi. O, görə bilirdi, əlini uzada bilirdi, ya da hər kəsin qarşısında sapandan daş atan kimi sözlər deyirdi. Onda mən fikirləşdim ki, ola bilsin, o, mənim təsəvvürümdə öz hərəkətlərinin dərinliyini düşünər və buna əlüstü reaksiya verərdi. Ola bilsin ki, o, yuxusuz gecələrimdə gəzməyə və rəqs etməklə məskunlaşdığı “Kiçik bazar”ın yanında olan evi real həyatda görməyə gələrdi.

* * *

Əlbəttə, bu ümidlər hər səhər günün boz işığında dağılıb gedirdi. Buna sərf olunan isə bir neçə çirkli quşun və əriyən buludların səmadakı görüntüləri idi. Belə səhərlərin birində müqavilə bağlamaq üçün ofisində görüşəcəyimiz adamdan ona zəng etməyimi xahiş edən ismarıç gəldi. Mən onunla birbaşa əlaqə yarada bilmədim, amma bir, ya da iki gün sonra bir kişi yenidən zəng etdi, öz adını dedi və mənim yaşayış binasına müdaxiləmi təklif etdi. Məlum oldu

ki, o, Belqradada mənim əvvəl layihələşdirdiyim bir neçə interyerdən xəbərdardır. Mən razılaşdım. O, ünvanı verdi və mənim, demək olar ki, nitqim qurudu. Üstündə işləmək lazım olan ev Kralyevika Marka küçəsində idi.

– Ola bilsin siz binanı tanıyırsınız, – kişi əlavə etdi. – Bu ünvan “Luka Çeloviçin ailə evi” kimi tanınır. İnteryer bəzi yerlərdə tamamlanmamışdır, ona görə də mən rəisimin adından sizə zəng edirəm...

Rəislə təşkil olunmuş görüş gününü gözləməyə hazırlaşmadan mən təngnəfəs həmin yerə cumdum. Luka Çeloviçin evindəki dəyişikliklər uzaqdan gözümə dəydi. Binanın fasadı Bermet və mavitəhər köpüklü italyan şərabı rəngində rənglənmişdi. Girişin hər iki tərəfində iki mərtəbəyə rənglənmiş şüşə pəncərələr salınmışdı və sol tərəfdəki qəribə buludlarla eyni mənzərəni əks etdirirdi. Bu, şüşə üstündə çəkilmışdi. Şəkildə yosun kimi sıx, yaşıl və hərəkətsiz, səmanı örtən buludlar vardı. Həmin şüşə rəsmdə adamlar piknik yerlərində, arxası üstə çəmənlikdə, ya da açılıb yığılan qatlama oturacaqlarda uzanıb ən hündür ağaclarından asılan buludları seyr edirdilər...

Təəccüblənmiş halda, mən XVIII əsrə aid qadın tapançaları formasında olan qapı dəstəyindən yapışıb rəzəni itələdim. Qıfıl şaqqıldadı və qapı açıldı. Mən barokko üslubunda olan ikitərəfli pilləkəni gördüm

və nəm keçi buynuzunun iyi burnuma vurdu. Bir az təəccüblənmiş halda, yamaqlı şlyapalı, qəlyan çəkən bir qoca mənə tərəf gəldi. Onun gözətçi olduğunu güman etdim və çıxırmağına məhəl qoymadan qoz ağacından olan məhəccərdən yapışdım, heç nəfəsimi də dərmədən yuxarı mərtəbəyə qaçdım. Mən içində yəhər olan yelləncəyin hələ də yelləndiyi kabinetin və qorxduğum pişiyin – Konstantinin olduğu mətbəxin yanından keçdim. Bərk titrəyir və öz-özümə deyirdim:

– Bu mümkün deyil, bu mümkün deyil!

Mən leysan yağışdan sümüyümədək islanmışdım. Yataq otağına getmək üçün irəli cumarkən faktiki olaraq ən qısa yolu seçdim və böyük vanna otağının içindən keçdim, orada da hələ yağış yağırdı, sanki kimsə indicə vanna qəbul etmişdi. Tamamilə islanmış halda, yuxusuz gecələrimdə mebellə bəzəyə bilmədiyim yeganə otağın qapısının yanında dayandım. Yataq otağı. Gerçəkdən bura hələ də mebel düzülməmişdi. Yalnız o biri qurtaracaqda, iki pəncərənin arasında mavi rəngli divan dururdu.

Y.M. ayaqlarını altında qatlayıb oturmuşdu. Qısa kəsilmiş qara saçları boynunun arxasına yığılmışdı, sırğaları qızılı siqaret formasında idi. Üzündə özündən də yaşlı olan təbəssüm vardı. Həmişəki kimi qara paltarda və şəffaf parıltılı corablarda mən onun əndamının möhkəmliyini hiss etdim, hərəkətsiz

bədəninin surətini də. Mən mat qalmış kimi yerimə mıxlardım və ona dedim:

– Mənə de ki, bu həqiqət deyil!

– Nəyin həqiqət olmadığını nəzərdə tutursan, sən ki, islanmısan!

– Onda bu necə baş verdi? – mən maymaqcasına soruşdum.

Y.M. güldü.

– Sən bütün bunlar üçün izahat istərdin, elə deyilmi? Ancaq sən və mən yenidən burdayıqsa, onda izahat sənin nəyinə gərəkdir? Məhəbbət izahat tələb edirmi? Yox, əgər hər şeyi bilmək istəyirsənsə, onda bunların hamısı yalandır. Darvazadakı dəstəkdən

tutmuş ta şüşə tavana kimi, mebellə bəzənmiş bu ev real həyatda mövcud deyil. Bütün bunlar yalançı sonsuzluq və müvəqqəti əbədiyyətdir.

– Bəs sən? – səsim titrəyə-titrəyə soruşdum.

– Mən də, əlbəttə, mövcud deyiləm.

– Mən buna inanmıram, – dedim və bir addım da yaxına gəldim.

Qadının ətrini nəfəsinə çəkmək onun fikirlərini eşitməyə bənzəyir. Mən onun saçlarının tərəvətini duya bilirdim, intəhası qadın tərپənirdi. O dedi:

– Mənimçün qətiyyən fərqi yoxdur ki, sən inanırsan, ya yox, çünki sən özün də real həyatda yoxsan.

– Mən də yoxam?

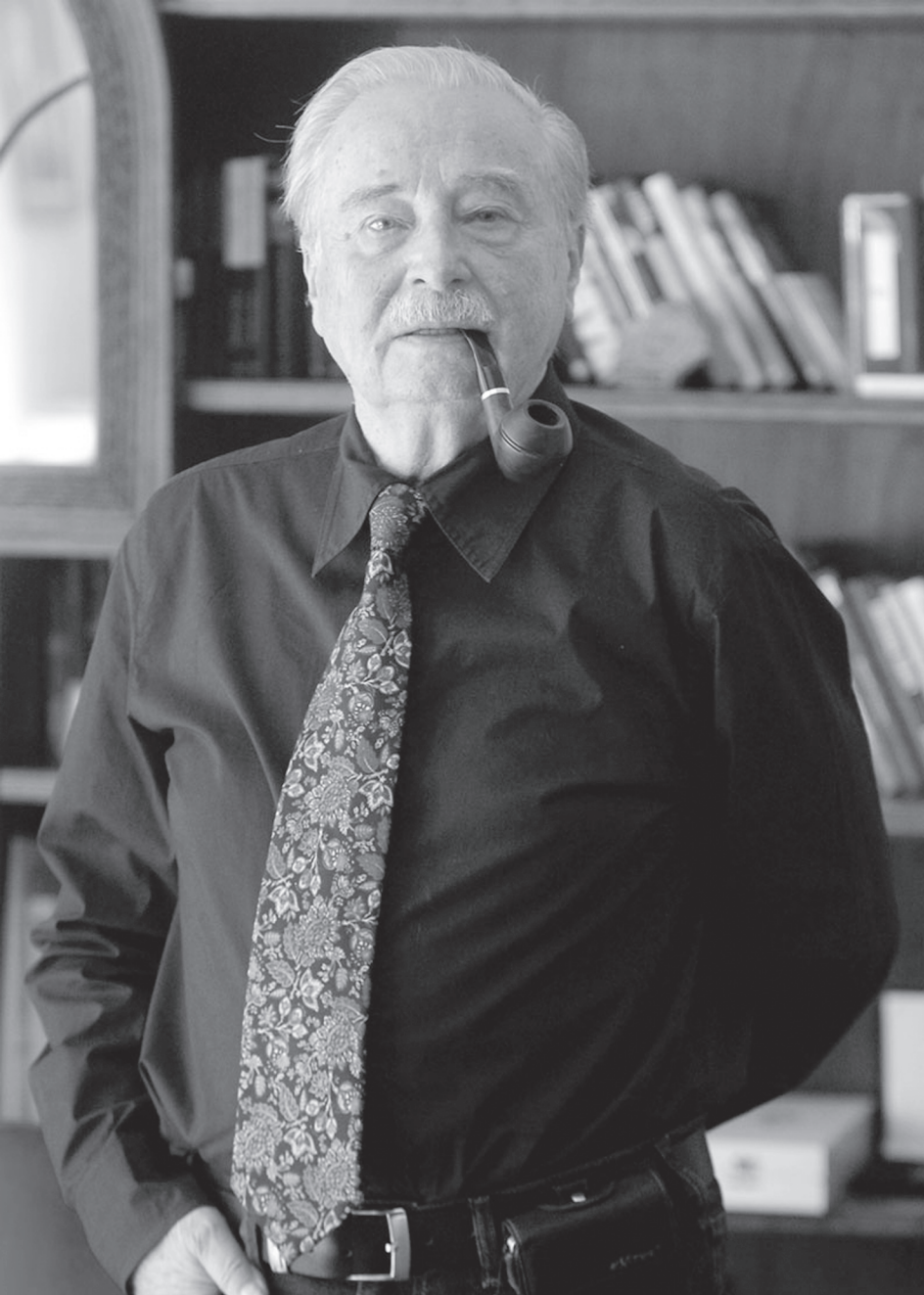
– Bəs necə?! Sən də yoxsan. Bu bizim əsl Y.M.-lə yüklədiyimiz bir kompüter oyunudur.

M.P.

Yasmina Mixayloviç
və
Milorad Paviç

KOTORDAN
QUTU

Yazı ləvazimatları üçün qutu

Mən, qutunun hal-hazırkı sahibi, onu iyirminci əsrin sonlarında Budva mehmanxanasında, şam yeməyi vaxtı, qonaqlar üçün hazırlanmış bir boşqab qoyun ətinə müəmmalı bir təbəssümlə qarşıma qoyan xörəkpaylayandan min alman markasına almışam.

«Ser, siz qeyri-adi bir qutu almaq istərdinizmi? Kapitanın qutusu. Yazı, xəritə, teleskop və bu kimi şeylər üçün qutu», – o çərşənbə axşamı xörəkpaylayan mənə yemək gətirərkən yavaş səsle soruşdu.

“Onu görə bilərəm?”

“Səhər yeməyi zamanı qutunu sizə göstərə bilərəm. O burada, mehmanxanadadır”.

“Gətir onu bura”, – mən dedim; fikirləşdim ki, yaşca kiçik olanın özünü ağıllı kimi göstərmək üçün vaxtı var, ancaq mənim buna vaxtım yoxdur.

Yazı ləvazimatları qutusu mənim düşündüyümdən də böyük idi; mən onu bəyəndim və o mənim oldu.

Çox güman ki, ondan Dabinoviçlərin ailəsi tərəfindən səyahətlər zamanı gəminin qeydiyyat kitabını saxlamaq üçün balaca kapitan qutusu kimi istifadə olunub, sonradan isə digər bir sıra şeyləri də saxlamaq üçün istifadə olunduğu qədim Kotor sarayında peyda olub. Nəhayət, xörəkpaylayanın dediyi kimi, bizim

dövrümüzdə onu bir daha dənizə aparıblar, ancaq səyahət onun sahibinə görə o vaxt yaxşı sona çatmayıb.

“Ancaq mən bununla çox maraqlanmadım, – xörəkpaylayan əlavə etdi, – çünki adam sirrin üstünü açanda, özü də onun iştirakçısına çevrilir. Bu işə mənə qətiyyən lazım deyil! Əslində qutunun sahibi haqqında məlum olanlar heç bir şey bildirmir. O, danışmaq istəmirdi, heç bədəninin iyi də yox idi. Hətta ondan tər iyi də gəlmirdi... O, bir də heç vaxt dənizdən qayıtmadı. Buna görə də qutu satılır...”

Qutu qırmızı ağacdən hazırlanmışdı və üstünə tunc təbəqə çəkilmişdi. Boş halda onun çəkisi təxminən dörd kiloqram olar, ya da xörəkpaylayanın dediyi kimi, balaca bir itin çəkisi qədər. Ölçülərinə gələndə, uzunluğu təxminən 51, eni 27, hündürlüyü 17 santimetrdən bir qədər artıq olan bir qutu. Ölçülərin bu cür təxmini və qeyri-dəqiq olması o səbəbdəndir ki, qutunun mənsub olduğu məkanın və zamanın ölçüləri müxtəlif idi: gah düymə hesablanırdı, gah futla, gah da digər ölçü vahidləriylə.

“İndi əgər siz xırda şeylər üstündə mübahisə etmək istəyirsinizsə, – deyə xörəkpaylayan davam elədi, – onda santimetrlərə tətbiq olunanlar həm də bir zamanlar ruhun, yaxud sevginin kəmiyyətini ölçmək üçün istifadə olunmuş ölçülərə də tətbiq olunur...”

Metal təbəqəli qutunun hər iki tərəfində oxşar kimi görünən bir cüt halqa vardı, amma onların funksiyaları eyni deyildi. Qıfıl yerinin qarşısındakı sağ halqa öz yerindən tərpənilə bilirdi və qutunu balaca çamadan kimi daşımaq üçün istifadə olunurdu. Qutu qıfıllananda sol halqa yerindən tərpənmirdi, açıq olanda isə onu dartmaqla qutunun böyründəki siyirməni bayır tərəfdən çəkib açmaq mümkün olurdu.

Yazı ləvazimatları üçün nəzərdə tutulmuş qutu kifayət qədər geniş idi. Qapağı qaldıranda üçmərtəbəli bina kimi onun üç təbəqəsi olduğunu görə bilərdin. Qutunun içində on beş bölmə, ayrı-ayrı hissəciklər, gizlin saxlanc yerləri və beşi qətiyyənlə nəzərə çarpmayan kiçik gözlər vardı. Onların bəziləri yuxarı, bəziləri orta, bir neçəsi də alt qatda – qutunun dibində yerləşdirilmişdi. Lap dibdə, digər şeylərin arasında bir az qəribə görkəmli musiqi qutusu da vardı.

* * *

Qutunun ümumilikdə altı kilidi var. Onlardan biri çöl tərəfdə idi və bağlı qutunun qabaq hissəsindəki panelin üzərində yazılmışdı: LH. M. GR Patent Tompson tərəfindən hazırlanıb.

Bayırdakı kilidin açar deşiyinə dil toxundurmağa cürət edən olsa, onun duzlu tamını hiss edəcək. Bəzi başqa işarələrdən aydın olduğu kimi, bundan da bilinir

ki, qutu qısa müddət dənizin içində olub, ancaq şübhəsiz ki, su içərisinə keçməyib və qutunu islatmayıb. Bu təəccüblü deyil, çünki kapitanların qutusu suya davamlı keyfiyyətdə hazırlanır. Digər beş kilid içəridədir. Onların hamısı eyni məqsəd üçün hazırlanmayıb, bəziləri isə yalnız görünüşcə kilidə oxşayır.

Qutu mənə rahatlıqdan daha çox qayğı və əziyyət gətirdi, çünki mən onun bütün gizli bölmələrini, hissələrini tapmalı və araşdırmalıydım. Axırda mən yuxarıda bəhs etdiyim kilidlərin hamısını bir-bir açmalı oldum. Burada mənim burnum köməyimə gəldi, çünki taxta qutunun hər bir balaca bölməsi uzun müddət bağlı vəziyyətdə qalmışdı və hərəsi bir cür qoxuyurdu. Mümkündür ki, adıçəkilən həmin on beş bölmə ilə yanaşı, qutuda daha kiçikləri də vardı ki, mən hələ onlara çata bilməmişdim və görünür, o iş artıq bu böyük əşyanın hansısa gələcək sahibinin öhdəsinə qalacaq...

Qutu boş deyildi, əvvəlki sahibləri tərəfindən onun içinə çox da böyük dəyəri olmayan müxtəlif əşyalar yığılmışdı. Əşyaların bir qismi qutunun XIX əsrdəki ilk sahibinə, digər qismi isə, aydın məsələdir ki, XX əsrin sonlarında qutunu dənizə aparan sonrakı sahibinə aid idi.

İndiyədək tapdıqlarıma və inventar kimi götürdüklərimə əsasən, yazı ləvazimatları qutusu və onun

mahiyyətinə dair aşağıdakıları söyləmək olar: qapağı mailidir, bu səbəbdən də o, tamam açılında qutunun özü ilə birlikdə yazı üçün nəzərdə tutulan üstünə parça çəkilməmiş iki paneldən ibarət maili təbəqə əmələ gətirir. Bu təbəqə qutudan iki dəfə uzundur (54 santimetrə yaxın). Bayır tərəfdən elliptik günəş formasında bürünc təbəqədən olan qapağın üzərində alman (qot) dilində 1852-ci il tarixi və T.A.R. hərfləri (oyma üsulla) həkk olunub. Yazı panelinin solğun parçasında rom ləkəsi, qırmızı mürəkkəb izləri və italyanca belə bir qeyd var: Avropa xəstələnəndə, müalicəni Balkanlarda axtarır.

Yazı panelini qaldıranda altında köhnə darçın iyi verən hissə görünür. Yəqin qutunu düzəldən usta fikirləşib ki, onun qapağı xəritələri və gəminin kursunu müəyyənləşdirən ləvazimatları özündə saxlayacaq. Əvəzində bu hissədə indi iyli tütün parçaları və mavi lentlə sarınmış qırx doqquz açıqca var. Onların hamısı eyni bir şəxsə, Perujda (Fransa) yaşayan hansısa Miss Hentiet Dovelə ünvanlanmış, lakin heç vaxt göndərilməmişdi. Açıqcaların üstündə poçt möhürü yox idi və birindən başqa qalan hamısında eyni şəkil təkrarlanırdı: Parisdə Müdafiə Tağı. Bircə axırıncı istisna idi – Venesiya atının şekli. Açıqcalar fransız dilində və hamısı da eyni xətlə – “İ” hərfinin əvəzində balaca xaç işarəsi qoyulan gözəl bir qadın xətti ilə yazılmışdı.

Bundan başqa, qutudakı örtülü yerin dibində ördək lələyindən düzəldilmiş dişqurdalayan, həmçinin Kotor körfəzinin torundan hazırlanmış və “Kıpr qızılıgülü” yağının iyi gələn, astar üzünə çevrilmiş bir əlcək vardı.

* * *

Mən, yazı ləvazimatları qutusunun alıcısı, onun satıcısı ilə bir də görüşəsi oldum. Görüşümüz bu qış Kotorda baş tutdu. Cənub küləyi gecədən daha uzun olan toranlıq gətirməyə başlamışdı; yağışın ucbatından nahardan sonra çölə çıxmaq mümkün olmurdu. Mən musiqi sədalarını eşidəndə zalın girişində oturmuşdum. Kimsə maqnitafonda «Sabahkı hərəkətlər» mahnısını oxutdururdu. Yadıma düşdü ki, yazı ləvazimatları qutusunda bu melodiya cənub küləyini bildirir. Mahnının təsiri altında yerimdən qalxdım, yaxınlaşıb yarım dairəvi barın böyründə oturdum. Budvadan olan xörəkpaylayan qarşımda dayanmışdı. Onun üzü solğun və hərəkətsiz idi. Xörəkpaylayan indi burada işləyirdi.

“Axşamın xeyir, Stavra, de görüm, məni xatırlayırsan? Mənimçün şərabı su ilə qarışdırıb bilərsən? Yunansayağı olsun. Ancaq ehtiyatlı ol ki, təkəndə qədəhə hava girməsin!”

Görünür, Stavra mənim zarafatımdan xoşlandı və gülümsəyib dedi:

“Axşamınız xeyir, cənab M. Xoş gəlmisiniz! Havaya bir bax! Bu gecə hətta balıqlar da ağlayır... İndi mən sizə qulluq edərəm”.

Və o, su ilə qarışdırılmış ağ şərab dolu stəkani stolun üstünə qoydu.

“Səndən nə isə xahiş edə bilərəm, Stavra?”

“Əlbəttə, buyurun xahişinizi edin”.

“De görüm, mənə satdığın o yazı ləvazimatları qutusu sənin əlinə necə düşüb?”

Stavranın üzündə sərt kişi təbəssümü peyda oldu. Bəzən qadınların və kişilərin üzündə təbəssüm illərlə, qərinələrlə solmadan uzun müddət qala bilir. Onlar, sanki miras kimi, sonrakı nəsə keçirlər. Xörəkpaylayanın sifətindəki bu təbəssümün ən azı bir neçə əsr yaşı vardı. O, fikrə gedib, sonra belə dedi:

“Məndə indi də satmağa nəsə bir şey tapılar. Qocalığa qarşı məlhəm. Sizə kreditlə də verə bilərəm”.

“Qocalığa qarşı?! O nə məlhəmdir elə, Stavra?”

“Bizim ruhumuz böyümür, bizim cismimiz böyüyür. Buna görə də hər axşam açıq pəncərənin yanında dayanıb, içindən şeytanı on dəfə çölə qovmalısan. Bu çətin deyil, sadəcə olaraq onu necə etməyi bacarmalısan. Allaha dua eləyə-eləyə burnundan bacardığın qədər dərindən nəfəs al içəri, lap elə

qarnına qədər. Sonra var gücünlə nəfəs verərək udduğun bütün havanı ağzından çölə çıxart. Nə vaxt ki, ağzından tanış olmayan ağır bir iy çıxdı, onda istədiyini etmişən demək. Bu – şeytanın iyidir. Bu o deməkdir ki, o sənin canından çıxır. Tanrı ehkamlarının xoş iyləri şeytanı ordan qovur. Beləliklə, hər axşam on dəfə nəfəs ver ki, şeytanın iyi canından çıxsın və sən də on il artıq yaşayasan...”

“Çox gözəl, Stavra, amma mən o qutunu sənin haradan əldə etdiyini hələ də bilmək istərdim”.

“Hə, ağa, həyatda həmişə harada nə əkdiyini bilirsən, ancaq bilmirsən ki, harda nə vaxt nə biçəcəksən. Amma, Allah haqqı, əhvalat sizin kimi cənabın düşündüyü kimi deyil”.

“Sən axı mənim nə düşündüyümü hardan bilirsən, Stavra?”

“Şeytanın felini mən necə bilməyə bilərəm? Bu mənim işimdir – qədəhlərə şərab süzmək və qonaqların nə fikirləşdiklərini bilmək”.

“Yaxşı, indi mən nə fikirləşirəm, Stavra?”

“Cənab fikirləşir ki, mən yunansayağı şərabı su ilə qarışdırma bilmirəm. Düzünü deyən, belədir?”

“Hə, Stavra, mən elə bunu fikirləşirəm. Bacarmırsan. Ancaq eybi yox. Hələ mənə de görüm, yazı ləvazimatları qutusunun sahibini tanıyırdınmı? O sənın qohumun deyil ki?”

Starvanın dodaqlarına qızartı çökdü və orada gözəl bir qadın təbəssümü peyda oldu. Əvvəlki kişi təbəssümündən də yaşlı bir təbəssüm. O, dişlərini ağardıb, yerində emosional bir tərzdə çevrildi və dedi:

“Mənim daha nə qohumlarım var, nə də yaxınlarım. Mühəribə hamısının axırına çıxdı, cənab M. Hamısını bu dünyadan silib apardı. Dövrən dəyişib, amansız illər gəlib yetişib. Onlar zalım və təhlükəlidir”.
“Hə, de görüm, sən qutunun sahibini haradan tanıyırdın?”

“Necə haradan tanıyırdım, cənab M.? Axı necə tanımaya bilərdim ki, mən onu hələ Bosniyada öldürmək istəyirdim? Ancaq gülləm dəymədi”.

“Yəni güllən boşa çıxdı?”

“Mənim gülləm heç vaxt boşa çıxmır, cənab M. Mən sudan atəş açdım, ona görə də güllə ona çatmadı. Su onu xilas etdi”.

“Bəs qutunu necə əldə etdin?”

“Suyun içindən, cənab M., suyun içindən. Su mənə əl tutub həyatımı da xilas etdi, qutunu da belə əldə etdim. Mən Yunanıstan gəmisində, “İsidor” da barmen işləyirdim. Bir dəfə sahibi bu qutuyla birgə bizim gəmiyə minmişdi. Elə onda da onun qəribəlikləri var idi. Belələri toya da öz bir tükə çörəkləri ilə gəlirlər. Həmin adamlardan idi o. Üçcə şeyi bacarırdı: öz

içində, öz üstündə, öz altında. Gəmi lövbər salan kimi biri qırmızı, o biri qara olan çəkmələrini geyinib boğazlarını yuxarı dartır, sahilə qumar oynamağa və əyyaşlıq etməyə gedirdi. O, göydə elə ulduzları görmüşdü ki, onlar bizim heç yuxumuza da girməyib. Mən onun axırını sözlərini eşitdim, ancaq onları başa düşmədim. Dedi: “O, göydən enmiş mələkdir! İşimiz bitdi”. Gəmimiz dağıdılanda o, dalğaların arasında yoxa çıxdı, çünki başına nəsə dəymişdi. Həmin vaxt mən taxta bir şeydən yapışmışdım. Yalnız dalğalar məni sahilə vurub atanda, gördüm ki, heç demə, kapitanın qutusundan yapışmışam. Qutunun kapitana məxsus olduğunu sonradan öyrəndim, tədricən də qalan şeyləri aşkar etdim... “

Stavranın üzündəki təbəssüm bu dəfə də qəfildən dəyişdi. Qadın təbəssümünün əvəzinə, sanki gümüşdən döyülüb hazırlanmış bayaqkı sərt kişi təbəssümü təzədən geri qayıtdı.

“Cənab M., indi siz yəqin şərabın pulunu vermək vaxtının çatdığını düşünürsünüz, elədirmi”.

“Düzdür, Stavra”.

“Hə, ancaq düz olmadı, cənab M. Çünki mən sizə borcluyam, siz mənə yox”.

“Bu necə olur?”

“Kim qalib gəlicə, çələng də onunkudur. Mən qutunu sizə satanda düz fikirləşmişiniz ki, üzr istəyirəm, mən sizin dərinizi soymuşam, qutuya görə

lazım olandan daha çox pul almışam. Düzünü deyin, belə deyildi?"

"Hə, Stavra, ağılıma gəlmişdi ki, siz qədərindən xeyli artıq aldınız".

Mən bunu deyəndə, Stavra cibindən 500 alman markası çıxarıb, pulu stəkanın üstündən mənə uzatdı.

"Bu sizinkidir, cənab M. Bu, mənim sizdən artıq götürdüyüm puldur. Borc götürmüşdüm. İndi borcumu qaytarıram və biz sizinlə hesabı çürütdük..."

Üzümdeki təəccübü görəndə Stavra əlavə etdi:

"Cənab M., istəyirsiniz deyim ki, indi nə düşünürsünüz? Düşünürsünüz ki, indi də siz məni soydunuz. Hə, belə düşünürsünüz?"

"Düzdür, Stavra, mən elə belə də düşünürəm".

"Yox, yenə də düz deyil."

"Onda bəs nə düzdür, Stavra?"

"Bu yaxınlarda bir əcnəbi xanım balaca uşaqla Kotora gəldi və o, gəminin batması haqqında uzun-uzadı sorğu-sual apardı. Qadın cavan olsa da, saçları ağarmışdı. Məncə, Fransadan idi. Bizim dildə bir kəlmə də bilmirdi. Yaxşı ki, firəngcəni bilirdi, yoxsa mələməli və böyürməli olardı. Onu dilmanla mənim yanıma göndərdilər. Qadın şikayət etdi ki, bəs quşlar onun yuxusuna girirlər və qutuya görə mənə 500 marka verdi".

"Onda bəs sən niyə qutunu ona satmadın?"

"O, pulu mənə qutunu almaq üçün vermədi, qutunu sizə verməyim üçün verdi."

“O sizə pul verdi ki, qutunu mənə verəsiniz?”

“Bəli, o dedi ki, qutunun mərhum sahibi sizi tanıyırmış”.

“Yaxşı, Stavra, sən nə etdin?”

“Mən pulu ondan götürdüm və ona söz verdim, intəhası qutunu sizə verə bilmədim”.

“Niyə?”

“Çünki qutu artıq sizdə idi. Mən onu artıq sizə satmışdım. İndi də xanımın pulunu sizə qaytarıram”.

“Ancaq bu necə oldu ki, sən də, o da bu boyda dünyada alıcı kimi məhz məni tapdınız?”

“Necə yəni necə oldu, cənab M.? Axı biz sizin nə düşündüyünüzü bilirik. Bax buna görə”.

“Mən nə düşünürəm ki, Stavra?”

Stavranın üzündəki təbəssüm yenidən dəyişdi. İndi əvvəlki iki təbəssümün (daha gənc kişiyyə və daha yaşlı qadına məxsus təbəssümün) əvəzinə onun çöhrəsində hansısa üçüncü, cinsi bilinməyən bir təbəssüm peyda olmuşdu. Və Stavra üzündəki bu naməlum təbəssümlə dedi:

“Güman edirəm ki, cənab bu qutu haqqında və bütün eşitdikləri barədə nəsə yazmağı düşünür...”

M.P.

(Yasmina Mixayloviç tərəfindən redaktə olunub)

Xırda pullar və üzüklər üçün qatlama yerlər

Mən sirli evlərin və oradakı qeyri-adi əşyaların vurğunuyam; belə evlər və əşyalar haqqında hekayələri də çox xoşlayıram. Həm yazılanları oxumaq, həm də danışılanları dinləmək mənə xoşdur. Qəribədir ki, real həyatdakı o cür evlər və əşyalar da məni axtarıb tapır, onlar elə mənim qarşıma çıxır.

Baxmayaraq ki, mən Kotordan bir az bezmişdim, amma bu şəhər belə ikitərəfli təcrübələr üçün ideal məskəndir. İnsafla danışsaq, axı o, məni daima möcüzələrlə heyrtləndirməyə borclu deyil. Fikirləşdim ki, təxminən 1998-ci ilin noyabrında M.P.-in və mənim birgə kitabımız olan “Kotordan iki əhvalat”ın təqdimatı üçün onun doğma şəhərinə səyahət edim.

– Hökmən özünlə xəz kürk götür, – Kotordan olan dostlarımdan biri səyahət öncəsi telefonda mənə dedi.

– Sən fikirləşirsən ki, o cəlbedici olacaq? Qırmızı xalça, yanıb-sönən işıqlar...

– Yox-yox, ona görə yox, Bura küləyinə görə!

Mən Kotorda qışda, yayda, yazda olmuşdum, amma payızda ora yollanmağım ilk dəfəydi. Mən dəniz qasırgasının nə olduğunu bilmirəm; ancaq öz

quruca torpağım Pannonian Kosova ilə, oradakı sərt, dağdıçı və dəyişkən küləklə tanışam.

Aman Allah, Bura daha sərtmiş! Bura küləyi külək deyil, yüzbaşı hava əjdahasıdır ki, buyuzları az qala adamın iliyinəcən işləyir.

Rütubətli soyuq üçün xəz kürk heç də münasib deyildi. Ancaq, görünür, heyvan dərisinə bürünməklə, hər halda ikiqat təcrid olunursan: həm dəri ilə, həm də xəzlə. Mən öz dostuma özünün «xəzli səyahət» məsləhətinə görə ürəkdən minnətdar idim.

– Kitabın təqdimatı ilə bağlı sənə iki sürprizim olacaq. Sən heyretə gələcəksən! – mən Kotora qayıdanda o mənə pıçıldadı.

– Amma demə ki, mənim hekayəmdən Kotor masasını tapmısan.¹

– Sən çox uzağa getdin! Bu o deyil...

Hələ üçüncü sürpriz də vardı, xoş bir sürpriz – bizim qabaqcadan sifariş verdiyimiz mehmanxana.

Biz həmişə adı Kotor üçün qəribə səslənən qonaq evində – “Vardar”² mehmanxanasında qalırdıq. Şəhərin mərkəzində göz oxşayan münasib daş tikili üçün tamamilə namünasib bir ad. Bu dəfə, ola bilsin, Kotor günü qeyd olunduğu üçün bütün qonaqlar körfəzin lap axırında yerləşmiş sosialist üslublu

¹ «Kotordan iki hekayət» kitabında mənim hekayəm «Üç masa» adlanırdı və sehrli bir masa axtarışı haqqında idi (müəl.).

² Makedoniyada çay (tərc.).

nəhəngdə – Fjordda bilet sifariş etmişdilər. Ancaq bu ad ona təkcə vizual deyil, ən azı dənizlə əlaqəli görünüşünə görə də yaraşır.

Noyabrın sərt Bura küləyinə qərq olmuş bina qəribə görkəmdə idi, sanki hamının tərək etdiyi okean laynerinə bənzəyirdi. Bizə ayrılmış otaqda külək bütün çoxsaylı dəlmə-deşiklərdən elə şiddətlə içəri soxulurdu ki, bayırdakı fırtına sığınacağa bənzəyən bu yerdən daha münasib görünürdü...

– Bəs biz gecəni necə keçirəcəyik? – mən fikirləşdim.
– Allaha şükür ki, xəz kürkümü gətirmişəm. Onu həm bürüncək, həm də yataq paltarını kimi istifadə edəram.

Mən dostumun vəd elədiyi sürprizi səbirsizliklə gözləyirdim ki, bəlkə bir az isinim. Adamı ən yaxşı sürprizlər isidir.

Kitabın təqdimatı bizim əvvəlki işgüzar səfərlərimizdən mənə tanış olan musiqi məktəbinin auditoriyasında keçirilməliydi. Divarların səliqə ilə malalanıb rənglənməsi, yaraşlıq tağlar, barokko üslublu çilçiraqlar...

– Təqdimatdan qabaq içəri nəzər salarsan, gör sənə üçün səhnəni necə düzəltmişəm... Sonra isə sənə əsas sürprizi göstərəcəm, – mənim kətorlu dostum müəmmalı tərzdə dedi.

O məni həmişə öz şəhərindən iki hədiyyə ilə: bir yığın maraqlı hekayə və mənim sonradan qurudub

ədviyyat kimi istifadə etdiyim yerli dərman bitkilərinin bukətiylə yola salırdı.

Ah, səhnənin necə təşkil olunduğunu görəndə elə təsirləndim ki, gəl görəsən! Çıxışçılar üçün stolların biri xovlu məxmər parçadan, o biri isə zərxdən idi. Onların örtükləri təbii sarmaşıqla toxunmuşdu; yeddi gözlü şamdanlar, oyma naxışlı ağır kreslolar xüsusi bir atmosfer yaratmışdı. Heç bir şeydə saxtılıq və sünilik hiss olunmayan gerçək və təbii bir dekorasiya!

Fikirləşdim ki, gecənin düşməyi ilə daha da güclənən dəhşətli Bura qasırğasını nəzərə almasaq, başlanğıc çox yaxşıdır.

Mən Kotorda heç vaxt yorulmuram; Belqraddan özümlə gətirdiyim yorğunluq cəmisi bir neçə saatdan sonra tədricən azalmağa, canımdan çıxmağa başlayır. Boka körfəzinin dağ və dəniz havasının qatışığı sanki məni daxilən təmizləyib saflaşdırır. Fikirlərim daha aydın, daha şəffaf, daha işıqlı olur; hər şey öz yerini alır, hər şey aydınlaşır və anlaşılan olur.

Dostumun ardınca növbəti sürprizə doğru gedərkən fikirləşdim ki, ola bilsin, bu dəfəki Kotor səfəri M.P-nin düşüncələrini də təmizləyəcək.

Mənim ərim məhz bir neçə ay idi ki, yazmağa başladığı «Üçbucaq otaq» adlı romanı ilə əlbəyaxada idi. Görünürdü ki, əsər üçün düzgün forma tapmaqda çətinlik çəkir. Romanı bir neçə aspektdən, daha çox da struktur baxımından diqqətlə yoxladı, ancaq indi

mən onun təkcə akademik şərtlərini deyil, həm də mürəkkəb əlkimyacı biznesini də fikirləşirəm. Ədəbi əsərlər kimyaçının laboratoriyasında yaradılmış insanabənzər xırda varlıqlar kimi canlıdır. Ona görə də yazıçı əsərin bir müddət qalmasını gözləyir, sanki onu dincə qoyur, ara-sıra üzərində nəsə işlər aparıb mətnə əl gəzdirməklə onu sanki süzgəcdən keçirir; onun hərərətini yoxlayır, yaxud ona xas olan cazibə qüvvəsini ölçür... Ancaq bunlar kiçik kəşflərdir. Roman kompüterin qeyri-müəyyənliyində doğulacaq körpə kimi çılpaq vəziyyətdə süzür.

– Budur, bu da biz. İkinci sürpriz!

Mənim rəngim qaçdı. Biz Dəniz muzeyinin qarşısında dayanmışdıq.

– Beləliklə, siz stol tapdınız! – mən güldüm.

– Yox, yox, bu barədə heç düşünülməyib də!

Bizi qadın direktor salamladı. Hə, bunlar qadın sürprizi idilər: qəribə, gözlənilməz, həm də ötkəm və bədi...

– Əziz Yasmina, – direktor dedi, – Kotor şəhəri belə qərara alıb ki, sizə sehrlı nağıl kimi yalnız bir gecə davam edəcək qeyri-adi hədiyyə versin. Çox qiymətli hədiyyədir. Siz muzey kolleksiyasından ürəyiniz istəyən hər hansı cəvahiratı seçə və onu kitabı oxumaq üçün taxa bilərsiniz. Hətta seçdiyiniz zinət əşyasını bütün gecə özünüzdə saxlaya da bilərsiniz. Onu bizə səhər çağrı qaytararsınız.

Direktor qısaca ara verib, sonra sözüünə davam elədi:

– Bizim bu jestimiz istisnadır. Siz hekayənizdəki masanı tapmadığınıza görə, biz sizi ovutmaq istəyirik. Mən onu nəzərdə tuturam ki... indi hər şey maddiləşməyə doğru yönəlir, maddiyyat önə çıxır. Bir muzeyşünas kimi mən bunu çox yaxşı bilirəm. Mən əşyalarla nə qədər işləyirəmsə, bir o qədər də onların ruhu ilə işləyirəm. Tarazlıq və natarazlığın nə olduğu mənə bəllidir.

Mən öz minnətdarlığımı sarsılmış halda, heyrətə gəlmiş bir vəziyyətdə kəkələyə-kəkələyə çatdırmağa çalışanda xanım direktor əlavə etdi:

– Əlbəttə, sən zinət əşyasını götürəndə qol çəkəcəksən.

«Bir gecəlik hədiyyəni» – öz sürprizimi qəbul etmək üçün imzalama adlanan prosesi qurtaran kimi, vaxt məhdudluğu içində qayğılar məni çulğaladı. Hətta riyazi qayğılar da. Qadınıcasına riyazi tarazlaşdırma. Müəllimin başlanğıcına qədər mənim nə qədər zamanım var; zinət əşyasını seçmək və taxıb yoxlamaq nə qədər vaxt aparacaq; vitrində neçə zinət əşyası var?

Görəndə ki, vitrin dörd dənədir, mən əməlli-başlı çaşıb qaldım. Təşviş içində fikirləşdim ki, ay mənim əzizim, bu lap İtaliyada tufli almağa oxşayacaq. Orda mən gözümə sataşan hər ayaqqabını bəyənmişdim,

di gəl, onları almaq istəyəndə heç biri xoşuma gəlmədi və axırda italyan tufisini gəlib Belqrada aldım.

Sizin heç boyunbağılardan, bilərziklərdən, sancaqlardan, üzüklərdən, sırğalardan, qayışlardan... xəbəriniz varmı? Hələ kişi təsbehləri!

Orada mən ən azı həmin axşam üçün boyunbağıya çevrilə biləcək təsbehdən başqa heç nəyin üstündə dayana bilmədim. Münasib olan yalnız bu idi. Beləliklə, XVII əsrə aid qızıl muncuqlu uzun kişi təsbehi mənim boğazımda bahalı qadın boyunbağısına çevrildi.

Kitabın təqdimat mərasimi möhtəşəm keçdi. Mən özümü bu şəhərə borclu saydım və qəti qərara aldım ki, həyatımda Kotor möcüzələrinin davam etməsinə xitam verməliyəm. Şiddətli Bura fırtınası artıq sakitləşirdi, bütün müsahibələr bitmişdi, soyuqdan donsaq da, şükür ki, biz gecədən səhərə sağ çıxmışdıq və mən təsbehi vaxtında qaytarmışdım. Bizim öhdəmizdə tam iki günümüz qalmışdı ki, bu müddətdə görməli yerləri gəzək, bazar-dükana baş çəkək, şəhərdə bayram münasibətilə hazırlanmış ictimai şənlikləri izləyək, Boka hərbi-dəniz qüvvələrinin dairəvi rəqsinə tamaşa edək...

Bazar səhəri, bizim oradakı son günümüzdə külək cənubdan əsməyə başladı. Yağış lap «Yüz il tənhalıqda» romanında olduğu kimi, ara vermədən yağdı və adama elə gəlirdi ki, o heç vaxt kəsməyəcək.

Nəmişliyin, rütubətin kəşif qoxusu bir-birinə qarışmışdı və qeyri-müəyyən bir narahatlıq sanki şəhərin, torpağın, insanların canına yoluxur, içinə dolurdu. Yağış damcıları duzlu dəniz suyunu ətrafa sıçradırdı, külək də onu pəncərələrə çırpır, otaqlara doldururdu. Divarlar, döşəmələr, çarpayılar yaş idi, nəmişlikdən onların qoxusu da dəyişmişdi. Hara baxsan, hər şeydən bir kədər, bir məyusluq yağırdı. Fikirləşdim ki, erkək Bura dişi cənub küləyindən yüz dəfə yaxşıdır.

Özümə yazığım gəlirdi. Axı nəyə görə hər iki külək bu günlərdə dalbadal mənim üstümə əsməliydi?! Neyçün mən axırını axşamı burada, fəlakətli bir atmosferdə keçirməliyəm, elə yerdə ki, adam öz biləklərini kəsmək üçün bəhanə axtarır.

Qərara aldım ki, mehmanxana restoranının sosialist üslublu nəhəng zalında qarşıdakı nahara görə özümü öldürüm.

Biz aşağı, nəhəng zala düşdük. Burdakı yeganə qonaqlar elə biz idik. Bütün bu ziyafətlərdən, idman nümayişlərindən, tamaşalardan, mədəniyyət tədbirlərindən (burada deyildi ki kimi) sonra hamı çıxıb getmişdi.

– Onlar vaxtında çıxıb getdilər, – mən dodaqaltı mızıldandım, – cənub küləyi qalxmamışdan əvvəl.

Yalnız bir stol açılmışdı. Bizimki.

Hər şey qeyri-real görünürdü. İri yemək zalı,

yuxarıdan tökülən suyu yığmaq üçün çirkli əski parçası, elektrik lampalarının yanıb-sönən işığı.

Yağış ən ağlagəlməz yerlərdən süzülüb keçirdi, mərmər kafellərdən, tavandakı bir zamanlar bahalı, indi çox köhnəlmiş taxta lövhələrdən sızırdı.

Bizi tənha masamız özünün yarı yağlı çəngəlbıçağı və plastik desert qaşığı ilə konservləşdirilmiş şorbanın, su qatılmış kartof püresinin və yandırılmış Vyana şniselinin nə vaxt gətiriləcəyini gözləyirdi.

M.P. futbol meydançası ölçüsündəki otaqda üzünü mətbəxə tərəf tutub cinayətlə bağlı hekayələrdə, yaxud qorxulu filmlərdə olan məşhur sualı ucadan səsləndirdi:

– Orada kimsə varmı?

Səsə mətbəxdən arıq bir adam çıxdı – mülki paltarada, tənbel-tənbel yeriyən ortaboylu bir adam. O, xörəkpaylayanın açıq-aşkar boş görünən arabasını itələyə-itələyə bizə tərəf gətirirdi, ancaq üstündə ofisiant formasına dəlalət edəcək heç bir işarə yox idi.

– Bu qəribə görkəmli oğlan kimdir? – mən ərimdən soruşdum.

O, sadəcə olaraq çiyinlərini çəkdi.

Həmin adam bizim oturduğumuz stola yaxınlaşdı, yarımqaranlıqda pinti əllərini ovuşdura-ovuşdura gözlənilən “nahara nə istərdiniz?” sualının əvəzində soruşdu:

– Bu axşam yazıçının kefi necədir?

Bu qeyri-adi salamlaşmaya M.P. ahəngi pozmadan belə cavab verdi:

– Yazıçı acdır!

Mənim içimdəki “mən” incidilmişdi. Yad adamın üzündən görünürdü ki, o heç də mütalihə həvəskarı deyil, amma hələ də...

– İndicə sizə xidmət göstərəcəklər! Şorba, kartof püresi, şnisel. Bu dəqiqə hamısı gətiriləcək, desert də, – deyə o, müəmmalı bir təbəssümlə dilləndi.

Sonra, mənim təəccübümə rəğmən, həqiqətən də arabanın lap aşağı rəfindən bizim artıq üzündə qat əmələ gəlmiş soyuq şorbamızı, su qatışdırılmış kartof püresini və yanmış şniseli çıxarıb masaya düzdü. Və çıxıb getdi.

– Bu nədir belə? Kimdir o? – mən soruşdum.

– Təəccüblənməli heç nə yoxdur. Sən cənub küləyini özün hiss edə bilərsən. Budur yeməyin, buyur! – M.P. cavab verdi və özünün küt bıçağı ilə əlləşməyə başladı.

– Bəs sən şorba istəmirsən? – mən bir az ruhlanmışdım. – De görüm, desert, səncə, məşhur Aralıq dənizi alması, ya da fındıq parfesi olacaq? Sən heç nə vaxtsa görmüsən ki, uşaq bağçalarındakı menyü ilə sosialist rejimində təzələşdirilmiş restoranlardakı menyü arasında oxşarlıq olsun! Amma həqiqətən, desert bəs necədir?

O əmin deyildi ki, bizə xırda alma, ya da fıncıq parfesi gətirsinlər! Məsələ belədir. Burada heç bir sirr yoxdur. Qəti qərara gəldim ki, mən parfe yeyəcəyəm!

Bir müddətdən sonra bizim astagəl ofisiyentimiz arabasız (və desertsiz) bizim stola yaxınlaşıb, gözləmədiyimiz halda nə desə yaxşıdır?!

– Bilirsiniz, məndə gizli saxlanc yerləri olan maraqlı bir qutu var. Bəlkə siz ona baxmaq istərdiniz? Sizinçün əla şeydir, ürəyinizcə olacaq!

– Qutu hardadı? – M.P. dərhal soruşdu.

– Buradadır, mətbəxdə.

– Onda gətir, baxaq.

– Birinci deserti gətirim, yoxsa qutunu?

– Əvvəlcə qutunu! – deyə M.P. öz qəti hökmünü verdi.

– Yaxşı, mən almaları da, qutunu da gətirərəm.

O, işıq gələn tərəfə – əməliyyat otağı kimi işıqlandırılmış və bizim oturduğumuz bu əlaqaranlıq yerdən güclə görünən mətbəxə getdi. Geriyə araba ilə qayıtdı. Arabanın yuxarı qatında qızılgül ağacından olan və kənarları bürüncə işlənmiş qutu, aşağı rəfdə isə iki büzüşmüş alma vardı.

Sonra o, qutunu masanın üstünə qoydu və bir sehrkar kimi kilidlərini açmağa başladı. Qutunun nəyə oxşadığını təsvir etməyimin bir əhəmiyyəti yoxdur... bayırdan baxanda sadə görkəmli, adi düzbucaqlı

qutuydu. İçəri tərəfdə bir sıra ağlagəlməz incəliklərlə düzəldilmiş yerləri vardı. Xırda qapıları, qapaqları, bölmələri, örtükləri, qatlamaları, siyirmələri, gizli dəlikləri hərəkət etdirməklə hər bir təbəqə özünün həqiqi ölçüsünü və formasını alırdı. Azaldılmış yer möcüzəli kubaturaya, simmetriya qəfildən qeyri-simmetrikliyə, gözlənilən gözlənilməyə nə yer verirdi. Mən heyrət içində idim...

– Mənim adım Gavrodur. Mən bu yaxınlıqdanam. Qutu D. ailəsinin qoca kapitanından qalmadır. Məndə onların şamdanı da qalıb, istəsəniz, onu da gətirə bilərəm... Demək istəyirəm ki, siz yazıçısınız, ola bilsin, qutu sizi maraqlandırır. Burada xırda pullar və üzüklər üçün iki qatlama yeri olan bir gizli bölmə də var. Onları öz gözlərimlə görmüşəm, hətta içində xırda pul da var... amma onun necə açıldığını heç cür xatırlaya bilmirəm, – Gavro əlindən gələnı edirdi ki, həmin yerlə mümkün qədər ehmal davransın. – Bu, gəminin yazı və qiymətli şeylər üçün nəzərdə tutulmuş qutusudur. Kim bilir, nə vaxt haradan gəlib...

– Gözəl qutudur, – M.P. ona cavab verdi. – Amma bizi maraqlandırmır!

Sükut.

– Üzr istəyirəm... – Gavro bir az kəkələyən kimi oldu. – Əgər sizinçün bunun bir mənası yoxdursa, deməli, onda bu qutu heç kəs üçün maraqlı deyil.

Yox, əgər kiminçünsə mənası varsa, bu o deməkdir ki, elə sizin üçün mənası var... Siz yazırsınız...

Baxmayaraq ki, ərimin cavabından bərk sarsıldım, amma bu, bir daha mənim yazıçı mənliliyimi incitdi, çünki Gavro “siz” deməklə təkcə kişi cinsini nəzərdə tutmuşdu, yəni onu. Mənim ərimlə «biz» deyərkən, təkcə özünü gözə soxmurdu, məhz bizim ikimizi deyirdi və hətta bu barədə məndən heç nə soruşmadı.

– Yox, bizi maraqlandırmır, – M.P. öz qətiyyətində qaldı.

– Bəlkə heç olmazsa şamdanı gətirim... – yazıq Gavro öz cəhdlərini davam etdirirdi.

– Gecən xeyrə qalsın!

Az qalmışdı ki, ağlayım.

Gavro naəlac görkəmlə qutunu Rubikin kubiki kimi açdığı kimi də yığdı, götürüb geriyyə qoydu və çıxıb getdi.

Orada qalan yalnız almalar oldu.

Mən heç bir şey başa düşmədim. Başım hərlənirdi, ancaq sakit idim, sanki lal olmuşdum. İlahi, məni titrətmə tutmuşdu. Mən inana bilmirdim! Nimdaş dəri qutu, yazmaq üçün maili şəkildə son dərəcə ustalıqla düzəldilmiş mükəmməl – nöqsansız-qüsursuz əl işi. Kotordan olan bu qutu xalis göydəndüşmə bir möcüzəydi! O, tufana, fırtınaya tab gətirib dözmüş, bizə çatana qədər, kim bilir, sahibini neçə dəfə dəyişmişdi. Və bu da ərimin cavabı: “Bizi maraqlandırmır!”

Bu – bizim qutumuz idi.

Əgər biz dil tapa biləcəyiksə, bu, ədalətin qələbəsi olacaqdı. Bu ədalət yazıçı ədaləti idi, ilahi ədalət idi... Və bu, Boka və Kotordan olan axırınıcı “hədiyyə” olacaqdı. Axı o, necə bizimki olmaya bilərdi?!

Biz geriyə, öz otağımıza ayaqlarımızı güclə sürüyə-sürüyə, birdən-birə tamamilə yorulmuş, qocalmış, əldən düşmüş halda, səssiz-səmirsiz qayıdıb gəldik... Bayırda tufan şiddətlənmişdi. Baxmayaraq ki, eyvanın sınıq qapısının qarşısına stul dayamışdıq, bunun bir xeyri olmamışdı. Pərdələrin hamısı burulmuş və yaş ilanlara çevrilmişdi, yataqlar isə islanıb sanki yaş kraba bənzəyirdilər...

Sonu olmayan bu gecənin sonu görsənməyən dilətmələri, dəlil-sübutları, canfəşanlıığı, çirpintiləri başlandı. Hər ikisi yazıçı olan ər-arvad dueli!

Qadın: Sən neyçün o sözü dedin?!

Kişi: Bu, nəyə bir tələdir!

Qadın: Nə tələ?! Görmürsən, bu yenə qarşımıza çıxdı...

Kişi: Qarşımıza çıxdı, ya çıxmadı, biz onu Kotordan, Bokadan heç cür apara bilmərik. Başqa birisi eləyə bilər, amma biz yox...

Qadın: Sən və sənənin tarixi ədalətin... Bunu başqa birisinə satacaq, onda yenə də Kotora aid olmayacaq. Bizim isə qutuya yüksək sahiblik haqqımız var. O bizi gözləyirdi, o “mənəm” Kotordan olan stolumun

əvəzidir, min dənə başqa şeylər də var ki, üstündə bizim adımız təsdiqlənir. Ah, ilahi... Siz insanlar bunu başa düşə bilmirsiniz...

Kişi: Mən lap yaxşı başa düşürəm, sən də bunu bilirsən. Amma mən bunu səndən daha yaxşı başa düşə bildiyimə görə, o bizimki ola bilməz...

Qadın: Bu ağılsızlıqdır, bu mazoxizmdir, bu sadizmdir! Dalını davam etdirməyimi istəyirsənmi?

Kişi: Yox və yox!

Onun yoxları çıxışı olmayan labirintdən betər idi.

Biz dinməzcə oturub, daha kəlmə kəsmirdik. Mən dərddi-dərddi ağlamağa başladım, gözyaşlarım Kotora yağan yağışın damcılarından da iri, ağır və sərt idi. Mən nəm çarpayıda uzanıb yatağı öz gözyaşlarımla isladırdım.

– Mən onu alsam və Dəniz muzeyinə versəm, necə olar? Belədə qutu Kotorda qalardı, biz də hərdənbir gəlib ona tamaşa edə bilərdik...

Nəsə bir ümid işartısının yarandığını düşündüm. Göz yaşları içində tənəgnəfəs olmuşdum.

– Qutu kiçük deyil, Kotor da heyvanxana... Amma onsuz da daha gecdir. Yazıq Gavro sabah səhər yeməyi zamanı burada olmayacaq. Əminəm ki, onun növbəsi qurtarıb. Daha bitdi. Həmişəlik bitdi...

– Gavro yazıq deyil, yazıq bizik! Hər bir halda sən sevinməlisən ki, ən azından biz bu qutunu gördük...

Bu vaxt mən daha bərkdən ağlamağa başladım.

– Mən hətta o yazığın üzünə də baxmadım; həyəcanlı idim ki, Gavro getməli, yaxud kimisə əvəz etməli olar. Onların həftəlik növbəsi bazar günləri sona çatır. Niyə axı sən, heç olmasa, onun telefon nömrəsini götürmədin, soyadını soruşmadın.

– Kim bilir, bəlkə o heç mövcud da deyil?

– Biləsən ki, mən səndən boşanacağam!

Mənə etiraz edildiyinə, əngəl törədildiyinə görə, mən yuxusuz, inamsız, bədbəxt halda ağlaya-ağlaya müdhiş bir gecə keçirdim. Yarıyuxulu vəziyyətdə mən yenidən öz Kotor stolumu axtardım və sanki çoxsaylı güzgülər içərisindən o sirli stolu gizlədən kilidli qapılara çatmaqda davam edirdim ki, yalnız köhnə qapıların sıxılmağını, xırda pullar və üzüklər üçün qatlama yerlərə çevrilməyini görüm. O qatlama yerlərə ki, Gavro qutunu açanda onları tapa bilməmişdi. Qutunun sonuncu sirri, onun axırını gizli yeri, qutunun bətni...

– Mən heç vaxt görə bilməyəcəm ki, o qatlama yerlər necədir... Amma mən orada bütün üzüklərimi elə yaxşı saxlaya bilərdim ki! O mənim Kotor zinət qutum ola bilərdi, kimə nə qalıb ki, bu kişi qutusudur, gəmi qutusudur, kapitan qutusudur, ya nədir. – Mən fikrimdə özümə təsəlli verirdim. – Hər əşyanın öz yiyəsi qərara alır ki, onu nə məqsədlə işlədə bilər və o, hansı cinsə aiddir. Teleskop əvəzinə boyunbağı,

kompas əvəzinə qolbağ, bilərzik, ya bir başqa şey, – mən fikrimdə götür-qoy edirdim. – Dəniz xəritələri və gəminin jurnalı mənim gündəliyimlə əvəz oluna bilər, gəmiçilik tarixi isə mənim şəxsi həyatımla. Amma indi, mənim Sinderella kimi bir gecəlik təsbeh boyunbağım var. Qol çəkib götürdüyüm zinət əşyası... Mən həm cəvahiratsız, həm də qutusuz qaldım, çünki onların hər ikisi kişi əşyalarıdır...

– Baxmayaraq ki, mən indi bu haqda düşünürəm, ancaq o hər şeydən qabaq bir yazı qutusudur... Qutu açılanda onun maili olması, lələkdən olan qələmlər üçün xırda qab, mürəkkəbqabı... qatlama yerin birində hətta seçmə tütəngi də saxlamaq olar... Ah, bu qutu

kimindir – mənim, yoxsa M.P.-nin? Qadına aiddir, yoxsa kişiyyə? Bizim hər ikimiz Kotor haqqında hekayə yazırıq, ikimiz də onu həm real görünüşündə, həm də təsəvvürümüzdə, xəyalımızda sevirik. Hm, əgər bizim «Kotordan iki hekayət» adlı kitabımız hər iki cinsə aid olandısı, onda qutu da hermafrodit ola bilər. İki cinsli qutu: həm yazı, həm də üzüklər üçün – mən öz dilemmamı həll etdim.

– Bəs sən yazıçı deyilsən? – içimdəki bir səs soruşdu.

Səs məni əməlli-başlı çaşdırdı. Bu sətirləri qələmə aldığı günəcən mən bilmirdim ki, yazıçıyam. Mənim daxilimdə hansısa oxşarlıq mübarizəsi olur. Şübhəsiz ki, psixoloji. Əlbəttə, nikahda da. Mən yazıçı olmağımı inkar edirəm, ancaq yazıram. Bu, müəmmalı biznesdir. Amma əgər mən dilemmanın içərisinə baş vursam, ola bilsin ki, yazmağı tamamilə dayandırım. Yaxşı olar ki, kağız üstündə kim olduğumu mən bilməyim və öz işimi görməkdə davam edim. Ona görə də içimdən gələn o suala verdiyim cavab güzəşt idi: qadın nasirlər yazmaqla yanaşı, bəzən cəvahirat da taxırlar.

* * *

Dan yeri söküldü. Günəşli gün idi. Tufan izsiz yoxa çıxmışdı. Pəncərədən çölə – Bokaya baxanda mən onun füsunkar gözəlliyinə nifrət etdim. Mən özümə də nifrət etdim, ərimə də; mən heç bir vaksini

olmayan viruslar kimi bizi daim bu şeylərə doğru çəkən öz auramıza nifrət etdim.

Dinməzcə şey-şüylərimizi qablaşdırırdıq, təsadüfən eyni otağa düşən yad adamlar kimi hərə öz əşyalarını yığışdırırdı. Sonra səhər yeməyi üçün restorana düşdük.

Yenə həmin ki yemək zalı.

Nəhəng zalda yenə də yalnız bir stol açılmış, üstünə də bir cüt boşqab qoyulmuşdu. Lap o sehirlə nağıllarda olduğu kimi... amma mən nağılın adını unuduram.

Gavro yarım donmuş marqarin yağı, mürəbbə və limonlu çobanyastığı çayı gətirdi! Əynində ötən gecəki paltarlar, üzündə həmin ki qeyri-müəyyən ifadə. O, bizim səhər yeməyimizi sakitcə gətirib stolun üstünə düzdü. Gavronu yenidən görmək sarsıntısına baxmayaraq, stolun örtüyündə qalmış yaşıl kif ləkələri də mənim gözümdən qaçmadı. Bu, qutunun iziydi.

Üzündə heyrət və təəccübdən heç bir əsər-ələmət olmayan M.P. sakit və soyuqqanlı tərzdə xörək paylayana üz tutub dedi:

– Gecə bir dostumuza zəng etdik. O, antikvar şeylərin kolleksiyasını yığır və qutunu almaq istərdi. Bir şərtlə ki, sən onu Belqrada, bir aydan gec olmayaraq mənim sənə verəcəyim ünvanə gətirməlisən. Biz sənənin ilkin haqqını ödəyərik, qalanını isə malı gətirəndə alıcıdan alacaqsan.

Soyuqqanlılığını itirmədən və heç də təəccüblənmədən Gavro ona belə cavab verdi:

– Mən bunu edə bilərəm, amma özünüz fikirləşin, mən onu demək olar ki, ikiqat qiymətə sata bilərdim: ilkin ödənişi saxlamaq və qutunu başqa birisinə satmaqla.

Həyəcanlı və dili tutula-tutula içərimdən sonuncu ümid dilə gəldi:

– Siz heç kəsi aldatmaq niyyətində deyilsiniz. Mən bilirəm. Monteneqrinlər həmişə sözlərinin üstündə dururlar!

Gavronun üzündə xoş təbəssüm işartısı göründü:

– Doğrudur. Ona görə də gələn şənbə günü günortadan qabaq saat altıda qutunu gətirəcəyəm, siz mənə elə yalnız ünvanı verin.

Təmkinini zərrəcə pozmadan və heç bir tərəddüd etmədən M.P. ona ilkin pulu və bizim ünvanımızı verdi.

Təyyarədə, nəhayət mən ərimdən soruşdum:

– Bəs birdən Monteneqrinlər öz sözlərinin üstündə durmasalar? İndi iyirminci əsrin qarışıq vaxtıdır. Daha mifik qəhrəmanlıq zamanı deyil.

– Eybi yoxdur. Pul bizim Kotora və qutunun mehrabına qoyacağımız bir sədəqədir.

* * *

Günortaüstü biz Belqrada qayıtdıq. Sopsoyuq külək əsirdi. Düzənlik küləyi. Qurunun, Yer üzünün Burası.

Biz içəri girən kimi M.P. kompüterin arxasına keçdi və harasa tələsirmiş kimi tez-tez yazmağa başladı.

Axşamdan xeyli keçmiş, nəhayət ki, mən onunla danısa bildim və dərhal da səbəbini soruşdum:

– Nəfəsini dərmədən nə yazırsan belə, tələsən yerin var?

– Onun üçün münasib bir ev tapa bilmədiyim «Üçbucaq otaq» düzgün formanı mənə o qutu vasitəsilə açdı. Mən sözləri Kotordakı həmin qutuda məskunlaşdırdım, bu itən əlaqə, açar idi... Daha üçbucaq otaq yoxdur, əvəzində mən «Yazı ləvazimatları üçün qutu»nu yazmışam.

– Deyirsən, “Yazı ləvazimatları üçün qutu»nu yazmışam, amma o, təkrarçılıqdır! – sarsıntı və çaşqınlıq içində mənim fikirləşə bildiyim, ağıma gələn səfehlik məhz bu oldu.

– Mən onu unutmamış hamısını yazmalıyam ki, yaddan çıxmasın. Özün bilirsən ki, biz onu bir də görməyə bilərik. Ancaq onun quruluşu elə münasibdir ki... heç təsəvvür də edə bilməzsən ki, onun bütün qatları mənim romanıma necə uyğun gəlir.

– Beləliklə, sən öz romanını bitirirsən və onu mənim cəvahirat qutuma qoyursan!

– Sən də köç onun içinə! Səni kim qoymur ki?!

Bunu deyib o, ekranda parıldayan virtual əlyazmasına tərəf döndü, öz virtual qutusuna, virtual yaddaşına baş vurdu və yazmağa davam etdi.

Və məni tənha qoydu. Tamamilə tək qaldım. Ərimdən milyon işiq ili uzaqlıqda. Fikirləşdim ki, bəlkə mən də yazmalıyam, bəlkə mənim yazıya başlamağım ilə yaranacaq bizim qoşa tənhalığımız bizi daha da yaxınlaşdırırsa bildi...

Beləliklə, bir həftəlik böyük intizar başlandı. Şənbə gününü səbirsizliklə gözlədiyim bir həftə.

Biz bütün əhvalatı, gizli qatlama yerləri olan möcüzəli qutu haqqında sehirləyici nağılı o vaxt on yaşda olan Vuk üçün danışmışdıq, ona görə də yazıq uşaq günləri sayırdı.

Cümə günü axşam o dedi:

– Bəlkə bu gecə biz yatmağa getməməliyik, biz Gavronu gözləməliyik... əgər biz yuxuya getsək, qapının zəngini eşitməyə bilərik, qutumuz yoxa çıxar!?

Əslində, elə biz də eyni şeydən qorxurduq, ancaq ona dedik:

– Gavro – Santa Klaus kimidir. Bəzən vaxtında gəlir, bəzən isə bir az gecikir. Amma hər halda, – mən əlavə etdim, – xırda pullar və üzüklər üçün olan gizli yeri kim tapsa, tortu da o yeyəcək!

Şənbə günü səhər saat altıda – biz onu ilk dəfə gördüyümüz vaxtdan heç bircə həftə keçməmiş – qutu gəlib çıxdı. Həmin vaxt Vukla mən yuxuda olduğumuzdan oyananda qutunu evdə görməyimiz bizim üçün ən azından göydəndüşmə oldu. Sadəcə olaraq, səhər gözümüzü açanda o artıq bizim qarşımızda, bizim ixtiyarımızda idi.

Titrek bir həyəcanla biz gün işığı altında ilk dəfə onun heyranı olduq. Qaranlıqda olduğu kimi, qutu yenə də sehirli idi. Ağılı başdan çıxaracaq dərəcədə sirli və ola bilsin, hətta əvvəl gördüyümüzdən daha gözəl idi.

Biz qutunu açmağa bir neçə saatımızı sərf etdik, onu diqqətlə yoxladıq, bütün hissələrinə göz gəzdirdik, lupadan istifadə etməklə kilidlərdən birinin üstündəki qeydi oxuyub qutunun ingilis mənşəli olduğunu öyrəndik. Amma xırda pullar və üzüklər üçün nəzərdə tutulmuş həmin o axırını gizli yeri biz də tapa bilmədik. Onun harda yerləşdiyini dəqiq bilirdik, intəhası necə açmağı bacarmır, mexanizmi heç cür tapa bilmirdik.

Sonra mən vasvası ev sahibəsi kimi antiseptik vasitə ilə qutunu dezinfeksiya etməyə başladım. Heç vaxt bilmək olmur ki, mürəkkəb adları olan təhlükəli dəniz xəstəliklərinin sporları harda gizlənə bilər.

Mən qutunun hər yerini diqqətlə silib təmizləyərkən özüm də bilmədən əlim hansısa nöqtəyə to-

xundu və nəşə şaqqudayıb açıldı! Təsadüfə bax ki, açılan heç cür aç bilmədiyimiz gizli qapıydı və biz qapının ardınca iki xırda qatlama yerini görə bildik. Miniatur fil sümüyündən olan dəstəklər. Biri siyirməyə oxşayırdı, digəri isə müxtəlif ölçülü xırda pullar üçün dairəvi oyuc kimi düzəldilmişdi. Vuk oyuqların birinin içindən dəmir pul tapdı...

– Tortu mən uddum, tortu mən uddum! – mən həyəcanla qışqırdım.

Biz qatlama yerləri geriyə, təzədən öz yarıqlarına sürüşdürdük, gizli qapını bağladığımız və... sonra onu bir daha aç bilmədik. Neylədiksə, hara toxunduqsa, bir faydası olmadı.

– Fikirləş, yadına sal, sən hara toxunmuşdun! – «kişilərimin» hər ikisi bir ağızdan qışqırdı.

– Bilmirəm, mən bilmirəm! İndi onun hər tərəfini yenidən təmizləyərəm, çalışaram ki, həmin yeri tapım...

– Qutunu bura verin, – birdən Vuk qətiyyətlə dedi. – Mən özüm axtarıb tapacam!

Toppuş barmaqlarıyla o, qutunun hər yerinə toxunmağa başladı, sanki kompüterə, ya klaviaturaya toxunurdu. Və axırda həmin yeri, gizli düyməni həqiqətən də tapdı.

– Qutu mənimdir, tort da mənimkidir! – Vuk sevinclə qışqırdı.

* * *

Qutu kimindir?

Milorad ondan bir roman yazdı – «Yazı ləvazimatları üçün qutu», mənsə hekayə – «Xırda pullar və üzüklər üçün qatlama yerlər». Vuk da qeyri-adi bir oyuncaq əldə etmiş oldu. Roman da, hekayə də Kotora aiddir, qutu isə, nəhayət ki, bizim mülkiyyətimizdir...

Y.M.

МИЛОРАД ПАВИЋ

1929-2009

Kitabın içindəkilər

Tərcüməçidən:

Milorad Paviç irsinin qoruyucusu, yaxud

Yasmina Mixayloviçlə «qiyabi» görüşlər5

XƏZƏR DƏNİZİNİN SAHİLLƏRİNDƏ

2012-ci ilin mayı, Bakı, Azərbaycan10

Bakı – işıq və küləklər şəhəri20

Cəzbedici cəhənnəm mənzərəsi33

Xalçalar – qorunan bir dəyər kimi.....45

Yoxa çıxan bayraq55

Ölüm, yoxsa ikinci dəfə dirilmə60

Xəzər dənizinin sahillərində67

GEÇİKMİŞ SEVGİ MƏKTUBLARI

Yaxşı gecə üçün iki nişan üzüyü75

Gecikmiş sevgi məktubları79

Kapitanın yazı ləvazimatları qutusu.....83

Paqoda formalı ağ Tunis qəfəsi	87
Üç masa	91
Mirvari boyunbağı	95
Paris öpüşü	99
Körpü boyunca qaçıb canını qurtar	103

İKİ ƏHVALATDA MƏHƏBBƏT

HEKAYƏTİ

Birinci fəsil, yaxud qadının hekayəti	109
İkinci fəsil, yaxud kişinin hekayəti.....	131

KOTORDAN QUTU

Yazı ləvazimatları üçün qutu.....	151
Xırda pullar və üzüklər üçün qatlama yerlər.....	163

Yasmina Mixayloviç

XƏZƏR DƏNİZİNİN SAHİLLƏRİNDƏ

(Azərbaycan dilində)

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında

Tərcümə Mərkəzi

Bakı–2015.

Texniki redaktor: **Nəriman Veysəloğlu**
Kompyuter tərtibatı: **Sevda Nərimanqızı**
Korrektorlar: **Rəfiqə Mirzəyeva, Afət Quliyeva**

Çapa imzalanmışdır: 05.01.2015. Kağız formatı 70x100 1/32
Ofset çapı. Fiziki çap vərəqi 6. Tiraj: 500. Sifariş:
Qiyməti:

Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi
Ə.Topçubaşov küç. 74

Təqdim olunmuş hazır fayldan "Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya"
müəssisəsinin mətbəəsində çap olunmuşdur.
AZ1052, Bakı, F.Xoyski küç., 121A